

LLUC

juliol-agost 84

n.º 716

200 pts.

**Lluc per Mallorca és encara
el sant racó de la llar**

Miquel Costa i Llobera

Si els seus estalvis són petits, raó de més per beneficiar-se del nostre servei "ESTALVI TERCERA EDAT". Tindrà la confiança d'un bon banc i traurà un bon rendiment dels seus diners.

Per a nosaltres, la Tercera Edat és la primera. I ho demostrarem cada dia.

ESTALVI TERCERA EDAT
Un estalvi de primera

Per poc que hi posi, en traurà molt.

ABE n. 13/74 ? © C de P

BANCA CATALANA
BANC INDUSTRIAL DE CATALUNYA

LLUC

JULIOL-AGOST 84
N.º 716

Universitat de les
Illes Balears
Servei de Biblioteca i
Documentació
Edifici Guillem Cifre
de Colònia

LLUC

Revista bimestral
ANY LXIV

Direcció:
PP. Missioners dels Sagrats Cors
Monestir de la Real
Ciutat de Mallorca

Edita:
OBRA CULTURAL BALEAR

Informació i correspondència:
Apartat de Correus n.º 619
Telèfon 22 32 99
Palma

Director:
Bartomeu Suau Tugores

Conseller-Delegat:
Ramon Ballester i Vives

Caps de Redacció:
Josep M. Llompart
Pere Llabrés i Martorell

Secretari de Redacció:
Jordi Valls i Casas

Consell de Redacció:
Gabriel Janer Manila
Josep M. Palau i Camps
Antoni Quintana
Gaspar Valero i Martí
Priam Villalonga de Cantos

Subscripció: 960 ptes. anuals
Estranger: 1.150 ptes. anuals
Preu de l'exemplar: 200 ptes.

Els articles publicats en aquesta revista expressen únicament l'opinió dels seus autors

Imprimeix:

taller gràfic ramon

Balmes, 39 - Tel. 25 44 32
Palma

Dipòsit legal: P.M. 276-1958
I.S.S.N.: 0211-092X

sumari

Pàg.

- 2 Amb el goig d'una tradició, una vegada més complerta, la revista **LLUC** us posa a les mans aquest número extraordinari en l'avinentsa del primer Centenari de la Coronació pontificia de la Mare de Déu de Lluc (10 agost 1884-1894). Vol esser aquest número una guia i un recordatori de tot el que, com diu l'**EDITORIAL**, ha estat i és **Lluc per Mallorca**.
- 3 **Any de Lluc**. Carta de presentació del bisbe de Mallorca, Teodor Úbeda.
- 4 **Cronologia de Lluc**: les dates més importants del santuari des del segle XIII fins a l'obertura de l'Any de Lluc, per la Diada del 1983.
- 8 El notabilíssim arqueòleg, P. Cristòfor Veny, M.SS.CC., que coneix prou per les seves troballes l'entorn de la prehistòria a Lluc escriu: **Les arrels prehistòriques del Santuari de Lluc**.
- 12 El qui més coneix ara la història del santuari i és el custodi expert i feel de **L'Arxiu del Col·legi de Lluc**, ens el presenta en aquest interessant article. Escriu el P. Rafel Juan i Mestre.
- 14 **La més antiga estampa de la Mare de Déu de Lluc**, pel P. Gabriel Llompart. Descripció i arrels històriques d'aquesta venerable imatge.
- 18 **A l'entorn de les vetles a Santa Maria de Lluc**, pel P. Rafel Juan. Tradició i desenrotllament d'una tradició secular.
- 22 El P. Josep Amengual i Batle comenta antropològicament el conegut llibre de Mn. Rafel Busquets: «Llibre de la invenció y miracles...»: **Lluc dins Mallorca als segles XVI-XVII**.
- 27 Gabriel Janer, bon coneixedor de les tradicions i fantasies del nostre poble, descriu poèticament **quatre llegendes** entorn del santuari i imatge de la Mare de Déu de Lluc.
- 31 **Els aniversaris de la coronació pontificia de la Mare de Déu de Lluc en la nostra revista**, per Pere Llabrés.
- 35 Josep M. Llompart comenta el significat que per la pàtria i la llengua tingueren les tres **corones poètiques** amb què els nostres literats han cenyit la venerada testa de la Reina de Mallorca.
- 37 **L'Escolania antiga de Lluc**. També el P. Rafel Juan ens presenta amb prou dades històriques les arrels i desenvolupament dels «blavets».
- 39 **La popularitat de Lluc (Reflexions a l'entorn de l'«Any de Lluc»)**. El prior del Santuari, Ramon Ballester, que ha viscut ben de prop les manifestacions populars, ens en descriu els fenòmens i sentit.
- 43 Llorenç Alcina, director del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, escriu unes planes de teologia: **La Mare de Déu de Lluc i l'Església local de Mallorca**.
- 45 **Notes florístiques sobre el terme de Lluc**, pel P. Francesc Bonafè. Article prou interessant i exhaustiu sobre la flora de l'entorn del Santuari, notabilíssima per cert.
- 50 **Una experiència educativa: els tallers de «la Caixa a les escoles»**, per Sílvia E. Bestard Cid, Pedagoga.

Portada: Tauleta votiva
Museu del Santuari de Lluc

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

5106526826

editorial

Lluc per Mallorca

Aquest número de la revista **LLUC** es presenta al poble de les Illes just quan fa cent anys que la imatge de la Moreneta de la nostra serra, venerada des de l'alba del poble que avui som els mallorquins, era coronada pontificalment per la fe, l'entusiasme patriòtic, el fervor religiós arrelat en la història i el llorer de la poesia de la nostra Renaixença.

L'actual direcció de la revista **LLUC** és prou conscient que, amb aquestes planes, segueix una tradició, iniciada el 1884, ratificada el 1909, perllongada els anys 1934 i 1959, quan el nostre poble, per unes publicacions que portaven el nom de Lluc a la capçalera, se'n va tèmer més profundament encara que Lluc era el sant racó de la llar dels mallorquins, que dins la vall, reblida de ressonàncies prehistòriques i de tot el pelegrinar mallorquí des del s. XIII, s'hi xuclava la saba antiga i pura que fa el cor més mallorquí. La coronació pontifícia del 10 d'agost de 1884, en el pleniluni de l'estiu, va fer resplendir més el que Lluc era per Mallorca: un signe lluminós d'identitat nacional, és a dir, un bressol i un gresol on ha nascut i s'ha congriat, en bona part, el ser col·lectiu i diferencial del nostre poble.

Aquesta revista que teniu a les mans, bé podem dir que retroba la seva primera pedra en el quinari de 1884, el seu precedent immediat en les festes jubilaris, organitzades pel bisbe Campins, en l'avinentesa del XXV aniversari de la Coronació, i que des del 1921, amb els alts i baixos propis de tota publicació, subjecta a tants factors, pressions i desventures a voltes que han capficat el nostre poble, ha mantingut la flama de la llengua i de la cultura nostrada.

No és gens estrany, doncs, que el 1983 la flama de la llengua, encesa a Montserrat, acollida en la seva arribada a Mallorca a l'**OBRA CULTURAL BALEAR**, fos definitivament pujada al canelobre de Lluc perquè des del cor de la serra resplendís i encalentís l'amor a allò que expressa, amb autenticitat inigualable, el batec cordial, l'ànima popular, el delit cultural i la veu inconfusible d'un poble que s'esforça per recobrar, dia rera dia, el seu tarannà, la seva ànima col·lectiva.

LLUC com a revista, Lluc com a santuari i llar dels mallorquins, oberts tots dos de pinte en ample a les illes germanes, han treballat ferm per «fer pàtria». L'Any de Lluc, entre 1983-84, ha estat una explosió sincera de la pàtria mallorquina, ha marcat una pauta neta i clara en el primer any de la nostra Autonomia, mitjanament recobrada.

Tot això és una alegria per als qui mai hem renunciat ni renunciarem al «Siau qui sou» que, amb veu clàssica i amb crit profètic i permanent, dirigí als joves, a tots els qui serveixen cor endins la gran il·lusió de la joventut perenne, el gran poeta de Lluc que cantà la Verge coronada perquè sempre damunt Mallorca regnàs.

Tot això és un compromís que ens fa lligar les mans a tots els qui, amb il·lusió i sense parar, volem treballar per un present i un futur del nostre poble, ben arrelat, com les alzines patriarcals de Lluc, en la fondària del més íntim del nostre poble.

Lluc, un altre cop, ens dóna el senyal: en el nostre pelegrinar constant, que cal reemprendre cada dia, Lluc és el punt de partida i punt d'arribada. Que així ho sigui per molts d'anys: **LLUC PER MALLORCA**.

CARTA DE PRESENTACIÓ DEL BISBE DE MALLORCA

Any de Lluc

La revista **LLUC** vol dedicar un número extraordinari a la commemoració de la Coronació Pontifícia de la sagrada imatge de Nostra Senyora de Lluc.

És ben just. Perquè fa anys que aquesta revista viu la vocació d'esser eco i ressò de tots els esdeveniments importants de l'Església i el Poble de Mallorca.

Resulta patent que, aquí, entre nosaltres, Església i Poble neixen i durant segles viuen abraçats i quasi identificats; i mútuament se sostenen, s'ajuden i també amb freqüència —dissortadament!— es contagien dels pecats propis d'un i de l'altra. És la glòria i el greu de tan admirable com perllongat acompanyament.

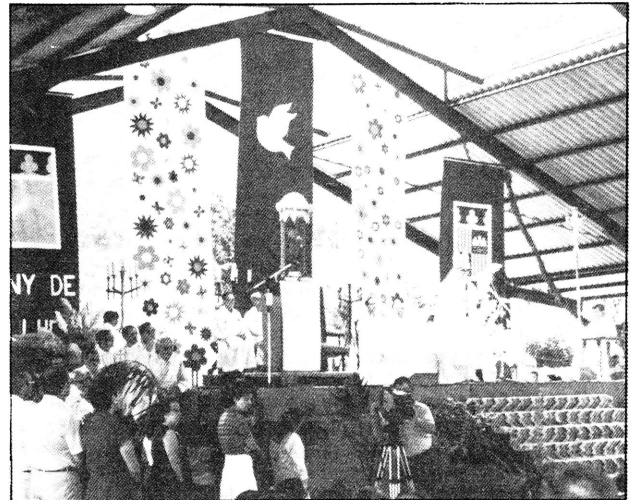
Per tot això, l'Any de Lluc, és un esdeveniment que no podia escapar a la consideració i al tractament acurat i fins i tot monogràfic de la revista **LLUC**. Sense oblidar que l'origen i la història d'aquesta publicació, com el seu mateix nom, ja fan poc menys que inevitable aquest número íntegrament dedicat a l'Any Centenari.

Aquí l'Any de Lluc es tractarà des de diverses perspectives, perquè la celebració del Centenari de la Coronació de la imatge de Lluc, ha de tenir un caire prioritàriament religiós, però, no exclusivament religiós.

És tot el poble de Mallorca, amb totes les seves virtualitats i la seva realitat, amb la seva història passada i els fets que ara mateix marquen el propi moment actual, que hauria d'aproximar-se a Lluc. Per deixar-se interpel·lar i per retrobar-se ell mateix, per meditar i celebrar la seva història i el Misteri religiós en què creu, per proposar-se nous camins en la germanor i l'esperança.

Repetiré aquí les paraules que ja vaig escriure a la meua Carta Pastoral sobre l'Any de Lluc (pgs. 68-69):

«Un lloc geogràfic i religiós tan característic i significatiu per a l'Església Mallorquina com és el Santuari de Lluc, necessàriament ha de ser-ho també per a la vida, la història i la cultura de tot el Poble mallorquí. Si la fe no es pot entendre a part de la vida de l'home que la posseeix i l'Església considera com a propis «els goigs, esperances, tristeses i angoixes» de la humanitat (G. S. 1), és ben lògic que els elements religiosos i laics d'un poble es mesclin i es confonguin allà on les coordenades d'espai i de temps els facin coincidir.

El nostre bisbe presideix l'obertura de l'Any de Lluc

Lluc és —així com tants d'altres llocs sants de totes les religions, en tot el món— un àmbit privilegiat per a la presència dels valors humans, culturals, socials i històrics del Poble mallorquí. Des d'aquesta perspectiva, per a nosaltres els cristians, el Centenari de la Coronació de la Mare de Déu de Lluc constituirà una ocasió singular per retrobar-nos amb les arrels més profundes del nostre Poble i per donar vida a tots els signes d'identitat de la nostra Església local, com són, la llengua, els costums, i tradicions, les virtuts heretades, el folklore... Però també als no creients aquest Centenari els oferirà oportunitat de trobar-se de bell nou amb aquests mateixos valors, sobretot si saben acostar-se a la seva celebració amb el respecte que la creença religiosa mereix també per aquells que no la comparteixen».

Aquest número de la revista **LLUC** vol ajudar aquesta tasca i aquesta il·lusió. Déu i la nostra Mare, Santa Maria de Lluc, beneesquin els seus propòsits.

Ciutat de Mallorca, 12 de Juliol de 1984

+ Jorda Ubeda, Bisbe Mallorca

Cronologia de Lluç

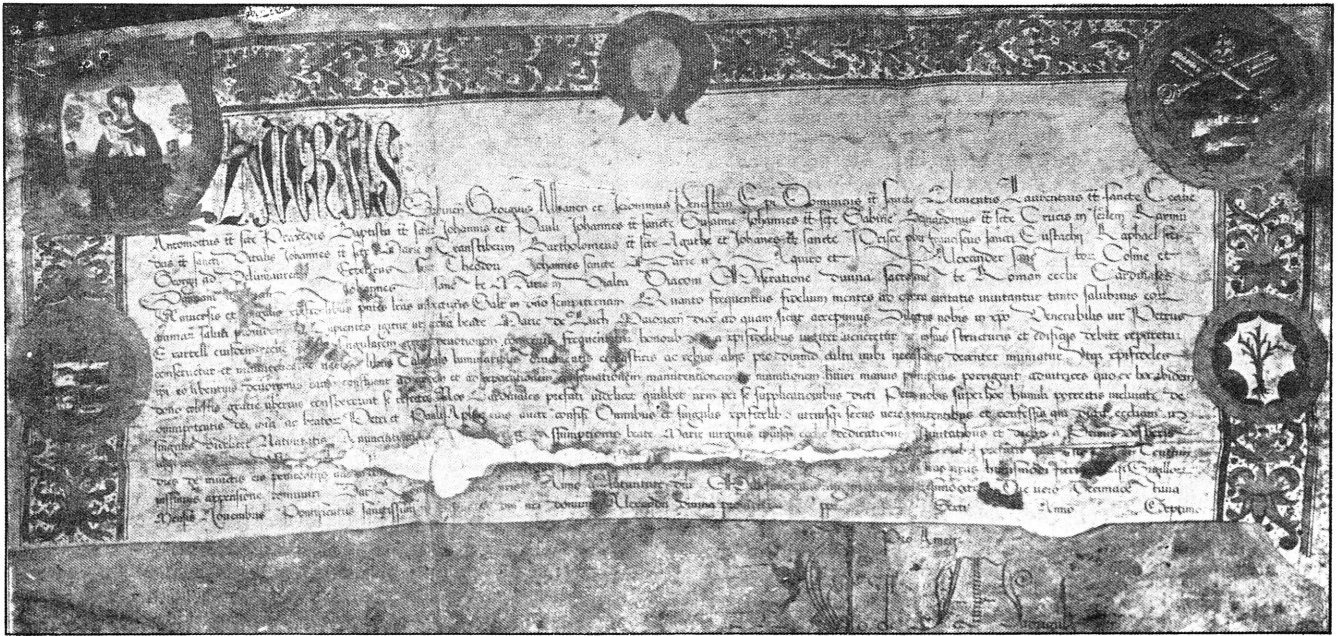
- 1232** En el **Llibre de Repartiment** (còdex català, fol 68 v.) hi figura, entre les alqueries de muntanya, l'Alqueria **DE-LLUC**, de 9 jovades, donada a la Casa del Temple.
- 1233** Els templers, conservant el domini directe i el censal anual, cedeixen l'Alqueria de Lluç a Esteve de Condamura; d'aquest passa a Bernat d'Om i el 1520 a Guillem de Sa Coma.
En un pergami de 4 de novembre d'aquest any trobam el nom de «Al Lluç», expressió aràbico-llatina que es tradueix per «el bosc sagrat», indicatiu d'un culte preexistent a l'alqueria de la vall.
- 1239** El primer bisbe de Mallorca, Ramon de Torrella, compra terres d'Escorca, per bastir-hi probablement la nova parròquia.
- 1245** Primer document, datat el 18 d'octubre, que parla de la capella de Lluç.
- 1246** Mn. Miquel d'Apiara apareix com el primer rector d'Escorca i d'Almallutx.
- 1248** El papa Innocenci IV, entre altres parròquies de l'illa, posa sota la seva protecció la de Sant Pere d'Escorca.
- 1268** Dia 31 d'octubre el cavaller Valenti Sestorres fa un llegat de cinc sous, en el seu testament, a favor de l'obra de Santa Maria de Lluç.
- 1273** Primera notícia de les pelegrinacions a Lluç (28 de setembre).
- 1321** Concòrdia entre els obrers, el donat i el Rector de St. Pere d'Escorca, confirmada pel bisbe de Mallorca, Guiu de Terrena, sobre la cura de la capella de Lluç (5 de març).
- 1322** El caimarienc Bernat de Sa Coma dona un solar per construir-hi un hostal per als pelegrins de Lluç (5 de juny).
- 1340** Ja es troben documentats els camins que puguen a Lluç: per Caimari, Pollença i Sóller.
Essent obrers de Lluç, el mercader Ramon Salellas i Ramon Terrades, la família Sa Coma fa donació d'un solar per a plaça del santuari, davant l'església, i els ven tres trossos més de terra.
- 1343** Pere IV, el 25 de juny, a instàncies dels obrers de Lluç, fa vendre a la família Sa Coma l'antiga casa de l'alqueria de Lluç al santuari.
- 1345** La dita família Sa Coma dona la Font Cuberta i tal volta la finca d'Es Barracar.
Ramon Salellas, l'obrer que havia promogut aquestes importants millores, atorga testament dia 7 d'octubre, deixa terres, fonts i cases per als pelegrins de Lluç, i mana als seus descendents que les conservin en bon estat.
Consta que entre aquest any i el 1355 resideix contínuament al santuari Fra Jaume Canet, prevere, i un llec, Fra Jaume Germà de Déu.

Setena Creu dels Goigs, del camí vell de Lluç.

- 1360** El bisbe Antoni Colell permet que a les esglésies de Mallorca hi hagi un bacinet per recollir almoines per Santa Maria de Lluç.
- 1399** Des de la sortida de Caimari fins a la Font Cuberta s'alcen, a finals del s. XIV, les creus dels Set Goigs de la Mare de Déu: Anunciació, Naixement de Crist, Adoració dels Reis, Resurrecció, Ascensió, Vinguda de l'Esperit

L'any 1498, denou Cardenals donen indulgències a la Col·legiata (Museu de Lluç)

Sant, Mort i Assumpció de Maria. L'escultor fou Llorenç Cosquell, els pintà i decorà Pere Mercor, tal com testimonien documents de 20 de desembre del 1399 i 17 de gener de 1400. En el capitell hi havia l'escut del Rei i el de Mallorca.

El Vicari General del bisbe Lluís de Prades concedeix també el 1399 la facultat als sacerdots que tenen cura del santuari que puguin celebrar dues misses cada dia. Del segle XIV data també la confraria de la Mare de Déu de Lluç que s'estengué també fora de Mallorca.

- 1400** El bisbe Lluís de Prades permet novament fer col·lectes pel santuari de Lluç.
- 1417** Descripció i inventari de la capella de Santa Maria de Lluç; els anys següents, 1420 i 1478, altres inventaris donen fe de les nombroses presentalles a la Mare de Déu de Lluç.
- 1432** El bisbe Gil Sánchez Muñoz (ex-antipapa de Penýscola) concedeix indulgències als qui arreglen el camí de Sóller a Lluç.
- 1439** El frare agustí Pere Bonet intenta traslladar el convent del seu Orde de Martorell a Lluç. S'hi oposen els Jurats del Regne. Poc temps després, el papa Martí V concedeix facultat als dominics per establir-se a Lluç, però el projecte fracassa.
- 1456** Tomàs Thomàs, cavaller del rei Alfons V, obtingué del bisbat que la parròquia d'Escorca es traslladàs al santuari de Lluç, com es féu el 22 de maig amb la trasllació del Santíssim i la pila baptismal. Fou el primer rector d'Escorca a Lluç, Mn. Bernat Duran. Tomàs Thomàs comprà la possessió de Lluç al canonge Umberto i la regalà a la Mare de Déu, donà cinc-centes lliures per plantar vinya i es feren habitacions per capellans. El bisbe de Mallorca aprovà primer el Col·legi de capellans de Lluç, aprovació que fou ratificada pel papa valencià Calixte III amb bul·la de 24 de juliol de 1456. Dia 22 de novembre prenia possessió el primer prior de la Col·legiata, Mn. Bernat Duran.
- 1459** El segon prior Mn. Nicolau Cases promou noves millores a la santa Casa.
- 1465** S'obre un plet llastimos i ple d'incidentes per aconseguir el priorat de Lluç, per defunció de Mn. Cases. Amb la intervenció del papa i del rei, el plet fou molt dolorós pel progrés del santuari. Micer Agual aconseguí del papa Pau II el priorat; fou molt contestat aquest nomenament. A la fi, el 1494 el papa atorgà directament el priorat a Mn. Pere Axartell, natural de Pollença.

1491 El fill de Tomàs Thomàs, Baltasar, nomena hereva universal dels seus béns la Mare de Déu de Lluç, i mana que l'escut de son pare sigui esculpit en pedra de marbre damunt el portal de l'església. Així l'escut dels Thomàs es converteix en l'escut de Lluç.

1495 El papa valencià Alexandre VI confirma novament la Col·legiata de Lluç, a instàncies del nou prior Axartell. Aquest també aconsegueix que 19 Cardenals concedesquin indulgències al santuari.

1499 El bisbe D. Antonio de Rojas mana fer l'inventari del santuari i l'orfebre Falconer fa la custòdia gòtica que encara es conserva.

1514 Probablement aquest any s'estampa la més antiga xilografia de la Mare de Déu de Lluç.

1516 Comença el priorat de Mn. Gabriel Vaquer, natural de Felanitx.

1518 Mor el canonge i Protonotari apostòlic, ex-prior de Lluç, Mn. Axartell i deixa hereva universal dels seus béns la Mare de Déu de Lluç.

1531 El papa Climent VII, per bul·la de 26 de setembre, aprova les normes que el prior Vaquer havia donat a la Col·legiata: els preveres col·legials havien de ser mallorquins, no podien tenir altre benefici, pèrits en gramàtica i cant, un d'ells Mestre en Teologia. Com a la Seu havien de cantar l'Ofici diví i la Missa. Com a Montserrat, hi havia d'haver sis nins cantors (Escolania dels «blavets»). Els Jurats del Regne i el Capítol de la Seu serien els patrons de Lluç.

1556 El prior Joan Cabanellas determinà que els pelegrins rebessin hostatge gratuït per tres dies i tres nits, o per més dies si volien fer una novena. Aquest mateix any comença el «Llibre de les presentalles», registre de les ofrenes que es feien a Santa Maria de Lluç.

1558 Davant la por dels assalts pirates dels moros, que havien fet matx a Albarca l'onze d'octubre de 1557, el mestre Jaume Figuera comença una construcció de defensa del santuari que subsistí fins a l'any 1910.

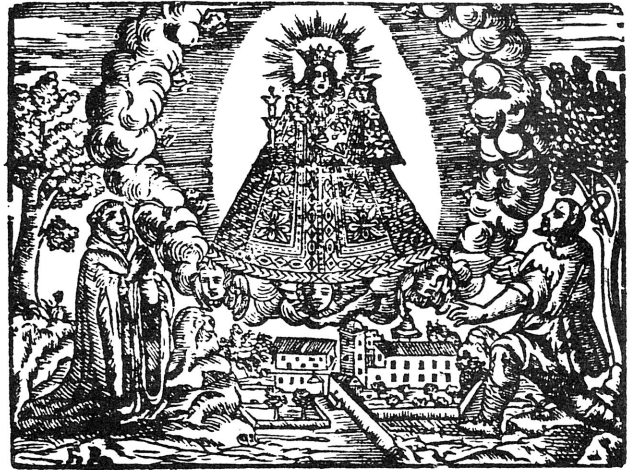
1563 Dia 17 de febrer es fa un sermó a la Seu per demanar almoines per adobar el camí de Caimari a Lluç, malmès en el pas d'Es Grau.

1568 El bisbe Diego de Arnedo, el gran reformador tridentí, en visita pastoral ordena la construcció dels porxets, enfora de l'església, que es perllongà fins a passat 1576.

1578 Es construeix una casa per vendre pa, oli i vi als pelegrins.

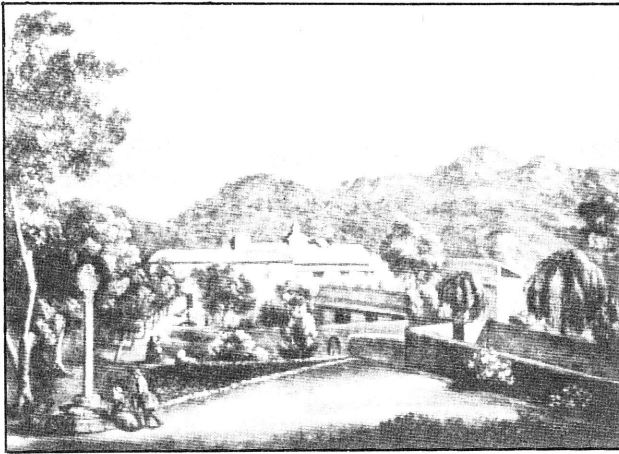
- 1585** Com que el camí encara no s'havia adobat, els Jurats de Ciutat, tres síndics de la part forana i tres mestres picapedrers examinen el camí de Caimari a Lluç i destinen tres-centes lliures per acabar l'obra.
- 1589** Enmig de la plaça s'alça l'actual brollador per servir d'abeurador.
- 1593** El papa Climent VIII enriqueix amb noves indulgències la Confraria de la Mare de Déu de Lluç. Aleshores ja es repartien les «mides» de diversos colors, de la mesura de la venerada imatge, entre els confreres quan un col·legial i dos blavets anaven pels pobles a captar per la Mare de Déu de Lluç. Des del segle XVI, darrera Sant Francesc, hi havia a Ciutat una posada de Lluç (en el carrer actual de la Mare de Déu de Lluç). A finals del segle XVI la Confraria era establerta a Menorca.
- 1622** Dia 8 de setembre es col·loca la primera pedra de la nova església. S'encarregà del projecte el Mestre Jaume Blanquer, autor del retaule del «Corpus Christi» a la Seu. La nova església seria de creu llatina, de 28'28 m. de llargària per 6'70 m. a la nau i 13'45 al creuer. El mestre d'obres d'Inca Joan Oliver s'encarregà de la construcció.
- 1623** Dia 24 de setembre es va beneir la capella major o presbiteri.
- 1625** El rei Felip IV atorga exempcions i immunitats als qüestors de Lluç, tal com les tenien els de Montserrat a Catalunya.
- 1629** En el retaule del Mestre Blanquer és instal·lada la imatge de la Mare de Déu de Lluç, tal com és venerada avui en dia.
- 1642** El bisbe de Mallorca, Fra Joan de Santander, mana que es faci un procés sobre els miracles atribuïts a la Mare de Déu de Lluç. En fou nomenat jutge el canonge Diego Desclapés i tots els fets extraordinaris quedaren consignats a un llibre, escrit per Mn. Antoni Garau. Hi foren examinats 70 casos.
- 1684** El bisbe Ramon Sureda, Vicari general de Mallorca, consagra l'altar major dia 31 de setembre. Aquest any també es decora la bòveda i parets del presbiteri amb els relleus que encara es conserven. El prevere Mn. Rafel Busquets publica el «Llibre de la invenció i miracles de la prodigiosa figura de Nostra Señora de Lluch».
- 1685** El capità pobler Pere Antoni Ferragut i Cànaves fa donació dia 5 de gener a la Mare de Déu de Lluç de les possessions de Menut i Binifaldó. D'aquestes possessions es treia l'oli i el carbó que el santuari donava gratuïtament als pelegrins.
- 1691** L'arquebisbe-bisbe Don Pere de Alagón dona 80 lliures per construir l'alterós portal principal. S'erigeix a Eivissa la Confraria de la Mare de Déu de Lluç.
- 1704** Es comença a construir un nou camí de Caimari a Lluç, més còmode que el vell. S'acaba l'any 1719.
- 1707** El rei Carles III, arxiduc d'Àustria, concedeix el títol de capella reial al santuari.
- 1723** El rei Felip V confirma els privilegis dels qüestors de Lluç, concedits per Felip IV.
- 1754** A l'església del Pilar de València es constitueix la Confraria de la Mare de Déu de Lluç, amb indulgències de l'Arquebisbe Mayoral.
- 1756** El papa Benet XIV amplia les indulgències de la Confraria de Lluç.
- 1783** Es tradueix l'obra de Mn. Rafel Busquets al castellà.
- 1863** La reina d'Espanya, Isabel II, i el seu espòs D. Francesc d'Assís envien una gonella de vellut carmesí, brodada d'or, a la Mare de Déu de Lluç.
- 1883** Dia 22 de juliol cinc mil pelegrins pugen a Lluç, juntament amb els mallorquins que havien assistit a Llorda (5-13 juliol) amb motiu de la pelegrinació commemorativa del XXV aniversari de les aparicions. S'estrenà la cançó dels pelegrins de Miquel Costa i Llobera «Dins el cor de la muntanya».
- Dia 7 de setembre el periòdic «L'Àncora», que ja havia organitzat la dita pelegrinació, llança la idea de presentar una corona a la Mare de Déu de Lluç en una nova pelegrinació.

Privilegi de Felip V als qüestors de Lluç (1723). Figura central.

- 1884** Dia 27 de juny el papa Lleó XIII fa publicar el breu de la coronació pontifícia de la Mare de Déu de Lluç. Tal coronació fou aconseguida gràcies a les bones gestions del prior de Lluç, Mn. Tortell, de l'organista del santuari, Mn. Bartomeu Vich, ajudats pel Vicari General de Mallorca i pel representant de la nostra diòcesi a Roma, Mn. Jové.
- La gran pelegrinació per ofrenar les corones, dissenyades pel prestigiós artista Bartomeu Ferrà, era prevista pel 13 de juliol, però fou ajornada pel pleniluni de l'estiu, dia 10 d'agost. Més de dotze mil persones es concentren a Lluç i aclamaren la Reina de Mallorca, coronada pel bisbe D. Mateu Jaume, delegat del papa. També els poetes de la nostra Renaixença oferiren la primera corona poètica a la Mare de Déu de Lluç, estampada aquell mateix any.
- 1890** El bisbe Cervera obté de la Santa Seu llicència per establir a Lluç una comunitat de carmelites de l'antiga observança. Però el periòdic «El Isleño» i altres publicacions liberals protestaren que fossin freres forasters els encarregats del santuari més estimat dels mallorquins.
- 1891** El bisbe Jacint Cervera encarrega el santuari a la Congregació de Missioners dels Sagrats Cors, fundada a St. Honorat de Randa dia 17 d'agost de 1890 pel P. Joaquim Rosselló. Dia 6 de maig de 1891 el P. Joaquim Rosselló, nou prior de Lluç, surt de St. Honorat amb els seus cap al santuari de la nostra serra.
- Per la Diada (12 de setembre) és inaugurada la nova carretera que va de Caimari a Lluç, obra de l'enginyer Emili Pou.
- 1892** Després de diverses dificultats, els Missioners dels Sagrats Cors comencen la reforma material i espiritual del Santuari de Lluç.
- 1897** Dia 9 de setembre el delegat del govern espanyol s'incauta de tots els béns del santuari, davant les fortes protestes del bisbe Cervera, expressades en la circular de dia 14, en què declarava excomunicat el Ministre d'Hisenda.
- 1900** Dia 6 d'abril s'inaugurà el nou cambril, obra de D. Bartomeu Ferrà.
- 1903** El bisbe Campins aconsegueix del Govern central la restitució al santuari dels horts i terrenys més acostats i rep la compensació de les possessions incautades amb títols del deute intransferible de l'Estat.
- 1904** Amb l'aprovació del Capítol de la Seu, el bisbe Campins dia 12 de juny reconstitueix el Col·legi de Lluç sota la direcció dels Missioners dels Sagrats Cors i la jurisdicció plena i exclusiva del bisbe de Mallorca.
- 1908** El bisbe Pere J. Campins, dia 10 d'agost, signa una Exhortació Pastoral —en castellà i en mallorquí— convidant tothom a celebrar l'any següent el XXV aniversari de la Coronació. És un document de gran contingut

El Santuari de Lluç l'any 1884

teològic, històric i patriòtic, exalçant Lluç com la casa pairal de tots els mallorquins.

Dia 12 de setembre s'estampa el primer número de «LLUCH. XXV aniversari de la Coronació», publicació que comprèn 25 números que promougué tots els actes de les festes jubilaris fins dia 8 de setembre de 1914.

- 1909** En el XXV aniversari de la Coronació, el bisbe Campins emprengué una gran tasca de renovació espiritual i material del santuari. Amplià l'hostatgeria i tot l'edifici per als pelegrins, començà les obres d'embelliment de l'església, pel gener inicià les obres del camí del Rosari. Dia 10 d'agost, amb una solemne Missa pontifical, commemorà les noces d'argent de la Coronació.
- 1910** Dia 19 de setembre, pelegrinació de la diòcesi d'Eivissa, presidida per l'arquebisbe de Sion, Vicari General Castrense, i pel bisbe de l'illa germana. Al lloc, on segons la tradició fou trobada la venerada imatge, deixen com a record una hornacina de bronze, al capdamunt del pujol dels misteris.
El bisbe Campins, amb facultat del papa S. Pius X, confia definitivament el santuari als MM.SS.CC.
- 1913** El primer diumenge d'octubre s'acaben d'instal·lar els medallons dels quinze misteris del Rosari, obra de l'escultor Josep Llimona, i oferts per les parròquies i altres institucions de Mallorca. Al capdamunt s'hi col·loca la creu que la pelegrinació espanyola de 1910 duqué de Jerusalem.
- 1914** Dia 17 de juliol, el bisbe Campins consagra amb tota solemnitat l'església de Santa Maria de Lluç, un cop acabades les obres de decoració del temple.
El canonge D. Mateu Rotger publica «Historia del Santuario y Colegio de Nuestra Señora de Lluç».
- 1918** El P. Antoni Thomàs fa estampar la seva obra: «Nostra Senyora de Lluç. Compendi històric del Santuari seguit del exercici de la Sabatina».
- 1920** S'inaugura el monument al bisbe Pere J. Campins just davant l'església del santuari. En l'acte (10 d'agost) féu el parlament Mn. Miquel Costa i Llobera.
- 1921** Pel gener apareix el primer número de la revista LLUCH, òrgan del santuari.
- 1922** Gràcies a les gestions del P. Antoni Thomàs l'Estat retorna al santuari la possessió de Ca s'Amitger.
- 1923** Per la Diada es beneeix el nou orgue construït per la Casa Amezuà.
- 1925** S'inaugura la nova façana de l'església, obra de l'arquitecte Roca.
- 1929** Dia 11 d'octubre el rei d'Espanya Alfons XIII visita el Santuari.
- 1934** Se celebra solemnement el cinquantè aniversari de la coronació, sota la iniciativa de l'arquebisbe-bisbe Josep Miralles, que escriu una bella carta pastoral. Els dies 8, 9 i 10 d'agost se celebra solemne triduum. Presideixen les celebracions el protonotari apostòlic, Mons. Rosselló i

Alemany, el bisbe de Vic, P. Joan Perelló, i el bisbe de Mallorca. Dia 10 d'agost s'inicia el procés de beatificació del P. Joaquim Rosselló. Els poetes ofereixen una corona poètica, que duu el pròleg del P. Antoni Thomàs, un parlament del bisbe Miralles, i és editada en la col·lecció «Les Illes d'Or», n.º 6.

- 1937** És creada a Lluç una Acadèmia militar per a oficials de complement mallorquins (alferes provisionals) per a lluitar en el bàndol nacional de la guerra civil.
- 1938** El papa Pius XI, dia 28 de febrer, concedeix que la Congregació de Missioners dels SS. CC., que havia passat a ser pontifícia, continuï essent custodi del Santuari de Lluç, amb la condició que els sacerdots religiosos encarregats siguin nadius de les Balears i parlin la nostra llengua.
- 1939** Els dies 17-19 d'abril, la Mare de Déu de Lluç presideix a Ciutat les festes de la victòria franquista.
- 1949** Per iniciativa del bisbe Joan Hervàs, una reproducció de la imatge de la Mare de Déu de Lluç recorre els pobles de Mallorca com a preparació de la definició del dogma de l'Assumpció pel papa Pius XII.
- 1951** La Mare de Déu de Lluç és davallada a Ciutat per presidir-hi la Missió (novembre).
- 1953** S'afigen dos pisos més a l'hostatgeria en la façana que mira a la plaça dels pelegrins.
- 1958** Dia 27 de desembre el bisbe Jesús Enciso signa la carta pastoral convidant els mallorquins a celebrar el LXXV aniversari de la Coronació.
- 1959** Amb pelegrinacions de les parròquies i d'altres institucions, se celebren les noces de diamant de la Coronació. Dia 8 d'agost el bisbe de Mallorca presideix la concentració de malalts i el diumenge dia 9 el Nunci a Espanya, Mons. Antoniutti, celebra el Pontifical commemoratiu.
- 1960** Dia 5 de juny els poetes mallorquins puguen a Lluç per oferir la tercera corona poètica a la Reina de Mallorca. Fan l'ofrena Gabriel Cortès i Miquel Gayà. És estampada el mateix any.
- 1961** A tota la diòcesi, per concessió del papa Joan XXIII, es comença a celebrar la missa i l'ofici litúrgics de la Mare de Déu de Lluç.
El Cap de l'Estat espanyol, General Franco, visita Lluç dia 23 de juny.
- 1962** Dia 20 de juny el papa Joan XXIII concedeix a l'església de Lluç el títol de Basílica.
S'inaugura el nou cambril de la Mare de Déu, segons l'ampliació i nova decoració projectada per l'arquitecte Ferragut. El mateix any s'amplia notablement el museu del santuari per la donació de D. Antoni Mulet i D.ª Catalina Arrom.
- 1968** Nova època de la revista LLUCH. Obre les portes de pinta en ample per «Fer pàtria», com escriu el P. Cristòfor Veny a la primera plana.
- 1976** El P. Gaspar Munar publica: **Breve historia del Santuario y Colegio de Ntra. Sra. de Lluç.**
- 1980** La corona, robada l'any anterior, és restaurada i col·locada novament a la imatge per la Diada, per mans del bisbe de Mallorca, Teodor Ubeda.
- 1982** La corona, robada l'any anterior, és restaurada i col·locada novament a la imatge per la Diada, per mans del bisbe de Mallorca, Teodor Ubeda.
- 1983** Dia 29 de juny el bisbe de Mallorca, Teodor Úbeda, signa la carta pastoral: «Maria, Mare i Model» (amb versió també al castellà), anunciant l'Any de Lluç amb motiu del primer centenari de la Coronació pontifícia. Després de recórrer l'Exhortació Apostòlica de Pau VI «Marialis cultus» i discursos de Joan Pau II, fixa les orientacions i objectius de l'Any de Lluç. Aquest és obert per la Diada (11 de setembre), amb una Vetla de Santa Maria i la solemne Missa concelebrada en l'Acol·liment del Centenari, construcció amplíssima (darrera els porxets, a la finca de Ca s'Amitger), projectada per l'arquitecte Gamundí, ja que la Basílica era incapaç d'acollir els pelegrins.
L'Any de Lluç, després de nombrosíssimes pelegrinacions d'arxiprestats i altres institucions, es clourà en la propera Diada del 9 de setembre d'enguany. **P. LI. M.**

Les arrels prehistòriques del Santuari de Lluc

per Cristòfor Veny

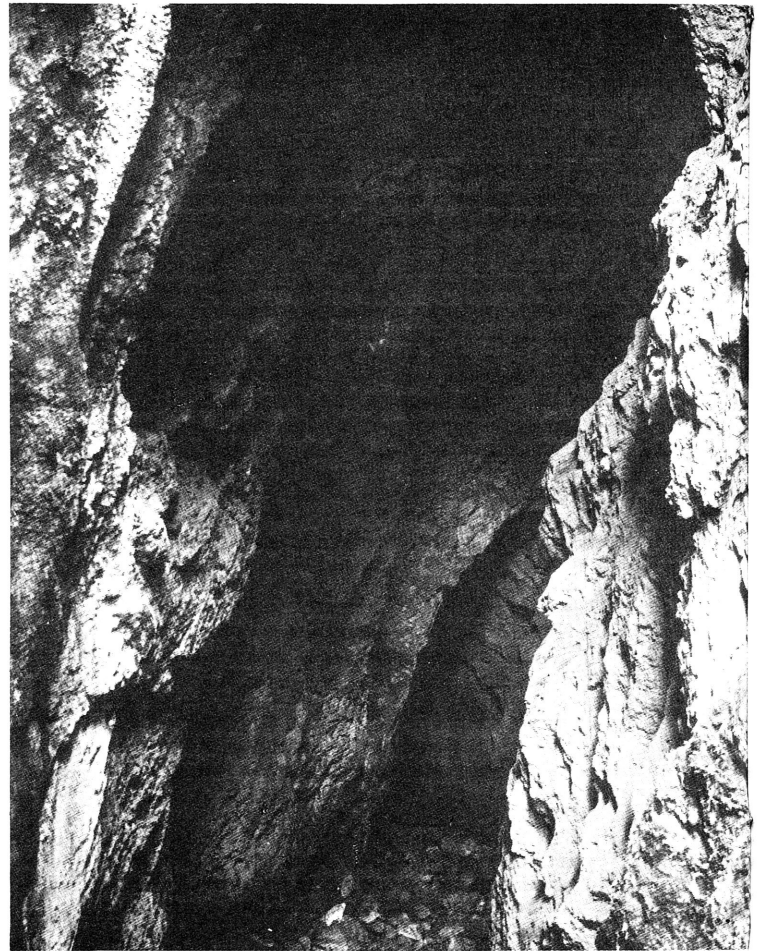
En tot projecte d'assentament humà en un indret geogràfic qualsevol hi ha factors que, pels seus avantatges, es fan determinants i decisius. Aquests solen ésser majoritàriament d'ordre econòmic, per la senzilla raó que l'home primàriament i per instint intenta resoldre de forma expedita i còmoda el problema vital de la seva existència. I una manera eficaç d'accelerar i facilitar la consecució d'aquest objectiu és fixar la seva estança o morada al lloc més convenient, com pot ser una vall fèrtil, una contrada productiva, vora una font abundosa o al voltant d'una badia, etc.

Però hi ha altres factors que, lligats o independents d'estímuls econòmics, també han jugat un paper important respecte a l'activitat planificadora i constructiva de l'home. Tals són, per exemple, els factors anomenats estratègics i altres més subtils, de signe religiós. Solament per raons estratègiques de defensa i seguretat es poden explicar tants de castells medievals aixecats dalt les roques i tants de pobles empinats al bell cim d'un turó o pujol.

Igualment hi ha gran nombre de construccions petites i grans, bé arrepades en terra erma o bé enfilades cap el cel, que únicament l'impuls d'unes creences religioses han pogut ésser la causa de la seva jubilosa eclosió. Des de les catedrals més alteroses fins les ermites més humils totes arranquen d'un mateix principi dinàmic: la fe d'un esperit que creu en la transcendència de la vida i espera la serenor del més enllà.

Un d'aquests monuments insignes erigit per la fe en el cor de la serralada mallorquina és el Santuari de Lluc. Aquí, l'amor filial d'un poble, eludint tot criteri materialista, no reparà ni en la dificultat de les distàncies ni en l'aspror de les altures ni en la feredat de la solitud per edificar el prodigi d'un Casal dedicat a la Mare de Déu de Lluc.

Però pensam avui, des del nostre historicisme crític, que si la brostada d'aquest Santuari es fa patent quasi bé immediatament després de la Conquesta de l'Illa pel Rei En Jaume I és que les seves arrels són més profundes i van cap enllà a l'època romana i arriben, tal volta, fins als temps prehistòrics. És solament acceptant una vella tradició llunyana, arrelada potser dins la cultura talaiòtica, que cobren sentit i lògica una sèrie de fets insòlits, embolcallats dins el mutisme de segles, però relacionats íntimament amb el nostre Santuari. Perquè ens pugem:

Cova de Sa Cometa des Morts

¿No és, certament, estrany que pocs anys després de la reconquesta, en plena activitat reorganitzativa de les terres de l'Illa, aparegui, en documents escrits, el nom de Lluc lligat a una alqueria insignificant i a una capella diminuta, que després esdevindrà famosa?

¿No és vertaderament simptomàtic que el nom de dita alqueria i capella, situada en el més aspre del terme de les muntanyes i rodejada d'un alzinar frondós, respongui, saltant molts de segles, a un topònim no aràbic sinó llatí?

¿No resulta igualment sorprenent que aquest topònim llatí signifiqui, en llenguatge clàssic, precisament boscatge sagrat o bosc consagrat bé sia a una divinitat, o bé als difunts?

¿Pot esser una pura casualitat que al lloc on avui s'aixeca l'actual santuari s'hi trobassin, temps enrera, restes d'aixovar talaiòtic i, no molt lluny hi hagi encara una de les coves funeràries més importants de la cultura talaiòtica balear?

¿És potser just una coincidència que la primera notícia concreta de devoció practicada en la capella de Santa Maria de Lluc respongui essencialment a un costum religiós freqüentment practicat per la població indígena dels talaiots en el pati adjunt dels seus cementeris?

És pel conjunt d'indicis que inclouen aquests interrogants que presumim la realitat històrica d'una tradició romana i potser també talaiòtica del nostre Santuari. Anem per parts.

Cumomnt, en el seu llibre admirable i eruditíssim titulat **Lux perpetua**, ha expressat aquesta idea lluminosa: la religió romana és semblant al subsol del nostre planeta, que està format per capes superposades i successives: excavant en ell es troba registrada bona part de la història de la terra. D'igual manera, en la religió de Roma, on s'hi anaren associant tants de pobles de civilització i cultura diferents, s'hi estratificaren també moltes idees religioses de pobles distints: estudiant en ella podem aconseguir resultats sorprenents.

Aplicant aquest principi cumontia al nostre tema, mirem d'esbrinar l'abast i significació del topònim Lluc-Al·luc-Lucus.

Què era pels romans un **lucus**? **Locus arboribus consitus et religione sacer** (Un lloc poblat d'arbres i consagrat per la religió). És a dir, un **santuari** situat dins un bosc o rodejat d'arbres.

La sacralitat que incloïa el **lucus** podia provenir o bé de la presència del ritus de consagració a una divinitat o bé del ritus de consagració als morts en general o un mort insigne.

En el primer sentit, i aplicat a una divinitat concreta, trobam en les Històries de T. Livi un **lucus Iunonis**, un **lucus Martis**, un **lucus Dianae**, un **lucus Ferentiae**, un **lucus Feroniae**, etc.

En sentit general, no és infreqüent topar mencions de **Luci sacri, luci sacri, luci sancti**. De Tàcit és el text següent: **Ceterum nec cohibere parietibus deos neque in ullam oris speciem assimilare ex magnitudine caelestium arbitrantur: lucos ac nemora consecrant deorumque nominibus appellant illud secretum quod sola reverentia vident**. (Els germànics no consideren digne de la grandesa dels déus tancar-los entre parets ni presentar-los en forma humana; els **consagren boscs** i boscatges i donen noms de déus a una cosa secreta que sols veuen amb els ulls de la veneració).

En relació amb els morts, tenim una al·lusió en el discurs que Ciceró pronuncià a favor d'Annius Milo, a on insinua el costum que allà on hi havia tombes hi havia lucus o boscs sagrats: **Vos enim jam Albani**

Una coloma de Sa Cometa des Morts

tumuli atque luci imploro (Vos implor a vosaltres, tombes i lucus Albans). També en les **Tragèdies** de Séneca trobam expressada la creença que els difunts que han estat fidels viuen en els lucus i boscs sagrats: **Claudite Elysium mihi, quaecumque fidae conjuges nemoris sacri lucos tenetis** (Tancau-me les portes de l'Elisi, vosaltres esposes fidels que viviu en els lucus del bosc sagrat).

Però més explícit és encara Servius, el comentarista de Virgili, el qual ens ha deixat respecte d'aquest punt, una sèrie de notes molt interessants. Comentant en efecte, el verset 445 del primer llibre de l'Eneida, escriu: **Ubi cumque a Virgilio ponitur lucus, sequitur consecratio** (Allà on Virgili col·loca un lucus, hi ha de seguida la consagració).

I més envant, en el llibre III repeteix la mateixa idea, però hi afegeix la raó:

Lucus numquam ab eo ponitur sine religione, quia ibi habitant lares viales animae heroum et piorum (En Virgili mai hi ha un lucus que no estigui relacionat amb la religió, perquè en ells hi habiten els Lars vials i les ànimes dels herois i d'aquells qui foren rectes).

I segueix Servius, en el llibre VI, vers. 643, diguent més clarament:

Fere igitur luci aut circa deorum templa, aut circa sepulcra ponuntur (Freqüentment els lucus se posaven o prop dels temples dels déus o prop dels sepulcres).

Ara bé, tenint en compte la significació que els textos clàssics citats ens reflecteixen damunt la paraula *lucus*, ¿podem trobar en el terme de les muntanyes, entre Sòller i Pollença, una circumstància particular o un accident geogràfic específic que pogués donar lloc a l'origen del topònim de Lluç que ens ha arribat fins avui dia?

Per un colonier romà del segle primer abans de Crist, que des de la plana d'Inca o des dels costers de Sòller, la Calobra o Pollença, se n'entrà fins a la vall de Lluç ¿quin podria haver estat el motiu que el mogués a donar aquell nom a la contrada llucana? ¿Per ventura l'existència d'un temple a una divinitat indígena? No hi ha constància ni en tenim indicis.

L'existència d'una tomba famosa? Sí, sense cap dubte. En la Cometa dels Morts hi ha un cementeri prou ben important, no solament per la llarga durada de la seva utilització i pel gran nombre de morts enterrats, sinó també per l'abundància i riquesa del seu aixovar, el que dona entenent que allí hi descansaven personatges de notable significació.

Aquesta necròpolis és una cova natural subterrània que dista excassament un quilòmetre en línia recta de l'actual Santuari de Lluç i està situada darrere el Puig de Ses Monges, al nord-oest d'una cometa poblada d'oliveres. No té a l'exterior cap entrada espectacular: la seva boca està oberta a un petit racó o pati natural allargat i circuit de roques i alzines. Comença com una trinxera en rampa descendent, dissimulada per batzers i eura; llavors se transforma en un corredor alt i estret ja totalment cobert, de 8 metres d'alçada i se perllonga 41 m. casi rectes, assolint un desnivell de 16 metres. Primitivament aquest corredor estava organitzat en forma d'escala, amb uns graons irregulars de pedres grosses i juxtaposades sense gens de ciment d'unió. Al final d'ell, una boca molt reduïda i baixa dona accés a la cambra sepulcral.

Dita cambra se presenta com un recinte de planta arrenyonada, d'uns 150 metres quadrats, tot voltat d'una bòveda en forma de paladar de forn, molt regular i neta de concrecions estalactítics. A l'extrem oposat a l'entrada s'hi inicia una galeria ascendent que s'estén 17 m. cap al sud-est i està artificialment delimitada de la cambra anterior per un mur arquejat, d'aspecte ciclòpic. Aquest mur, d'un metre d'altura, separava dues estances culturalment ben diferents. Una era d'època pretalaiòtica i l'altra, de la fase talaiòtica final.

En la galeria citada s'hi podien reconèixer les despulles d'un antic jaciment molt degradat, constituït per enterraments superficials. En ella, tot mesclat amb les cendres humanes, s'hi trobaren vasos de terrissa, de perfil globular, petits punxons de bronze, grans de collar d'os i de pedra, plaquetes i botonets també d'os i alguna dent i copinyetes perforades.

En la cambra principal, el jaciment estava tot cobert per una capa de terra, pedres i fang, de prop d'un metre d'espessor; més avall i protegit per lloses molt grosses, s'hi estenia un llit de calç de 30 a 40 centímetres de gruix. Aquest llit de calç contenia i

tapava una estesa contínua d'enterraments, amb els ossos acaramullats, que calculant a uns tres enterraments per metre quadrat, pujarien a uns 450 morts. L'aixovar que acompanyava els enterraments fou particularment abundant i ric en la part central, i més pobre i escàs a tota la perifèria.

El ritus emprat en aquesta cova fou particularment el de la cremació; la majoria dels ossos no solament estaven retorçuts per efecte de l'ebullició de la calç viva, sinó també cremats i alguns carbonitzats, com així també la fusta que es troba sota la capa de calç. Amb tot i això, el ritus de la inhumació no hi era totalment exclòs; es podia reconèixer particularment a les voreres de les parets, on els ossos es mostraven més intactes i complets, però també acaramullats.

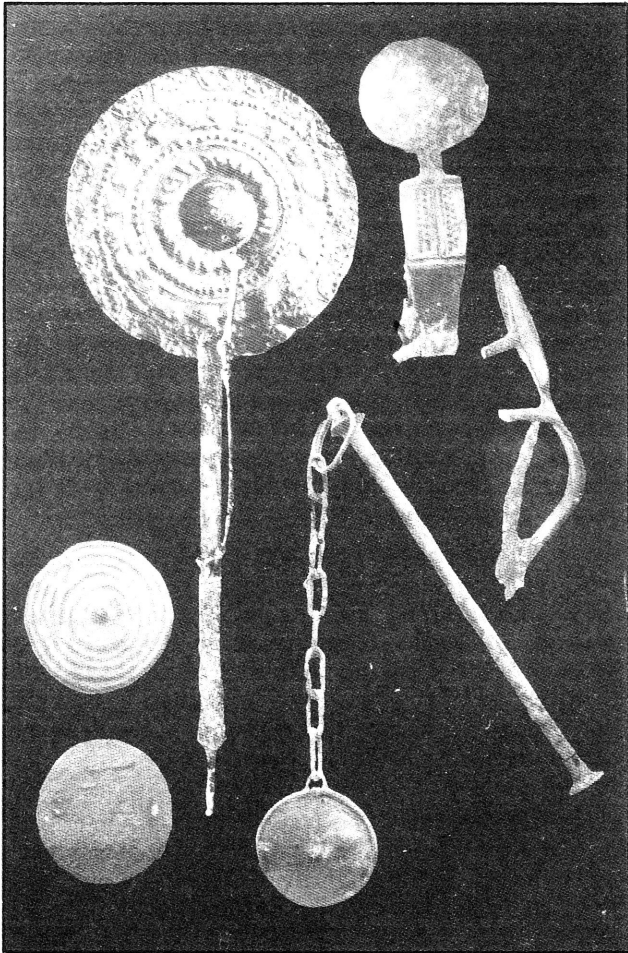
Per demostrar la importància que aquesta cova va tenir al seu temps, volem destacar que bona part dels objectes que formaven el seu aixovar eren de caràcter més bé religiós o simplement litúrgic. Així es recolliren una banya de bou, quasi bé de mesura natural, tota de bronze; sis colometes assentades a l'extrem d'una virolla, la qual devia poder-se aficar al cap dalt d'un pal; dos gallets de coll estirat, també de bronze; una pàtera de gran diàmetre amb la seva orla decorada per dues línies de perles o punts; cinc gongs amb disc decorat i unit a un mànec, del qual penjava, a través d'un fil de ferro o coure, un batall per repicar; una trentena de gongs més petits, lligats quasi tots ells per una cadena o cinta a un vàstec que solia acabar en una cabota perforada, forat que també afectava al mànec, com indicant que es tractava d'un instrument que es devia portar com una banderola i que quan es mantenia aturat, es deixava dret clavat en peu.

Però, a més d'aquells materials d'aparença religiosa, en sortiren d'altres de caràcter sumptuari (argolles, collars, penjarolls, bracerols, fibules, anells, punxons, etc.); altres estaven relacionats amb la guerra (espases, punyals, dardells, ganivets); una poca quantitat de ceràmica, plom, vidre i os treballat.

La relació d'aquesta llista abreujada de materials és prou eloqüent per dar-nos a comprendre que la dita cova ocupava un lloc ben destacat dins la sensibilitat espiritual de la població d'aquelles muntanyes.

Però mirem encara un altre aspecte. És ben sabut que el bou (representat en el nostre cas per la banya) i les colometes eren símbols de divinitats remarcablement conegudes dins el fons comú de totes les religions de la Mediterrània. Així mateix eren expressions d'una mentalitat agrícola primitiva que exterioritzava amb el bou el Sol fecundant i amb la coloma la Mare Terra, principis els dos de la teologia del cicle de la vida i de la mort en perpètua regeneració. Ara bé, considerar aquests símbols depositats dins la cova de la Cometa de Lluç com elements d'una simple ofrena, no té sentit. Hi hem de veure per part dels depositants una altra intencionalitat, la de fer-hi sensible la presència de la divinitat, com element virtualment vivificador de la llavor enterrada que eren els seus avantpassats. Obviament aquella presència real a través dels símbols o imatges corporals dels déus venia a reforçar la sacralitat de la Cova.

Objectes trobats a Sa Cometa des Morts

Afegiuem encara, que com els dits símbols del bou i de la coloma no els trobam materialment presents en totes les coves d'enterrament similars, sinó a uns poques, per això ens inclinam a creure que la nostra cova de la Cometa de Lluc va tenir un caràcter remarcablement més particular de **santuari** que no moltes altres de l'Illa.

Hem fet notar més amunt que el corredor de la cova desembocava exteriorment a un racó tancat, semblant a un pati natural. A moltes coves artificials, principalment de Menorca, de cronologia i cultura paral·leles, hi trobam magníficament estructurat aquest pati, juntament amb altres detalls molt suggerents, com són, a vegades, un doble portal secundari, una o més finestres que donen directament a la cambra sepulcral, una espècie de graons o replans tallats a l'aresta rocosa de la façana de la cova o als seus costats, capades de moro en forma de ninxolets oberts a les parets adjacents, etc. A un altre treball hem intentat donar una explicació raonable i global damunt el conjunt d'aquells elements connexes amb el pati. Resumint, direm que en els dits patis s'hi feien commemoracions rituals i s'hi practicaven sacrificis propiciatoris i impetratoris. Possiblement també s'hi celebraven altres actes més íntimament relacionats amb els ritus funeraris, com eren

l'**endevinació**, acudint als morts com si fossen oracles, i la **incubació**, que consistia a quedar-se a dormir damunt les tombes dels morts per a rebre d'ells, a través del son i en forma de somni, els missatges implorats.

És molt possible que a les Balears i a la Cometa dels Morts hi existissin aquests costums, i fins i tot, que hi persistissin molt de temps. Feim aquesta observació perquè quan llegim que en el segle XIII En Guillem de Cumba vol retornar a son amo l'alqueria de Lluc que tenia llogada, els arguments que addueix semblen repetir un eco llunyà de costums prehistòrics, naturalment ja transformats pel cristianisme. Diu, en efecte, el dit Guillem que pel que paga de lloguer per la finca, aquesta li resulta inútil i de poc profit, **Maxime cum dita alqueria sit in magna tala per homines venientes vigilatum ad Sanctam Mariam de Luc** (principalment perquè en dita alqueria s'hi fa gran tala per tots aquells homes que puguen a Lluc per passar la nit en vetla a l'església de Santa Maria). Senyalar gran tala de llenya, se sobreentén per fogatges, després d'haver passat la nit en vetla dins l'església de Santa Maria de Lluc són precisions massa puntuals perquè espontàniament no ens duuguin a recordar el que devien fer les gents dels talaiots dins el pati de la Cometa dels Morts les nits d'endevinació o d'incubació.

A part de l'anècdota precedent, tot el que hem exposat ens du a pensar que la cova funerària de la Cometa dels Morts va ésser, amb molta probabilitat, la que va motivar el topònim de Lluc, per ésser ella històricament o arqueològicament el lloc més significatiu de tota la contrada i el que podia suscitar més adequadament tal denominació.

Mes, si així va ésser, ¿per què posteriorment es va correr el lloc cultual des de la Cometa a l'actual emplaçament de Lluc i aquell culte funerari es va convertir en culte litúrgic a una altra advocació?

Podem suggerir una explicació d'aquest fet, que si no resulta totalment segura per falta de documentació pertinent al nostre cas concret, sí està comprovada d'una manera general. És sabut que una vegada que el cristianisme es va consolidar dins el món pagà, a poc a poc va anar moralitzant els seus antics costums, no destruint-los, sinó transformant-los. Consta, per exemple, que els canons de molts Concilis expressen la prohibició de donar culte als morts, a les muntanyes, als arbres, etc. (C. Nantes, c. 20). I consta també que moltes ermites actuals estan edificades vora les ruïnes de templets i edicles romans o anteriors. Aquest fet ens demostra que tals prohibicions conciliars eren en la pràctica equivalents a urgir la substitució dels dits cultes pagans per altres conforme a la nova doctrina.

Una tal solució sembla probable que s'aplicàs també respecte de la Cometa dels Morts, i com a conseqüència d'ella hauria esdevingut no solament el canvi de culte sinó també el desplaçament de lloc.

Si així va ésser, com sembla probable, podríem dir en veritat que el nostre Santuari de Lluc té les arrels aficades dins la prehistòria.

CRISTÒFOR VENY

L'Arxiu del Col·legi de Lluc

(A. C. L.)

pel P. Rafel Juan

Una institució com la de Lluc havia de tenir el seu arxiu per a custodiar els documents a ella pertanyents.

Això principalment des que l'any 1456 es constituí a Lluc un priorat al qual fonc unida la parròquia de Sant Pere d'Escorca, que en endavant radicaria a l'església de Santa Maria de Lluc.

Abans d'aquesta data els documents referents a aqueixa església, emanats tant de la cúria eclesiàstica com de la civil, devien obrar en poder del rector de Sant Pere d'Escorca, que tenia el seu estatge prop del temple parroquial.

D'aquests temps sols en queden a Lluc algunes sentències i monitoris.

Hi ha per altra part cert nombre de pergamins dels ss. XIII i XIV, que no ens explicam com es poguessin tenir guardats a Lluc en uns temps, dels quals en desitjariem notícies més tranquilitzadores sobre l'existència d'una vida ben organitzada al Santuari.

Bastants són de la cúria del Temple, Casa alovera de quasi totes les possessions, començant per la de Lluc.

Amb els primers priors Bernat Duran i Nicolau Cases es començaria la compilació i bona custòdia dels documents de Lluc: testaments, escriptures de censals, lletres, monitoris, processos, llibres d'administració prioral i parroquial...

Però la funesta crisi per què hagué de passar el priorat de Lluc, avançada la segona mitat del s. XV, per mor del prior Antoni Igual, bona part dels documents, exceptuats tal volta els pergamins, es degué fer malbé, durant aquelles turbulències.

Amb la restauració del priorat feta pel prior Pere Eixartell l'any 1494, i sobretot amb la constitució del nou Col·legi de Preveres, obtinguda pel prior Gabriel Vaquer l'any 1531, mitjançant bul·la del papa Climent VII, pogué començar una època de vertadera formalitat en l'aplec i custòdia dels documents, puix el seu fons, nombrosament augmentat amb actes acreditatius de nous censals i amb molts papers del prior Vaquer i dels seus procuradors, referents als litigis que sempre portà en mans, exigia cura i esments constants.

Això no lleva que hi pogués haver qualche expeditiva «neteja» de papers vells, com la que succeí l'any 1599 quan es «vené un sac de papers dolents (que) s'eren perduts d'aigua en la cambra de mosson Ripoll. Valgué dos sous» (ACL. Ps. 28, fol. 88).

L'actuació assídua de dos Col·legials Arxivers, examinadors endemés dels comptes de cada priorat, eren una garantia per a l'atenció que s'havia de dedicar als documents.

A algun d'ells, com al Col·legial Rafel Rosselló, de Selva, es deu, al s. XVII, la rotulació més clara dels pergamins, en lloc de la primitiva, quasi sempre de dificultosa lectura; i al Col·legial Bartomeu Lledó, de Campos, al s. XVIII, la major part de la confecció d'un catàleg dels pergamins, ordenats pels mesos de les cobrances dels censals.

Aquest Col·legial, persona d'acurada formació, de qui per sort es conserven molts papers i cartes, deixà començat un llibre d'extraccions de documents amb el títol següent: **«Iman de lo desaxiuat o Memoria de tots los actes y Documents que Perque, perquè y paraquí se auran extret de este Arxiu a fi de la conservacio y recobro de ells» (1).**

El Rd. Bartomeu Lledó és el qui construí sobre la magnífica sacristia, que havia aixecada en son priorat de 1723-1725, una peça per Arxiu, amén de tres més, una per aula capitular, altra per biblioteca i una altra per escola dels minyons. Així ho deixà escrit:

«...als 8 Settembre 1724 estave ya la Sacristia acabada; li faltave encare lo adorno y perficionar tota la obra, axí de la dita Sacristia, com la de sobre, qui conste de un corredor de 62 peus de llarch ab tres aposentos, lo un per lo Arxiu, lo altre, per aula capitular, y lo ultim per una llibreria, y altre aposento, per fer scola a los miñons, qui servexen en el Chor de esta Sta. Casa a todas las horas canonicas; Tot lo qual se concluih dins lo any 1725...» (Ps. 93, fol. 78 v.).

Perquè en el decurs dels temps l'arxiu o el que arxiu havia d'esser sofrí diverses ubicacions.

La segona mitat del s. XVI (a. 1575) sabem que els documents es guardaven al cor, en una caixa i un artibanc, si no és que tal volta ambdues coses sien una mateixa (Ps. 17, fol. 46, 49, 70, 72 v.).

L'any 1584, en una dependència de la torre de defensa, en peu des d'anys anteriors, es féu «lo armari de les escriptures en la cambra de la torre», amb porta naturalment (Ps. 21, fols. 117, 120).

Els comptes de l'any 1681 ens parlen d'un nou arxiu (Ps. 71, fols. 32, 98, 100); arxiu que degué cedir el lloc al que edificà Mn. Bartomeu Lledó, en peu fins avui.

Per aquest Arxiu es féu després un gran armari de fusta de sapí amb diverses estanteries pels pergamins, papers i llibres, al qual el rector Don Francesc Tortell hi afegí alguna modificació. Avui està substituït per presatgeries metàl·liques pels llibres i papers i per una calaixera a posta pels pergamins.

Cançoneret de cobles antigues

a la Mare de Déu de Lluc de Ballozca : ab lo tranfumpt de dues & les singulars estampes ara novament trobades que a major devocio dels confreres y peregrins espendien los quistors & aquell Santuari en lo segle setze, y que rebudes a menys de la mitat de llurs originals se publican per recors d'ança de la devota peregrinació que en los dies .xxj. y .xxij. del corrent mes de Juliol ha pujat a visitar a la mes antiga y mes popular de les imatges de la Verge Maria venerades en la major illa Balear.

Any M.D.C.C.C.lxxxij.

Cançoneret de cobles a la Mare de Déu de Lluc

Des del s. XVII ens consta que es treien escriptures i llibres, amb motiu principalment dels litigis que ocasionaven els censataris; i al s. XIX, per defugir els perills d'incautació per part de l'Estat. Molts documents no tornaven, altres passaven al bisbat, algun altre, a l'Arxiu del Regne, altres quedaven en mà de particulars.

Lamentam, entre altres pèrdues, la de cinc Llibres d'Actes (escriptures), un llibre de Determinacions col·legials del s. XVI, un preciós Capbreu de Mn. Thomàs, avui tots dos al Bisbat, tots els altres llibres de Determinacions col·legials fins al s. XIX, el Llibre Major d'Actes amb cobertes vermelles, unes cartes del prior Mn. Gabriel Vaquer, publicades al B.S.A.L. T. XIII per Don Gabriel Llabrés...

No dubtam que, si encara hi ha llibres i papers en alguna biblioteca particular, els seus propietaris gaudiran de retornar-los als peus de la Mare de Déu de Lluc, en aquest any jubilar de la seva coronació.

Pels anys 1937-41 es treballà en l'organització de l'Arxiu de Lluc sens poder comptar amb cap catàleg com a base d'orientació. Un, dels pergamins, es trobà molt tard, amb altre de papers, impossible de constatar.

Dedicant atenció preferencial als pergamins foren tots els 489 desenrodillats i estesos per a facilitar-ne la lectura. Prèviament classificats, foren col·locats en un moble, expressament construït amb dues sèries de caixons de poca alçada, adequats a una mida corrent, i amb dos caixons de doble amplària pels de mida major. De tots se n'escrigué fitxa provisòria.

Durant una interrupció de gairebé 15 anys l'Arxiu de Lluc rebé algunes aportacions estimables i sofrí qualque despull.

L'any 1958 i ss. es repassà el treball fet anys enrera i es féu el fitxer dels pergamins, amb 6 cèdules de cada un per a diverses ordenacions.

Els papers foren distribuïts en dues sèries: una, rònegament alfabètica, de tantes capses com lletres de l'alfabet, i altra, que podem dir alfa-númerica, constituïda per lletres de l'alfabet, precedides d'un número: tots, amb fitxa que es va triplicant.

Dels llibres manuscrits s'han format les sèries de Priorats (Ps. 0-152), de Sacristia (Sc. 1-152), de Capbreus, Censals, Manuals... (CM. 1-159), de Diverses matèries (Vr. 1-44), de Missioners dels SS. CC. (MS. 1-28).

De llibres impresos en fol, 4.^{rt} i 8.^è hi ha un catàleg, escrit l'any 1890 per Don Gabriel Llabrés, del Cos d'Arxivers i Bibliotecaris. A Lluc se'n conserva una còpia, escrita pel mateix autor l'any 1896, com també de l'Inventari sumaríssim que féu de l'Arxiu de Lluc. Dels llibres se n'han fetes algunes substraccions.

Entretant es va plegant pels Arxius de la Ciutat gran nombre de còpies, manuscrites i xerografiades, d'actes, referents tant a Lluc com a les possessions d'Escorca i Sa Calobra. Es va confeccionant també el fitxer de la toponímia, documentada i actual del terme d'Escorca.

De l'Arxiu de Lluc en surt una publicació mimeografiada, «Hojas de Lluc», amb estudis sobre punts concrets de la seva història i amb transcripció dels documents.

Però mentre no es pugui recobrar el material subtrèt en temps passat, bona part del qual s'haurà perdut per sempre, l'Arxiu de Lluc no serà el que era.

RAFEL JUAN

(1) D'un llibre per l'estil ja en tenim notícia l'any 1594 quan es compra «un altre llibre per escriure quan se treu un acta de arxiu; costa sinch sous» (Ps. 26, fol. 41 v.).

**Una cultura en marxa
per a tot un poble.**

Demaneu informació

**XARXA
CULTURAL**

Carrer Ample, 35 (Palau Mornau)
Telèfon 315 10 11 - Barcelona-2

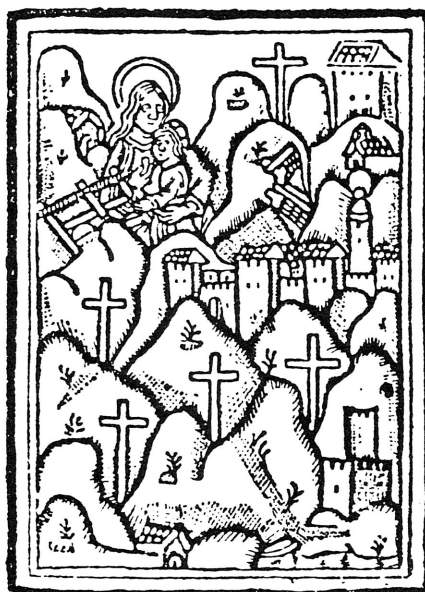
La més antiga estampa de la Mare de Déu de Lluç

per Gabriel Llopart

És un fet, històricament provat, que la devoció mallorquina al santuari de la Mare de Déu de Lluç es va desenrotllar com si fos una espècie de doble de la devoció, que les generacions primeres d'emigrants i conquistadors catalans sentien envers del santuari de la Mare de Déu de Montserrat (1).

Montserrat és un santuari muntanyenc; Lluç també. Montserrat està dedicat a la Verge Maria; Lluç també. Montserrat comptava amb una comunitat permanent. Lluç també. Montserrat posseïa una confraria de devots estesa arreu per tota la terra catalana. Lluç igualment en tenia una altra escampada per totes les illes Balears. Montserrat cantava les llaors de la titular mitjançant una escolania. Lluç va estrenar, a imitació seva, escolania. Montserrat va construir en el camí d'accés al santuari les creus dedicades a la devoció dels Set Goigs en temps del rei Pere IV. Lluç també les comença a alçar a finals del segle XIV...

Els catalans veneraven en el cor de la serra de Montserrat una imatge romànica del segle XII, doncs els mallorquins que, en un principi, acudien des de les naus a emprendre les rutes de la serra de Collcerola (Tibidabo) en direcció a les muntanyes montserratines, i que encara a principis del segle XIV pensaven a fer una posada illenca allà dalt, varen acabar per imitar de tal manera la configuració i administració pastoral i econòmica del centre de pelegrinacions català, que encanalaren damunt la serra de Tramuntana mallor-

Processionarium Monts. (1500). A. Olivar, Catàleg dels incunables de la Biblioteca de Montserrat (1955).

quina la seva recerca religiosa dins el cor de la natura i a les arrels fondes de la seva història religiosa filial de Catalunya. Damunt l'any 1400 la cúria episcopal de Mallorca arribà a commutar una peregrinació a Montserrat per una pujada al santuari de Lluç (2).

Aquest falset que constitueix la pietat organitzada del santuari de Montserrat es manifesta àdhuc en un aspecte tan curiós com és el de l'es-

(2) R. JUAN, G. LLOPART: *Los santuarios de Montserrat y de Lluç: una confrontación de orígenes* «Studia Monastica» 19 (1977) 361-381. A completar per ara G. LLOPART, *Els peregrins mallorquins a Montserrat segons el Libro de los Milagros del abad Pedro de Burgos* en el volum *Wallfahrt kennt keine Grenzen* (München 1984) a l'exposició del Museu Nacional de Baviera (Juny-Octubre 1984).

tamperia popular. Volem mostrar en aquestes columnes com la primera estampa conservada de la Mare de Déu de Lluç està calcada d'una de les més antigues que coneixem de la Verge de Montserrat.

Les dues estampes més antigues conservades del centre marià de Lluç se conserven imprimentades a un matèix full de paper a la Biblioteca Provincial de Palma de Mallorca, en una vitrina de la sala d'exposició permanent. La peça es coneix des del temps del savi Marian Aguiló, que la va reproduir, a mida reduïda, en el seu **Cançonet de cobles antigues a la Mare de Déu de Lluç de Mallorca** (1883) (3).

Una de les estampes mostra una Mare de Déu entronitzada sota un baldaquí i recoberta d'un vestit (**gonella**) i d'un mantell preciós. La Verge, de llarga cabellera rossa, duu l'infant en les mans però no hi podem trobar cap detall que l'assembla a la imatge que avui es venera a l'altar major de la capella de Lluç. És una Verge de romiatge i pelegrinació, com es desprèn de la llarga costa gairebé vertical que condueix els romeus a l'església dalt de l'alta muntanya, representada en l'estampa en qüestió. I perquè no hi hagi confusions sota el gravat es llegeix: «Confreres de la Verge Maria de Lluç».

I aquest detall d'esser Verge de romiatge basta per identificar-la amb la titular de Lluç per als devots de la primera trentena del segle XVI, en què fou dibuixada i gravada.

Per aquest temps les estampes antigues de la Verge de Montserrat eren simplement una Verge amb Infant caracteritzada per una serra que va serrant un puig o muntanya. L'ar-

(3) SALVADOR ROS, *Una estampa de la Virgen de Lluç*, «Lluç» 1 (1921) 136-137; G. MUNAR, *Los santuarios marianos de Mallorca* (Palma 1968) p. 408.

(1) Damunt el tema vegeu el llibre d'imminent publicació: G. LLOPART, G. MUNAR, R. JUAN, *Nostra Dona Santa Maria de Lluç* sobre el procés diocesà de 1642 que tracta de l'origen de la imatge i els seus miracles, amb la bibliografia anterior. Estudia les implicacions històriques, legendàries i iconogràfiques.

El Camí de la Verge Maria de Luc de Mallorca

La xilografia més antiga que representa el camí de Lluc i la Mare de Déu

queologia que avui exigeix un parell formal entre les imatges de devoció d'una mateixa titularitat, en el moment que indicam sols demanen un detall significatiu, sia de to heràldic (la serra de Mont-serrat) sia de senyal de romiatge (l'església dalt del turó (Lluc) (4).

Ara bé; més que aquesta estampa que és arqueològicament neutra, la que ens interessa particularment és l'altra gravada en el mateix foli de paper. Es tracta d'una xilografia que mostra una vista des de l'aire de tot el camí, indrets i contrada, de Lluc des de Caimari fins a la Font Cuberta i que està presidida en la part superior per la imatge tal com es venerava aleshores en la seva capella del santuari. Avui en diríem una visió existencial de la madona i verge de Lluc, perquè mostra tant el camí que s'havia de recórrer per arribar-hi com la meta del romiatge: la cambra de la Mare de Déu titular.

El que passa és que la idea de mostrar als fidels una estampa com aquesta —als fidels insulars sens dubte, perquè també duu al peu la llegenda «Confrades de la Verge Maria de Lluch de Mallorca»— va esser suggerida per la publicació de la que en deien els monjos de Montserrat d'aquell temps **la imatge gran** de la Mare de Déu catalana.

El monestir de Montserrat en la primera trentena del segle XVI va repartir i vendre entre els seus devots una estampa de mida de 180 x 120 mm. (sense comptar l'orla) que va estampar en els seus tallers tipogràfics el mestre alemany Iohannes Rosembach entre 1518 i 1524. La xilografia la buidà un cert mestre Joan que pertanyia a la companyia de l'esmentat Rosembach. I va esser inclosa en el **Lectionarium Sancto-rale** editat a l'abadia datat el denou de març de 1524. També es coneix com a full solt amb l'encapçalament i text en llengua castellana que comença dient: **Confradía del devotíssimo monesterio y cámara angelical de N. S. la Virgen María de Monserrate...** Igualment hi

(4) Estampes a C. BARAUT, *Montser-ratinische Holzschnitte in den von J. Rosenbach gedruckten Büchern (1521-1528)* «Gutenberg Jahrbuch 1956» 169-176.

ha estampes conservades amb el text en català.

Aquesta confraria estava beneïda per la Santa Seu i concedia diferents gràcies espirituals. Es tenguí present que la seva finalitat principal —i ben clar que ho posen els textos— era l'acollida als pelegrins en la casa de la Verge Maria. Aquesta finalitat exigia prou despeses. Tenguem present que Montserrat havia de mantenir permanentment alguns cents de persones que eren les que daven establiment al culte i a l'atenció dels romeus (5).

L'estampa de mestre Joan presenta la contrada de Montserrat i el camí des del darrer llogaret (Collbató) fins a l'abadia. I fins i tot a les ermites i a les agulles que perfilen l'horitzó de la serra. El camí va serpentejant entre turons i mostra els pelegrins uniformats que pugen amb els seus bastons, els penitents que pugen d'agenollats (en dos llocs de la ruta), els malalts (un impedit amb croses a mitjan camí) i un tragner amb les seves bísties (que està arribant).

A part de dues escenes (amb personatges liliputians) que representen l'ermità Garí i la cova de l'aparició de la Verge i que són concessions a la llegenda àurea local, criden l'atenció, disperses pel camí de pujada, unes porxades que el cardinal Albareda en el seu comentari a l'estampa pren per cisternes. Em sembla que es tracti de les creus del camí de Montserrat, alçades en temps de Pere IV, i que devien haver estat protegides a la manera de tantes altres a terres de Catalunya i València. A la manera de l'anomenada Creu Cuberta de Barcelona que va publicar temps enrera mossèn Josep Gudiol (6).

Si comparem aquest gravat de Rosembach amb el de Luschner que és

(5) C. BARAUT, *Montser-ratinische...* p. 173; F. PLANAS I MIQUEL, «Bibliofilia» I p. 208; J. GUDIOL, «La Veu de Catalunya», Fulla artística Núm. 119 (28-3-1912). A. ALBAREDA, *La imprenta de Montserrat* «Analecta Montserratensia» 2 (1918) 11-166, gravat c, XI.

(6) Sobre les creus de Montserrat cfr. G. LLOMPART, *Los cruceros marianos mallorquines de la Baja Edad media*, en el volum imminent *Folklore de Mallorca, Folklore de Europa II. Entre la Historia del Arte y el Folklore* (Palma, Fundación B. March, 1984).

anterior a aquest (1499) i que d'una forma molt elemental presenta el mateix esquema de paisatge amb capella, camí i Verge Maria amb l'Infant que serra... advertirem que presenta moltes creus (quatre) en la part baixa. Són les creus alçades per Pere IV que defineixen i coloren l'ambient local (7).

És útil que facem insistència en aquests detalls perquè fa un segle Gabriel Llabrés va publicar una estampa, trobada per ell a Teruel, que duu el títol **La confraria de la cambra angelical de la gloriosa Verge Maria de Montserrat** i aquesta estampa ens mostra una visió de conjunt de paisatge, camí i imatge més senzilla i primitiva que la descrita abans però realitzada segons el mateix esquema original (8). Aquí el camí ens palesa entre Collbató i el santuari molts de rocs escampats per les costeres i diferents pelegrins en marxa. Però destaquen les creus que no tenen tampoc l'estructura coberta de barraca de la xilografia de Rosembach, ni la nuesa de la de Luschner abans considerades. Això ens confirma (el fet que es presentin en una forma intermitja entre ambdues), que les imaginades cisternes d'Albareda són, en realitat, les trastocades creus alçades pel rei Pere IV, i que ell va donar a conèixer gràcies a la localització dels documents per Agustí Duran i Sanpere que els hi va facilitar (com abans de morir ell mateix em va dir).

L'estampa esmentada ha estat datada per G. Llabrés el 1518. Modestament diria que és més antiga. De fet, dues de les imatges que porta l'orla i que ell considera **peregrines** han estat utilitzades a l'orla de la portada del **Gamaliel** (Barcelona ca. 1503) (9). La jove duu un pentinat en rodes que va estar de moda a Holanda a la fi del segle XV. Però ara no és moment propi més que per insistir en la influència segura d'aquest gravat en el de Lluc que volem presentar. Pensem que fins i tot la taula parada de l'hostal de Collbató a

(7) A. OLIVAR, *Catàleg dels incunables de la Biblioteca de Montserrat* (Montserrat 1955) Núm. 254.

(8) G. LLABRÉS, *Iconografia Montser-ratina* BSAL 8 (1892) 303-307, lám. 97.

(9) F. MIQUEL I PLANAS, «Bibliofilia» 2, p. 583.

l'inici del camí de Montserrat es reflexa en la cita pormenoritzada del primer «bar» de la història de Mallorca: el «bar» del Barracar, on es veuen menjar, davall els arbres, dos grups de persones pelegrinants.

Recordem que a mitjan segle XIV es concedien indulgències per part del bisbe de Mallorca als qui donassen almoines per excavar la cisterna del Barracar per poder calmar la set dels romeus de Lluc. Serietat que tenia en aquell temps la segona obra de misericòrdia!

Àdhuc la idea d'insertar la capella de la Verge de Lluc en el paisatge local sembla esser una deducció del títol de «cambra angelical» de l'estampa descoberta per Llabrés. Si els montserratins ho degueren treure a la seva volta de Loreto o no, és pregunta que deix per respondre al futur iconògraf de la Verge de Montserrat, que supòs que serà el P. Cebrià Baraut, al seu dia.

L'estampa de la Verge de Lluc que volem mostrar es conserva com hem dit en un sol exemplar pèssimament imprès. Segurament es devia imprimir al santuari com pensa G. Llabrés, el qual aiximateix opina que pot esser feta fer pel prior felanitxer Gabriel Vaquer, home de gran empenya i formació, a l'argenter Joanot Garcia el 1514.

Així es comprèn que Marian Aguiló que la publicà per la primera vegada al **Cançoneret de cobles antigues a la Mare de Déu de Lluch** la va fer retocar, per aclarir-li les figures confuses. Com sempre el retoc va resultar traïdor i el gravat entre renaixentista i gotitzant va tornar més gòtic i renaixentista (en el sentit de la Renaixença) del que hagués degut, com una anàlisi acurada demostra.

El camí de Lluc, segons el plater mallorquí que segueix de tan a prop les novetats de Montserrat, està idealitzat. És ver. Però de qualque manera s'endevinen Es Barracar, Es Grau i Sa Bretxa, els indrets més grandiosos (i més perillosos com el llibre dels miracles de Lluc del Dr. Busquets ens mostrarà) (10).

Ja hem fet al·lusió al «bar» del Bar-

racar. És ver que és un bar per iniciats. Sols s'identifiquen els grups si es dóna la clau de la interpretació. Però un cop dada, roman ferma.

Pel que fa a la Font Coberta també convé donar una clau d'interpretació. La tradició oral i escrita de la col·legiata de Lluc en aquests moments històrics parla de la font i de la seva rica vegetació.

Ens queda esmentar els peregrins del primer terme, entre els quals es mou un cec amb el seu típic tempteig de bastó. I també les creus que col·locades en els angles del camí ajuden a estructurar la perspectiva.

Gravat de Montserrat (1520).
Anselm M. Albareda (A. M. 1918) 11-166.

Aquestes creus varen esser començades a finals del segle XIV per compte dels **obers de Nostra Dona de Lluc** i encarregades a l'escultor Llorenç Tosquella i al pintor Pere Marcol, ben coneguts a la història de l'art insular. Encara avui presideix la plaça del santuari la darrera d'aquestes creus, les quals es caracteritzen per dur un medalló doble de pedra amb relleus de la vida de la Verge. Es tracta dels set goigs de la Mare de Déu, la gran devoció mariana anterior al rosari, que promougué Sant Tomàs de Canterbury.

Marian Aguiló va exhumar uns Goigs cantats del segle XIV que s'usaren a Lluc. Comencen així:

**Mare del gran Redemptor,
Verge pura sens esmena,
sou de gràcia tota plena,
vida e lum del pecador.**

La importància que tengué aquesta devoció dels Goigs en tot l'àmbit de llengua catalana va determinar que arribàs fins a nosaltres un tipus de cançó piadosa anomenada **els Goigs** que avui en dia s'aplica a tota mena de sants (12).

Podem, doncs, pensar que així com a Montserrat els pelegrins mentre vetlaven durant la nit cantaven els **Goigs** locals inserits en el famós **Llibre Vermell**, de la mateixa manera els Goigs de Lluc varen entretenir la fe dels romeus en les nits carregades de serena davall les voltes de la capella gòtica de la Mare de Déu.

Pensa el P. Rafel Juan, arxiver i primer expert avui del santuari, que la Mare de Déu que es veu en el requadre del gravat és la titular del lloc que es va penjar de la paret, en el punt en què la tradició col·locava la imatge primitiva, avui desapareguda. Els dos angelets laterals són d'un tipus característic del segle XIV. N'hi ha d'iguals a la Seu de Mallorca sobre el portal de la sacristia davall el campanar.

Seria de desitjar que algun devot de la Verge de Lluc que fos bon dibuixant corregís i milloràs el gravat «príncep» del santuari, tan mal conservat avui, perquè tothom pogués fruit de la seva rústica bellesa. Un treball d'aquesta mena sols el pot fer qualcú per amor de Déu i sols pel premi de la gràcia de la Mare de Déu.

GABRIEL LLOMPART

(11) Documents a G. LLOMPART, **Miscelánea de arquitectura y plástica sacra mallorquina** AST 46 (1973) 137-164.

(12) G. MUNAR, **Devoción mallorquina a la Asunción** (Palma 1950).

(10) Vegeu la reproducció i comentari de J. GARCÍA PASTOR al vol. corresponent de **Rutes amagades de Mallorca**.

A l'entorn de les vetles a Santa Maria de Lluc

per Rafel Juan

Lluc conegué des del segle XIII concurrència de pelegrins, romeus, romiants..., com altres capelles de l'Illa.

Els registres col·latius de la Cúria Eclesiàstica de mitjan segle XIV són tal volta excessivament generosos en la valoració d'aquestes concurrències.

El fet, expressat naturalment en llatí, que
«*gran multitud de gentes de les diverses parts del món conflueixen a les dites capelles*»,

el llegim per a les capelles de Sant Jordi, dit de la Pobla, a Ciutat, dins la parròquia de Santa Eulàlia, de Santa Maria de Lloseta, de Sant Elm de La Palomera, l'any 1348.

És quasi un estereotip, provinent d'anteriors registres avui inexistents, que trobaríem referit també a altres capelles de tanta devoció com les de Santa Caterina de Sóller, de Santa Maria de Lluc, de Sant Martí de l'Albufera...

La concurrència a aquestes capelles és motivada per una causa prou concreta, tanmateix hiperbòlicament expressada:

«*els infinits miracles que en tals capelles obra nostre Senyor Jesucrist*»; i si la capella és de la Verge, els miracles apareixen obrats

«*a honor i llaor de la verge Maria*»; miracles que pressuposen lògicament moltes pregàries fetes en tals capelles i moltes gràcies rebudes per devots i romeus.

La presència a Lluc de pelegrins al segle XIII ens consta per un document, més tost particular, de redac-

ció més sòbria, que ens parla de la gran tala que en l'alqueria contigua a l'església de Santa Maria de Lluc feien els romeus.

¿Per què hi anaven? Les peregrinacions i visites a santuaris tenen en els documents una motivació, si es vol, no gaire precisa: la devoció. En el cas documentat de Lluc el motiu devocional ve precisat amb la paraula «*vigilatum*», objectiu de la caminada: fer vigília o vetla a la capella de Santa Maria de Lluc:

«*...venientes vigilatum ad sanctam Mariam de luc, cuius ecclesia est juxta dictam alqueriam...*» (1);

amb altres paraules: passar la nit o part de la nit a Santa Maria de Lluc, que té la capella vora l'alqueria del mateix nom.

Costum ben comprensible des del moment que bona part dels pobladors de Mallorca, després de la conquesta, venien del Principat i de regions properes, on la Verge de Montserrat, en la santa muntanya, era venerada amb gram amor per reis, magnats i pagesos. I a Montserrat, vetlar tota la nit als peus de la Verge era usança molt antiga; en nit de dia feiner i tot, segons un còdex montserratí del segle XIV, que en una nit d'un tal dia en compta més d'un centenar de persones (2).

Les vetles no es feien solament a Lluc. Un altre text a Mallorca ens diu que també es vetlava a Santa Magdalena del Puig d'Inca; puix a mitjan

Juliol de 1348 dos homes, Pere del Salt i Jaume Alexandre, estaven dins l'església de Santa Magdalena, a l'hora del primer son de la nit, *causa orandi*, per pregar, forçosament fent vetla (3).

La resta del text, que ens insinua una malifeta, per bona sort sospesa, no ens interessa; sols el fet que dos homes preguen a la nit en la capella.

¿Com devia fer-se la vigília? Pel moment no en tenim referències. Hem de creure que es faria resant i cantant.

Si el rector d'Escorca o el seu vicari no hi eren presents, el resar i cantar es desenrotllaria en forma més tost anàrquica, improvisada.

Un prevere, històricament documentat a Lluc a mitjan segle XIV, Fra Jaume Canet, *divina celebrans in dicta ecclesia*, que oficiava en l'església de Lluc, podria conduir més o manco litúrgicament les pregàries diürnes i les vetles nocturnes, que acabarien amb la celebració de la missa.

A falta de dades, la imaginació ens permet albirar com serien les vetles a Santa Maria de Lluc. Bàsicament consistirien en el rés del parenostre o l'avemaria, que tothom sabia, fet en forma convencional, distinta del Rosari, que encara no es practicava.

Tal volta s'hi intercalarien invocacions, com *Kyrie eléison*, *Sancta Maria...*, abreujada lletania, a la qual s'hi podien afegir noms de sants «populars», com Sant Miquel, Sant Pere,

(1) ACL. PERG. C. 13, n.º 4.

(2) A. Albareda - J. Massot, *Història de Montserrat*. 1972, ps. 31, 131, 159, 283.

(3) ARM. AH 35, f. 13 v.

Sant Jaume..., Santa Caterina, Santa Magdalena, Santa Margalida..., ben escaients per ésser aclamats dins la capella i, en processó, al seu voltant.

Pot ésser que les avemaries s'entremesclassin enmig de cada un dels Set Goigs de la Mare de Déu, devoció tan apreciada del poble, que a Montserrat tenia fins i tot ballada pròpia, segons la porta el *Llibre Vermell* d'eix monestir.

Els pelegrins del segle XIII que peregrinaven a Lluc i feien vigília a la capella de nostra Dona, oriünds com hem dit en major part del Principat, sabrien de cor les estrofes dels Goigs o, si tant no, el seu contingut, en formulacions de més lliure expressió. I és lògic que, quan visitaven la Mare de Déu de Lluc, les cantassin; i ¿per què no? les ballassin també.

Heus aquí la invitació i els dos primers goigs, per mostra:

*Los set gotxs recomptarem
et, devotament xantant,
Humilment saludarem
la dolça Verge Maria.*

Ceteri respondeant:

*Ave Maria, gracia plena
Dominus tecum, Virgo serena.*

Iterum dicatur.

Et sic de ceteris aliis.

*Verge fos anans del part
pura e sens falliment;
En lo part e pres lo part
sens negun corrupiment.
Lo fill de Déus, Verge pia,
de vós nasqué verament.*

Iterum Lo Fill...

Ave...

La primera estrofa era interpretada pel solista amb l'Ave Maria... i repetida íntegrament pel cor; en les altres estrofes el solista cantava els quatre primers versos i el cor sols repetia els dos darrers, seguits de l'*Ave Maria...* (4).

Els Goigs de nostra Dona, a la fi del segle XIV, foren mapats en sengles medallons, daurats i policromats, a la vora del camí que pujava a Lluc: document plàstic d'una devoció de temps enrera ben arrelada. Precisament en el *Cançoneret de Cobles Antiques a la Mare de Déu de Lluc*, fet i publicat per Marià Aguiló l'any 1883, són en primer lloc les

(4) Dom Cebrià Baraut, *Textos...* del «Llibre Vermell» de Montserrat. ANALECTA SACRA TARRACONENSIA. XXVIII (1955) ps. 42-442.

dels *Set Goigs de la Verge Maria* (5).

Prou gaudiríem de veure introduïda (restituïda, si abans hi fonc) a Lluc la *Ballada dels Set Goigs de la Mare de Déu*, dansa verament religiosa, tan adient a les solemnitats del Santuari! És un cap de fil que oferim...

Un bàndol governatiu més tardà, de 1493, que prescriu rogatives i pràctiques penitencials amb motiu de calamitats públiques, ens pot il·

Un Goig del camí vell de Lluc

lustrar del que havia d'ésser la devoció del poble senzill.

Després d'algunes pregàries, enquadrades en vasa litúrgica o paralitúrgica, mana que, a toc de la campana major:

«tot hom hon se vulla que sia, digue agenollat ab devoció, si serà divenres, sinch Pater Noster e sinch Ave Marias per les sinch plagues de Jesuchrist...; si serà disapte, *diran set Pater Noster e set Ave Marias per los set Goigs de Nostra Dona...*; si serà diumenge o dilluns o dimarts o dimecres o dijous, sia dit tres veguades lo Pater

(5) Vegeu G. Munar, *Devoción de Mallorca a la Asunción*. Palma, 1950, ps. 37 i 38. També G. Llompart, *Los Cruceros Marianos Mallorquines de la Baja Edad Media*. Separata de la Rev. de Dialectología y Tradiciones Populares, ps. 19 i ss.

Noster e la Ave Maria per la Sancta Trinitat, que li plàcia per la sua clemència aver nos misericòrdia» (6).

Amb raó doncs, podem dir que el rès del parenostre i l'avemaria era i ha estat sempre la base de l'oració dels feels.

La devoció dels romeus a Lluc es podia conjugar amb estones de divertiment. Ho era en alguna manera, per més que religiós, la dita ballada dels Set Goigs, que es feia a Montserrat i tal volta a Lluc. Però la fragilitat humana llenegava desiara a abusos reprehensibles.

Vegi's sinó com ho constata el DUCANGE en la paraula *Vigiliae*, on es pot llegir que certes vigílies de sants, que abans es feien passant tota la nit *in laudibus* (cants, aclamacions, lletanies), havien degenerat en cançons lascives, danses, ubriagueses i fins i tot fornacions, quan a elles no s'hi hauria d'anar més que per devoció.

I era aquesta devoció: pregar, guanyar perdons, reclamar i fer gràcies a Déu, complir vots..., com podem llegir en les lletres i monitoris amb què la frondositat legislativa dels temps reprimia els abusos contraris.

Eren aquests:

el joc (14 Juny 1370). «...manam que daquells que han jogat o jogaran (en l'església de Sancta Maria de Lluc o defora) hajats lo ban acustumat...» (7).

la sostracció de joies (5 Juny 1397). «...totes e sengles persones... que tinguen o en poder daltri sapien o amaguen perles, malles dargent e altres joies, les quals son estades levades del mantell, corones e altres arneses de la imatge de Madona Sancta Maria de la capella de luch e de Jesus Christ, que dins deu dies... hagen restituides aquelles (8).

les irreverències, com menjar, ballar... (31 Maig 1434). «...pogueu admetre a consciència vostra persones per fer vetla (*pro vigilando*) a la capella de Sancta Maria de luch, sempre que eus paresqui be, mentre no mengin ni ballin en manera al-

(6) ARM. AH 220 fs. 71 v. 72 v. Transcrit por G. Llompart en «La Piedad Medieval en la Isla de Mallorca», en *Analecta Sacra Tarraconensia*. Vols. 51-52, 1978-79, p. 267. El subretxat és nostre.

(7) ARM. AH 35, f. 13 v.

(8) ACL. X 5, f. 3 v., 4.

guna (*dummodo ibidem non comedant nec tripudiant ullo modo*)» (9).

les deshonestitats i indecències (20 Setembre 1532). «...mana i amonesta a qualsevols home fadrí o casat, stant las donas dins la dita yglesia, no se aiaguen a la falda de ninguna de aquellas ni vaian de nit en las vellás (les vetles) per la yglesia mirant y regonexent, ab candelas encasas, las donas...» (10).

el trull de sonar, ballar i cantar (30 Agost 1456). «...manam que no gosen sonar alguna manera de instruments ne sons, ne ballar en la dita asglesia, pati o termens de aquella...» (11).

el ball dins i fora la casa de Lluc (20 Setembre 1532). «...no gosen ni presumen fer balls dins la dita casa de nostra Senyora ni fora de aquella ne en alguna part de la possessió de nostra Senyora de Lluch...» (12).

altra volta el ball (20 Setembre 1532). «...no permetau que... gosen ni presumen ballar de nit ni de dia, tant dins la dita casa de lluch, com encara en tot lo terminat de dita possessió de lluch...» (13).

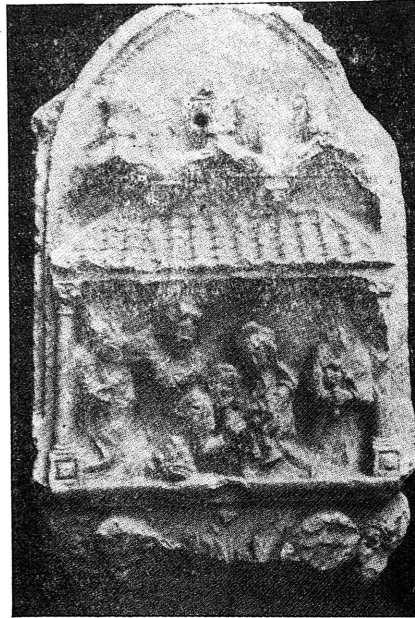
promiscuïtat de sexes (25 Setembre 1563). «Item ordenam que lo Prior tengue gran vigilantia en temps de les velles, y que repertesca la guardia y ronda entre los Collegials, per tal que los homens nos mesclan ab les dones y nos fassen abusos en la isglesia, manant en virtut de Santa Obedientia a cada hu dels Collegials que avise sobre de aso a sa Reverendissima Señoria» (14).

Abusos d'aquesta casta eren, és ver, notes dissonants, que esqueixaven l'harmonia de l'ambient devocional en què es movia la nombrosa concurrència dels pelegrins de Lluc.

I tornant al segle XIII, a la tala que feien a l'alqueria de Lluc, tala molt freqüent i grossa, com es dedueix de l'expressió: *cum... sit in magna tala*; per mor d'ella tal volta es degué ei-

xamplar l'espai davant la capella de Santa Maria de Lluc, de manera que l'any 1302 ens descobreix ja «el camp de l'esglesia de Santa Maria de Lluc», que endemés, devia esser cruïlla dels camins de Sóller, Pollença i Ciutat (15).

Amb motiu d'aquesta circumstància escrivíem: «Los peregrinos, una vez satisfecha su devoción, debían pensar en reponerse y descansar del fatigoso viaje. Irian por leña al bos-

Un altre Goig del camí vell de Lluc

que, cruzando repetidas veces la sembrera, prepararían su cena y luego se quedarían junto a la fogata para defenderse del frío. Todo esto no podía hacerse sin tomar buena pieza del campo cultivado... Entre tanta gente reunida no faltaría quien intentara marcar unos pasos de danza; pronto los secundarían otros; saldrían parejas al ruedo y, al son de las dulzainas moras, se prolongaría una fiesta, por demás divertida. Todo a expensas del campo que rodeaba la iglesia de Santa María de Lluc...» (16).

(15) J. Vich - J. Muntaner, *Documenta Regni Majoricarum*, p.80 n.º 59.

(16) R. Juan, *Contribución a la Historia Antigua de Lluc*. Opción al premio 3.º del Certamen literario-musical en honor de Nuestra Señora de Lluch. Pontificia y Real Academia Bibliográfico-mariana de Lérida. 1971, p. 16. Inédita.

Però les vigílies o vetles a Lluc no foren pràctiques tan sols de segles passats; en el present se n'hi han celebrades, que feren època. Tal volta la més notòria del començament de segle fonc la que es tingué quan es fundà a Lluc la Secció de l'Adoració Nocturna d'Escorca, impulsada pel senyor de So N'Alzina Grossa de Mossa, don Joan Mucada Vidal, antic adorador de Maó.

A la invitació d'aquest, el dissabte 23 de Setembre de 1905, vingueren a Lluc delegats de les Seccions Adoradores menorquines: de Maó, presidida pel Canonge M. I. don Jaume Serra; de Ferreries i de Villacarlos, amb les pròpies banderes, com també les banderes de Sant Cristòfol, Mercadal, Sant Lluís i Alaior.

De Mallorca hi prengueren part la Secció d'Artà, presidida pel P. Pere Joan Cerdà TOR, i les de Bunyola, Felanitx i Llucmajor.

La d'Escorca començava amb uns 34 membres, entre els quals hi havia el P. Joaquim Rosselló i tots els Pares i Germans del Santuari.

Després de beneir la bandera de la nova secció, recorregué la vigília amb el ritual acostumat. Parlaren en diferents moments el Rd. Antoni M. Massanet, director diocesà de les seccions de Mallorca, després bisbe de Sogorb, el P. Miquel Rosselló i el P. Antoni Thomàs, director de la secció que es fundava.

A la missa combregaren 300 homes i 150 dones. Per acabar sortí la processó amb el Santíssim cap a la Font Coberta per a donar la benedicció als camps; en el seu trajecte es feren les anomenades cinc visites (17).

En paraules del P. Pere J. Cerdà, que diuen que predicà a la Font Coberta, sols hi mancaven els malalts a cada part de la processó, perquè Lluc aqueix dia fos un altre Lourdes.

Els anys 1906 i 1907 se celebrà la Vigília de les Espigues, amb bona participació de les seccions menorquines que havien assistit a la fundació de la Secció Adoradora d'Escorca.

Més envant, l'any 1957, tingué relevància la Vigília de la Joventut de l'Acció Catòlica de Mallorca, la nit del 8 de Juny, dissabte de Cinqua-

(17) ACL. Y 16, ps. 5-17.

(9) AHD. COLLAT. 1434-1435, f. 28.
 (10) AHD. PROVIS. 1532, f. 46.
 (11) ARM. AH 159, f. 245. Transcr. a Hojas de Lluc n.º 1. Apèndix V, p. 16.
 (12) ADM. PROVIS. 1532, f. 46.
 (13) ACL. G 3.
 (14) ACL. Vr. 3, fol. 1 v. n.º 8. *Monumenta Maioricensia* III. Las Visitas Pastorales de don Diego de Arnedo... 1562-1572. Palma de Mallorca. Tomo II pág. 479 n.º 3931. Edic. y Estud. de Lorenzo Pérez Martínez.

gesma. Fonc presidida pel Delegat Episcopal l'Il·lustríssim Dr. Francesc Planas, aleshores Vicari General, després bisbe d'Eivissa.

A peu des del Coll de sa Batalla, portaren la imatge de la Mare de Déu de Lluc resant i cantant el Rosari. Ja a Lluc, l'himne de les Joventuts Catòliques d'Espanya, cantat per 500 veus, enfervorí els cors. Després de la Salve de l'Escolania començà la vetla amb torns, que es succeïren fins les 4 del matí, hora en que l'Il·lustríssim Delegat celebrà l'Eucaristia. A les 5 tots retornaven al pla amb gràcia i entusiasme al cor (18).

Fonc també en certa manera vigília la presència del «Frente de Juventudes» la nit del 19 al 20 d'Abril de 1958, per encendre a la llàntia de la Verge de Lluc l'antorxa de la Joventut, i després portar-la a peu, en successives alternàncies, al Coliseu Balear, on donaria llum a l'altar en què celebraria la missa l'Excel·lentíssim

Bisbe de Mallorca Dr. Jesús Enciso Viana, com a cloenda de la Setmana de la Joventut.

Foren animadors Mn. Guillem Payeras i el P. Royo Marín O.P., qui tota la nit confessà dins l'església de Lluc, i encara l'endemà dirigí l'oració als joves Missioners dels SS. CC. que aleshores estudiaven a Lluc (19).

Darrerament s'han promogut a Lluc la Vetla Pasqual i la Vetla de Santa Maria.

L'any 1980 oferia ja als Joves un nou estil de vetla pasqual, que havia d'esser un obrir els ulls a l'esplendor de Crist, Llum i Veritat; i el cor a l'alegria de la Gràcia: la vetla seria gresol de solidaritat amb tots, i més que amb altri, amb els malalts, esgarriats, abandonats, marginats...; un ferment d'optimisme i d'alliberació.

L'any passat quedà instituïda pel Setembre, amb caire juvenívol, la *Vetla de Santa Maria*, a la vesprada

del dissabte de la festa major, la *Diada*: recordança d'aquelles vigílies que al segle XIII floriren a Lluc.

Si llavors degueren esser espontànies, avui, instrumentades dins directrius ben pensades, són tocs de baula al cor generós del Jovent, que s'obrirà al goig de sentir-se fill de Déu i de la Mare de Déu.

El pregó, la paraula de Déu, la pregària, l'íntima presència de l'Esperit, les ofrenes, embaumades d'Evangeli, Eucaristia i Tradició, els silencis, les aclamacions, el *Magnificat*, les paraules del Pastor, els braços i mans encreuats en comunicació de pau i germanor..., tot congria un clima, d'on en surt esperonat el jove a viure el seu compromís de cristià.

Pel començament de les festes de l'Any de Lluc més de 2.000 joves, amb el Bisbe nostre Teodor i bon estol de capellans, feien la gran Vetla de Santa Maria, recreació depurada de les antigues vigílies a la capella de nostra Dona de Lluc.

(18) ACL. MS 26, ps. 335, 336. «LLUCH». Jul. 1957 n.º 441, ps. 63,64.

(19) ACL. MS 26, ps. 391, 392. «LLUCH». Mayo 1958 n.º 451, ps. 113,114.

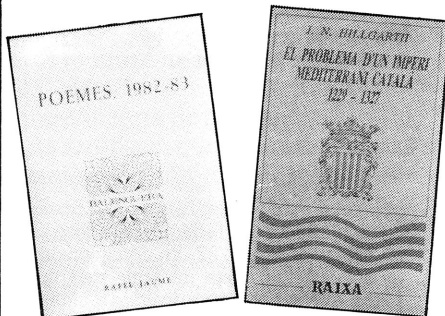
RAFEL JUAN I MESTRE

DARRERES NOVETATS EDITORIAL MOLL

BIBLIOTECA «RAIXA»

Un ample panorama de l'actualitat cultural, a l'abast de tothom.

135. EL PROBLEMA D'UN IMPERI MEDITERRANI CATALÀ. 1229-1327, J. N. Hillgarth

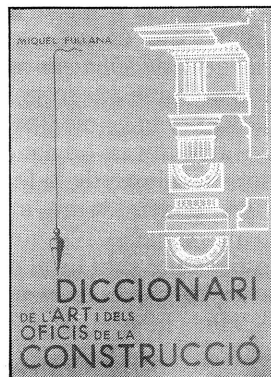
COL·LECCIÓ BALENGUERA

Poesia catalana contemporània.

35. POEMES, 1982-83, Rafel Jaume

ELS TREBALLS I ELS DIES

11. DICCIONARI DE L'ART I DELS OFICIS DE LA CONSTRUCCIÓ, Miquel Fullana (Quarta edició)

editorial
MOLL

Torre de l'Amor, 4, Palma de Mallorca

HISTÒRIA DE MALLORCA, Pere Xamena Fiol

LES ILLES D'OR

Les obres més representatives de la literatura insular dels darrers anys.

139. CONTES DEL CALL, Miquel Ferrà i Martorell

Lluc dins Mallorca als ss. XVI-XVII

per Josep Amengual i Batle

Per a cobrir una part del projecte del número d'aquesta revista, amb què es clou l'any del Centenari de la Coronació de la Mare de Déu de Lluc, m'han encomenat treballar sobre el volum en octau, compost pel prevere Dr. Rafel Busquets i publicat precisament dos segles abans de l'esdeveniment que commemoram, és a dir el 1684. El seu títol diu així:

Llibre de la invenció, y miracles de la prodigiosa figura de Nostre Señora de Lluch compost per el Dr. Raphael Busquets Pre. Beneficiat en la Santa Iglesia Cathedral de Mallorca. Dedicat a la Soberana Magestat de la gloriosa Reyna dels Angels Maria Sacratissima de Lluch.—Ab Llicencia. En la Estampa de Pera Frau Impressor de la Santa Inquisició. Any 1684 (1).

Al cap de tres segles, aquest escrit, molt reiteratiu, ens conserva força notícies que reflecteixen caires de la Mallorca del s. XVII, que cercaré de perfilar, encara que molt superficialment i amb metodologia totalment improvisada.

L'OBJECTIU DEL LLIBRE

Es manifesta en el títol mateix: és un escrit propagandístic, respecte al Santuari, centrat en la imatge de la Mare de Déu. La propaganda enfonsa les seves arrels en una concepció religiosa que, en segles ben prematurs, es va obrir lloc dins el cristianisme, al costat de les tallants expressions paulines sobre la salvació per la fe, i a través d'un únic mitjançer, Crist. Es tracta, en el nostre cas, de la presència de Déu lligada a una imatge i a un lloc i, per altra banda, aquesta presència divina es manifesta a través d'allò que és prodigios.

De cap manera entraré dins la qüestió teològica sobre els prodigis, miracles, etc. i el seu sentit. El nostre autor, rememorant Jn. 21, 25, escriu que amb els prodigis esdevenuts solament al camí de Lluc «no te dubte que se podien fer molts volumens de tant continuats, al pas que admirables portentos» (2).

La natura dels esdeveniments descrits al llibre de Busquets permet conèixer alguns aspectes de la vida mallorquina d'aleshores, i precisament en el que té de pesat i dur. Els prodigis són entesos com la lluita de la Mare de Déu al costat dels seus devots per vèncer l'opressió de la malaltia i la fatalitat de les desventures i calamitats.

IMATGE I LLOC

El cristianisme té com a tret fonamental la irrupció lliure de Déu dins la història dels homes, el que demana també una resposta absolutament lliure, que és la fe; ara bé, la interpel·lació de Déu no resta abstracta ni es limita a la intimitat, sinó que passa per unes mediacions històriques que donen origen a les expressions religioses de la fe. I és per aquí que podem veure una porta oberta als santuaris. No entrarem en la qüestió sobre si hi ha el perill que les formes religioses es mengin o enterboleixin la fe.

Quant a Lluc, segons el llibre que comentam, la força de Déu passa intencionadament per la imatge de la Mare de Déu. El títol ho palesa. També el contingut té la mateixa pretensió en les expressions més explícites, de manera que hom pot dir que l'autor pretén dir-nos que és la imatge la que ha fet el santuari, i que

ella és la que segueix donant-li el sentit i l'atractiu.

D'altra banda, alguns indicis prou clars ens indueixen a demanar-nos a veure si Busquets és un exponent d'una secular tradició que considera Lluc com un indret sagrat que, amb posterioritat, hauria revaloritzat, o diguem consagrat amb la imatge de Maria. Un dels símptomes el trobaríem en el quart dels cinc capítols de que consta l'obra, el títol del qual resa així: **Cap. 4. De la dificultat, y esperesa de los Camins, per hont se puge a la Santa Casa de N. Sra. de Lluch, y de la seguridad ab que los Peregrins lo caminen, que es Miracle continuo.** Els camins són: els dos particulars: el de Pollença i el de Sóller i «el tercer és el Comú a totes (les viles), y a la Ciutat de Mallorca» (3). I abans l'autor ha fet una breu **laus** de la vall de Lluc, al bell començament del capítol primer: «En la Parroquia de S. Pera de Escorca, que es una (y la mes antigua) de les que en la part forense il·lustren el Regna de Mallorca, es troba entre lo més encum-

(1) Vegeu Joaquim M.ª BOVER, **Biblioteca de Escritores Baleares**, I, Palma, 1868 (ed. facsimil Barcelona-Sueca 1976), n. 178, p. 127. En dona notícia de la versió castellana feta un segle més tard, el 1783, que es pot llegir a diverses biblioteques. Havia encomanat el treball original el bisbe Bernat Cotoner, cf. p. b 2. La llengua de Busquets és farcida de castellanismes. El censor i el lloctinent reials donaren el seu vot o permís en castellà; les autoritzacions eclesiàstiques segueixen en català.

(2) Ps. 41-42.

(3) P. 30.

Estampa de la Mare de Déu de Lluc a l'obra de R. Busquets

brat, y alt de sus montañas, un vall tan apassible de ayres, tan poblat de abres, y tan fecundo de aygues, que ab la multitut de les Cristalines fons, que ab sos arroyos continuament cruzen la terra de tal manera se campanya fertilisen, que a beneficis de ses corrents abunda de oli, tributa formens, dona fruytes, produex caça, y tot genero de ganado, y fins para la fabrica de les cases, te al peu de la obra material, que pera ella, es requirex, con es, el guix, la cals, la fusta, la pedra, y dos especies de jaspes, un vermell, y lo altre pardo» (4). Una tercera traça la trobam, significativament, en el topònim que coneix Busquets i que ell fa remuntar als «moros», com és el de l'alqueria

«Arlluch» (5). El **Llibre del Repartiment de Mallorca**, conté el nom de la mateixa alqueria **Deluc** de 9 jovades (6), entre les que s'assignaren als Templers. Quan es congria la llegenda sobre la invenció de la imatge, el que originàriament era un topònim, **Luc**, fou aixecat com antropònim, per a donar nom al pastor de la troballa, per a retornar a ser topònim, designant ja el lloc del santuari (7).

Ara bé, Busquets, coneixedor del topònim i de la llengua llatina, matisa més dient que la imatge trobada «o, del Pastor, o de la Possessió, o del mateix Bosch, que en llatí se enomena **lucius**, a pres el nom de nostra Señora de Lluch» (8).

L'alqueria **Deluc**, o bosc sagrat, tal vegada rebé el nom en una època molt primerenca, la datació de la qual és impossible; però l'hàbitat arqueològic muntanyenc és molt complex. Més encara, l'existència dels topònims paleocristians **Alqueria Sant Maior** i **alqueria Santa Fàmia** (=Sta. Eufèmia) (9), corresponents ambdós a indrets de l'actual terme d'Escorca, crida fortament l'atenció; el primer localitzat amb força precisió pel P. Rafel Juan i Mestre, M.SS.CC., dins la possessió de Mortitx (10) i el segon com antecedent del nom de la possessió de Femenia, segons Mn. A. M.ª Alcover, seguit per Mn. Rotger, i que segons Quadrado ho seria respecte del llinatge homònim (11).

El que crida l'atenció és el paral·lisme, dins la contrada de la serrallada mallorquina, del bosc sagrat (**Lucus**) d'època almenys romana, amb els llocs paleocristians de Sant

(4) Ps. 1-2.

(5) P. 2.

(6) Vegeu l'ed. de Ricard SOTO COMPANYY, **Còdex Català del Llibre del Repartiment de Mallorca**, fol. 68 v., Ripollet-Barcelona 1984, p. 178; cf. text llatí a Próspero de BOFARULL Y MASCARÓ, **Repartimiento de los Reinos de Mallorca, Valencia y Cerdeña** (Colección de Doc. inéditos del Arch. Gral. de la Corona de Aragón XI) Barcelona 1856, p. 114: **Alcheria de Luch: IX jo.; QUADRADO** o. c. n. 11, p. 491 diu: **en esta alqueria, y no en ninguna otra de su nombre, se fundó el célebre santuario de Lluch.**

(7) La presència d'un monjo del Cistell, fent vida eremítana a l'església de St. Pere d'Escorca, **Ibid.** p. 64, no és altra cosa que concretitzar en persones els elements genèrics de les invencions prodigioses. Les dades que presenta BUSQUETS fan donar una cronologia a la invenció que correspon amb el 1238. Els cistercens eren a punt de traslladar-se de la Granja d'Esporles a La Real vell (Son Cabrer). Cf. Pau MORA - Lorenzo ANDRINAL, **Diplomatari del Monestir de Santa Maria de La Real de Mallorca, I 1232-1360**. Palma de Mallorca 1982, ps. 19; 25-41, etc. És a dir, encara no era possible l'entrada dins la fantasia popular dels monjos de la «Sagrada religió de S. Bernat» p. 64.

(8) P. 4, cf. p. 7: «Possesió y Bosch de Lluc».

(9) **Còdex Català del Llibre del Repartiment**, l. c.; BOFARULL 114; QUADRADO 490.

(10) Rafael JUAN, **Datos históricos sobre la alqueria de Mortig**. Lluc 1982 (multicopiat), 17 ps.

(11) A. M.ª ALCOVER, **Los mozárabes baleares**. Rev. Arch. Mus. Bibliotec. 25 (1921) 527; Mateo ROTGER Y CAP-

Major i Santa Fàmia (Eufèmia). ¿Què passava o, més bé, què tenien les muntanyes per als mallorquins de l'antiguitat? És una pregunta que no sabia respondre; però hi ha d'haver més antecedents dels que coneixem els no entesos per a explicar com el principal santuari marià mallorquí es troba gairebé al bosc més llunyà i de més difícil accés de l'illa i això des d'un moment molt pròxim a la conquesta d'En Jaume I. Potser que l'arqueologia algun dia faci més llum respecte a la successió del **Lucus** romà, de Sant Major i Santa Fàmia, i del Santuari de Lluc medieval, tot a una mateixa contrada al bell mig de la serralada que modernament han cantat els poetes que han pres com inspiració la Mare de Déu de Lluc. La mateixa adaptació de textos bíblics per a la litúrgia lucana no ha sabut prescindir de l'atractiu de les santes muntanyes.

GEOGRAFIA DELS PRODIGIS

Mn. Busquets dóna a entendre que des de Lluc la Mare de Déu exerceix la seva protecció sobre tota l'illa, i remarca la participació dels Jurats i Capítol de la Seu com a patrons i promotors del nou santuari, on acudien devots de les viles i ciutats (12).

La difusió de la devoció a la Mare de Déu de Lluc, fou gairebé general, però el nombre de prodigis recollits per Busquets ofereix la possibilitat d'observar com els pobles de muntanya, de Selva a Banyalbufar, formen el conjunt més afavorit, el que es deu a diversos factors, entre els quals no deu esser-hi estrany el de compartir amb el santuari la muntanya, la proximitat de la mar i, amb ella, estar exposats a incursions dels corsaris i a ser llocs productors de l'oli, element important per a la llàntia del Santuari, les virtuts de la qual es ponderen al tractar-se de prodigis esdevinguts a sollerics (13).

Una segona colla la formen Inca i Binissalem, per on passa el camí especialment freqüentat per peregrins, i pel qual hi ha casos d'agreuament de les malalties dels devots, el que dóna ocasió a prodigis encara superiors.

La Ciutat de Mallorca és la que compta amb el nombre més alt de curacions i beneficis.

Podem dir que els pobles de Muntanya i del Raiguer constitueixen, amb la Ciutat de Mallorca, el gros de l'àmbit de més intensa devoció, si bé cal fer una notable excepció amb Porreres, on la veneració «se avantatja a moltes viles, així accedex també el numero y calidat dels miracles» (14).

Fora Mallorca és des d'Eivissa que molts vénen a visitar Lluc, a partir, diu Busquets, del prodigi dit de nin d'Eivissa, que s'anegà dins la mar i els seus pares el trobaren bo i sà a Lluc (15).

No manquen els favors a un mariner de Marsella, atacat per corsaris, ni a un milanès, expoliat i apedregat pels seus companys, dins les muntanyes de Mallorca. Per suposat, queden nombrosos prodigis que Busquets no localitza.

ELS FLAGELLS DE LA SOCIETAT MALLORQUINA

La fragilitat dels **infants**, que es manifesta en les malalties i desgràcies, donà lloc al nombre més alt d'invocacions a la Mare de Déu de Lluc. Una sèrie d'almenys 27 casos, oberts pels fills d'una gitana, que caigueren pel camí de Lluc; les caigudes de terrats (inclosa la d'un blavet), d'arbres, de carros o que els passen per damunt; caigudes dins un safareig (compresa la d'un blavet), dins un pou; infants arrossegats per muls o per cavalls són les desgràcies més freqüents. Algunes malalties són: les porcellanes, el mal d'aire, espasmes, febres i fistoles i les dels simplement malaltissos. Hi ha dos casos referents al part: el de l'esmentat nin d'Eivissa, nascut com Samuel després de llarga esterilitat i el del naixement d'un cos malformat. Quant al sexe, les minyones són força inferiors en nombre: 8 sobre els 27 casos, és a dir no fan el 30 % del total infantil. Això i el fet de que sigui prevalentment el pare qui demana o presenta l'infant a Lluc, poden ser un indicatiu de que la societat dels ss. XVI-XVII estava més preocupada per la vida masculina.

Cal completar aquest aspecte amb l'observació que Busquets ens permet entreveure la seva visió de la família mallorquina, dins la qual el marit/pare arribava a imposar-se amb autèntica prepotència, el que

s'expressa en el conegut prodigi que donà nom al Salt de la Bella Dona i a un altre en què l'esposa innocent fou tirada pel marit-gelós dins una sínia, de la qual en sortí invocant la Mare de Déu de Lluc. Un cas paregut es refereix a un blavet que havia perdut la veu, i son pare fonc cridat per tal que l'anàs a cercar; però cregué que es tractava de mal comportament de l'infant, i així que el tengué devora li pegà brutalment, de mode que l'al·lot fugí cap al més alt d'una torre del Santuari, des d'on caigué, i fou prodigiosament salvat per la Mare de Déu. Hi ha un sol cas en què una dona invocà la Verge quan el seu part fou particularment perillós.

Quant a les **malalties**, infants, homes i dones són curats en nombre semblant. Els adults pateixen mal de pedra, lepra, mal de la pell contagiós, que s'anomena càncer, es parla d'un hidròpic, del foc de St. Antoni provocat per una caiguda, de nafres de tipus divers.

L'esquema per a narrar els prodigis a voltes és pròxim al que emprèn els Evangelis, en concret quan es parla de la curació de la dona hemorroïssa: el recurs als metges es va, i el mal empitjora. Hi ha pocs casos d'escepticisme; un d'ells, sinó l'únic és el d'un frare instruit i que havia exercit càrrecs de règim dins l'orde. Al seu costat cal recollir com per dues vegades la impossibilitat de cu-

LLONCH, *Historia de Pollensa I*, Palma de Mallorca 1897-1898, p. 15; J. M. QUADRADO, *Historia de la Conquesta de Mallorca. Crònica inédita de Marsilio y Descot*. Palma 1850, p. 490.

En canvi no dóna cap precisió topogràfica ni dels antecedents dels noms A. PROVEDA, *Repertori de toponímia àrabo-musulmana de Mayurca segons la documentació dels arxius de la Ciutat de Mallorca (1232-1276 / 1229-1300)*, FRB 3 (1979-1980) 116; ID., *Nòtules sobre noms de sants cristians a la toponímia àrabo-musulmana de Mallorca, a Estudis de Prehistòria, d'història de Mayurqa i d'història de Mallorca dedicats a Guillem Rosselló i Bordoy*, Mallorca 1982, ps. 151 i 156. A un altre treball, inèdit, he estudiat breument el que es refereix a Sant Major i Santa Eufèmia a la serralada mallorquina.

(12) Ps. 5-7.

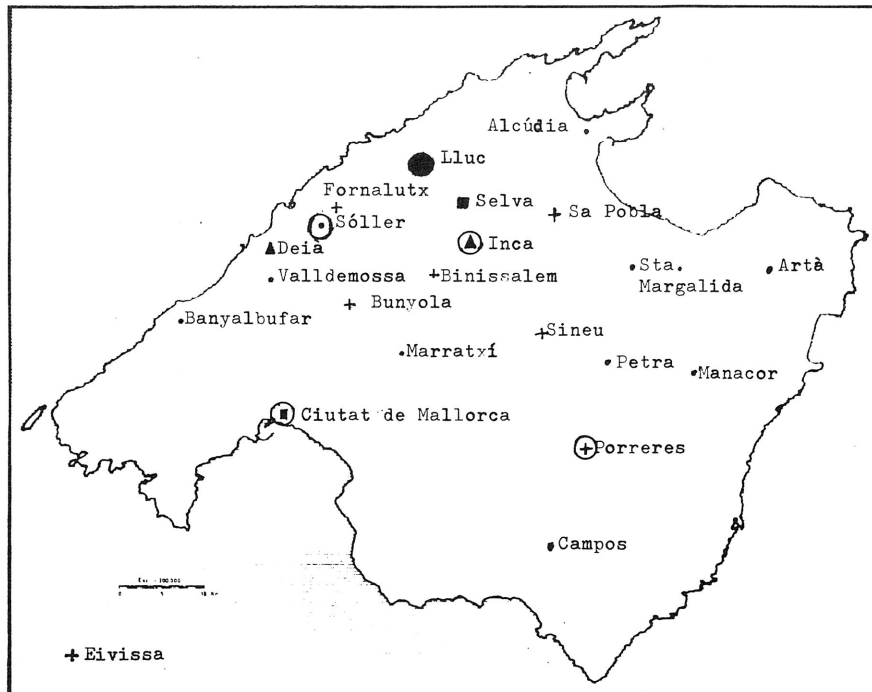
(13) P. 106; vegeu altres casos, sobretot amb aplicació a mals de la pell i altres dolències, ps. 98, 112, 204, 208, 209, 210, 219, 220, 232.

(14) P. 100.

(15) P. 54, cf. p. 216.

GEOGRAFIA DEL PRODIGIS

Distribució dels prodigis per poblacions:

• = 1 ▲ = 3 ⊙ = 6 ⊕ = 8
 + = 2 ■ = 4 ⊗ = 7 ⊖ = 9

● = Lluç i els
seus camins.

ració amb els metges de Mallorca, induí a voler recórrer una vegada als de Barcelona, i una altra vegada als de París.

Malaltia i misèria moltes vegades van plegades. Un dels prodigis dobles que conté el nostre llibre, tengué per objecte una persona (sic), greument malalta, la qual, una volta curada, es trobà agafada per la fam. La invocació de la Mare de Déu de Lluç fou: «Verge SS. suposat que vos piadosa me haveu donat la salut donau-me are lliberal remey ab que pugua sustentar la vida» (16).

Però són més freqüents les **desgràcies**: un jove caigué de d'un penyal dins la mar, homes arrossegats per animals de càrrega, que cauen d'un arbre exsequiant, el cas de cinc talladors d'arbres damunt els quals caigué un pi; un altre accident de treball deixà malparats el treballadors del Santuari de Lluç que tiraven barrobins prop del molí, etc. Devora aquests accidents propis del treball del camp, hi trobam els altres que esdevenien en el transport degut als mals camins o males passes dels animals, com succeí a un nevater o als traginers del Santuari de Lluç, a

un paraire; altres es deuen a poca atenció, com el moliner que caigué dins una síquia quan tornava farina. No és estrany que, com hem dit, el camí de Lluç en el trajecte anomenat del Grau i de la Costa llarga, fos escenari de desgràcies que es resolgueren en prodigis, tot i que la cura per a mantenir-lo en bon estat fos gran, com explica Busquets al dit llibre. No és estrany que entre els crims de què no tenien immunitat els baciners de Lluç s'hi trobi el de «rompiment de camins».

Això ens du a un altre ambient, com és el dels **bandolers**. Es Grau també fou escenari de dos assalts frustrats de bandolers, un dels quals fou previst per un de la quadrilla que volia assassinar l'alguatir Joan Barber, que havia de tornar de Lluç; Busquets diu respecte als bandejats: «sempre ni ha algun qui te alguna devoció a Maria», i en aquest cas l'haver anat a Lluç el dit alguatir era prou per a poder alliberar-se de les mans dels qui l'esperaven amb intencions homicides. Quelcom semblant i al mateix indret esdevingué a un home de Selva, que fou perseguit amb arcabussos.

No falten altres casos de protecció o curació de víctimes de tret d'escopeta, de fletxa, punyalada i estocada.

ELS PERILLS DE LA MAR

A les violències de la terra s'hi afegien les que els mallorquins patien enmig de la mar; evidentment, no s'esmenten les accions piràtiques que ells protagonitzaren, atesa la natura del llibre. Els atacs venien dels moros de Trípoli, d'Alger i la por de quedar captius a Tunis, o més genèricament a Berberia, era gran. No mancaven assalts al trajecte entre València i Mallorca, i si aquests perills eren superats amb l'auxili de la Mare de Déu de Lluç, aquest també fou experimentat per Aloi Martorell, «esclau de moros», el qual amb 307 cristians construïa una fortalesa i, aplanat per la molta feina i poc menjar, pogué organitzar la fuga amb altres companys de desventura, gràcies a la invocació de la Mare de Déu de Lluç.

El major nombre de prodigis, els experimentaren els mariners acorralats per les fortes **tempestes**, enmig de les quals cregueren veure la presència de la Mare de Déu de Lluç com els màgics veieren l'estrella que es posà a la cova de Betlem (18), i per això bé es pot atribuir a ella el títol conegut d'Estrella de la Mar (19). Si no hi ha un error de lectura, em sembla que no hi ha cap cas de pescadors, sinó que es tracta de vaixells de transport, tant de cabotatge, com pot ésser entre Porto Colom i la Ciutat de Mallorca i Bugia, Mallorca-Bugia, Berberia, Sardenya, Gènova amb el perillós Golf de Lleó, València, Dènia. Almenys un cop se'ns assabenta que el vaixell venia de terres de Turquia carregat amb blat i faves. Sembla que el lloc d'origen era la Dalmàcia. Es devia tractar d'una de tantes naus que servien per a la importació de cereals, per tal de

(16) Ps. 77-79.

(17) P. 241. BUSQUETS esmenta altres professions, com gerrers, carnícers; però la gràcia de la Mare de Déu té com destinatari el fill respectiu, cf. ps. 79 i 223.

(18) P. 56.

(19) P. 133; mereixeria un estudi a part veure el perquè els mariners comparteixen amb els moribunds i els infants les visions. Si el fenomen no els és estrictament exclusiu, almenys els és característic.

compensar la crònica carestia mallorquina.

SOCIOLOGIA DELS PRODIGIS

Per òbvia es gairebé inútil l'observació que els beneficiats per la Mare de Déu de Lluc pertanyen al poble menut. No hi trobam cap persona dels alts estaments, civil, eclesiàstic o militar. Devora nevaters i traginers hi veim un sol prevere, beneficiat de Sineu (20); però llavors la llista segueix amb una gitana, un carnisser, els mariners, les dones i sobretot els infants. Un cas d'arrogància s'atribueix a un senyor propietari d'una possessió de Sa Pobla, que volia un tractament especial al Santuari (21), i tal volta sigui l'únic cas en què es parla de persones d'alta extracció. Tot i el que direm més endavant sobre la imatge del Déu zelador, no podem oblidar com els bandolers i els lladres són presentats amb una sensibilitat per respectar el que té vinculació amb Lluc (22).

Quan hem embastat la geografia dels prodigis, hem donat com a punt

de referència les viles i els pobles; però hem de completar aquest punt observant que nombrosos casos tingueren lloc a les possessions que es troben dins llurs termes respectius. Tal vegada l'haver-los recollit no sigui aliè a la intenció de l'autor de facilitar la tasca dels quèstors, que a les possessions podien trobar un lloc adequat on rebre acollida i fer la recapta de cereals, oli i vi destinats al sustent dels col·legials, blavets i personal del Santuari. De tota manera, la població foravilera devia ser proporcionalment apreciable a la Mallorca dels ss. XVI-XVII. També bona part d'ella es devia sentir més lluny de remeis.

Després d'aquest empedrat de referències, cal posar punt final. Hem deixat de banda quasi tots els prodigis obrats al Santuari. També he omès una ampliació de la importància de l'oli de la llàntia de la Mare de Déu, les medalles, els retaules (=exvots), les mides, la peregrinació, fins i tot anual; els pocs casos de conversió, etc. Igualment he prescindit d'analitzar la teologia que transpira tot

el llibre, que per una part té com a fons el Déu bíblic aliat dels petits, per una altra aquest Déu és zelador (23), de tal manera que es manifesta en certes venjances, quan hom no aconsegueix els vots fets. És el que enutjà En Bover, que escrigué: «Es Busquets muy minucioso en la narración de los milagros, muchos de ellos bastante curiosos; pero borramos de buena gana de su libro los que hacen figurar a la Virgen vengativa, hasta el punto de enviar desgracias a los que habiéndola hecho un voto no se lo cumplen» (24).

Aquests mots poder ser una crida al bon sentit dins la pietat mariana, i a omplir de contingut neotestamentari tantes devocions i invocacions tremendistes. Que la cloenda de l'Any de Lluc ens ho doni.

JOSEP AMENGUAL I BATLE
M. SS. CC.

- (20) P. 35.
(21) Ps. 59-66.
(22) Ps. 66-69 i 233.
(23) P. 112.
(24) BOVER, *Biblioteca*, I, n. 178, p. 127.

Glibreria Ripoll

Llibres per a bibliòfils.

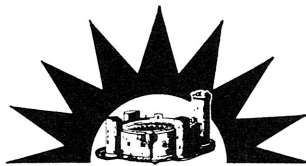
Especialització en llibres antics.

Llibres moderns, especialment de Mallorca.

Assortiment ampli de làmines, reproduccions, gravats i xilografies.

Compram tota casta de llibres antics.

Sant Miquel, 12 - Apartat 338 - Tel. 22 13 55
Palma de Mallorca

Mobles

Tonent

MOBLES AUXILIARS
(Fabricació pròpia)

General Riera, 40
Telèfon 29 25 55 **PALMA DE MALLORCA**

Quatre llegendes de les terres de Lluç

(novament recontades)

per Gabriel Janer Manila

He volgut recontar les velles històries de les terres de Lluç amb l'afany de recobrar una tradició antiga. Durant segles, els mallorquins de tots els termes han explicat, en pujar a les terres altes, aquestes llegendes. Són belles epopeies rurals, rústegues cròniques de la vida del poble sobre les quals la imaginació col·lectiva ha vingut a abocar-hi un punt de poesia. La poesia que es desprèn del paisatge: dels boscs, dels codolars, de les valls ombrívols, de les fonts, dels avencs... Perquè la imaginació dels homes i les dones ha cercat expressar-se ran de la Natura i n'ha sabut extreure de la terra una paraula èpica capaç de commoure'ns per la via poètica de la història.

Heus aquí, doncs, els tres elements que configuren la llegenda: la història i la terra com a substrats verídics de la imaginació poètica. Tres elements, la presència dels quals determina la bellesa de la ficció. Una ficció que emergeix de la realitat i que ens humanitza, perquè ens afavoreix la construcció de la sensualitat humana com una conquesta a la qual arribam justament pels camins fascinants de la paraula.

He cregut sovint que un poble que no té llegendes per contar és un poble condemnat a morir de fred. Mala vida li espera a la gent que ha perdut la capacitat de percebre la poesia de les velles paràboles, de recontar de bell nou els somnis de sempre, de tornar a recrear dins la memòria les velles i antigues ombres col·lectives.

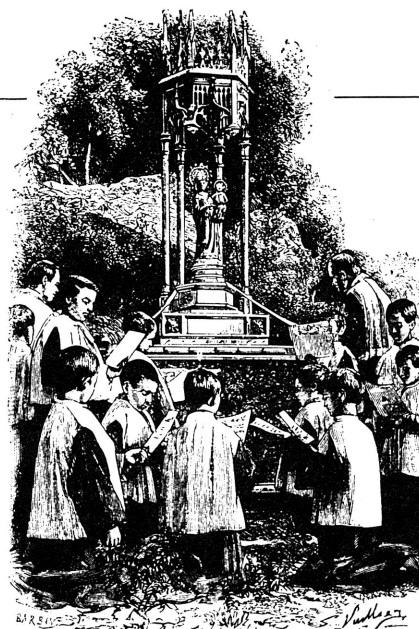
En aquesta relació màgica de l'home amb la realitat del seu entorn la paraula esdevé el vehicle de l'emoció estètica, el joc de la paraula salvatge. La imaginació creix i s'embrancha a través del llenguatge. Sobretot, a través del llenguatge efervescent de la paraula recontada.

Són, aquestes, les velles històries que els pelegrins contaven pels costers de Lluç. Algunes les he sentit explicar a la gent antiga. D'altres, he hagut d'espigolar-les entre papers amats; sobretot al **Llibre de la Invenció i Miracles de la prodigiosa figura de Nostra Senyora de Lluç**, que va compondre el Dr. Rafael Busquets l'any 1684 a partir dels manuscrits —bellament conservats a l'arxiu del santuari— que recollien, des de 1620, els miracles que la tradició havia mantingut per certs. Alguns potser són ingenus com les figures d'un ex-vot, d'altres podrien configurar un petit retaule. Hi ha rera la transparència poètica d'aquells personatges un rerafons social que amargueja: petites històries quotidianes, humils afanys del poble, desconhorts secrets, diminutes, furtives esperances. La ficció ens condueix tanmateix a la vida de l'home, capaç encara de recrear amb paraules els somnis més profunds, com un esplai del cor.

LA TROBADA

La vall és apacible, poblada d'arbres i fecunda d'aigües transparents. És tot un bosc, la vall, d'alzinars i pinedes. Una vall immensa en lloc d'aspres muntanyes. La garriga s'escampa pels faldars de la serra i cobreix els tossals d'arboceres i ullastres, de mates de llentiscle, de romaní i de murtreres. De nit, sembla una negra fondalada, la vall. És terra d'aigües: d'albellons i fontanelles, de fonts que solquen el terreny i fan créixer l'arbreda: la font Coberta, la font del Puig Ferrer, la font Seuca, la font dels Polls... L'aigua canta, tot l'any, ran de les fontinyoles. Quan tomba l'hivern i el sol s'encabrita, s'obrin les flors boscanes i la garriga s'omple d'aromes suaus i de colors lluents: groc i vermell, blanc de neu i morat. El rústec morat de les veròniques.

Cada vespre, un pastor acudeix a aquell lloc. Mentre les ovelles pasturen pels sementers i les marjades, les nits clares d'estiu, en Lluç observa els estels i

juga a descompondre les constel·lacions. Coneix Ses Cabrelles i la Vera Creu, persegueix amb la vista l'estel dels Pastors i s'agrada de fer volar el pensament i les idees per la via lluminosa de Sant Jaume. Potser, algunes nits, acompanya amb el flaviol les remors de l'aigua. Llavors, s'endormisca una estona i, en trencar l'alba, acudeix a rentar-se la cara al nient d'una font, a espolsar-se el sobec amb quatre grapades. És fill de pares moros, el pastor, tot just batejat, sotmesa l'illa pel Rei en Jaume.

Una d'aquelles nits, era dissabte, en Lluc va veure una gran claredat. Havia portat la guarda al racó d'en Malonda i, des d'aquell punt, observà que per una enclotxa de les roques sortia una claror brillant com d'argent viu. Perventura, un estel havia vingut a caure entre el pedreny. Potser era la lluna que s'havia amagat rera les carritxeres. El cel era fosc. Les roques espirejaven com un fester. En Lluc s'hi acostà, lentament, la mirada absorta en la contemplació d'aquell prodigi: la música suau, l'harmonia dels instruments de corda, les veus primfilades dels àngels... Tot s'esvaï. Replegà la guarda i partí cap a Escorca, el pastor. Tots els dissabtes, quan el cel s'enfosquia, tornava a comparèixer aquella llum i aquells càntics. Dins la profunda negror de la vall, entre les ombres, es repetia la visió misteriosa: la claror nítida, la música i els cantiris.

Un dia, acudí a explicar-ho a un monjo que feia

vida solitària a l'església de Sant Pere d'Escorca. Era de la regla de Sant Bernat, el monjo. No acabava de creure'l. Hi acudiren tots dos, el dissabte següent, quan el sol tombava i la nit omplia les muntanyes de foscors incertes. Pel camí, encara li contava les meravelles que havia contemplat amb els seus ulls. Encara eren lluny i ja entrellucaren la claredat que el pastor havia vist. Pensaren que s'hi abscondia un tresor, entre els penyals esquerps; un tresor increïble cobert d'herbei i romeguers. S'hi acostaren. En una enclotxa de la roca, tapada de terra i embolicada amb un drap verdosc, hi trobaren una figura de la Verge, el fill als braços, quasi somrient, la cara morena, el ropatge sembrat de lliris d'or, un llibre dins les mans de l'infant que marca el principi i la fi de totes les coses.

L'adoraren, el pastor i el monjo. Ploraren; diu l'antiga història que d'alegria. Llavors, donaren avís a la Ciutat i acudiren al lloc de la trobada —enmig d'aspres muntanyes— els Magnífics Jurats i el Capítol de canonges de la Seu acompanyats de moltes persones. Honoraren la imatge, la juraren per patrona d'aquest Regne i li construïren un oratori.

Quan la gent de l'illa va assabentar-se del prodigi, hi pujaren estols de pelegrins. Uns clamaven que s'acabàs la fam, d'altres la guerra, d'altres la pesta... La Regina del bosc i de les aigües continuava marcant el principi i la fi del cel i de la terra.

EL SALT DE LA BELLA DONA

El camí és aspre, de pujades abruptes i de difícil pas. De vegades, és quasibé un tirany entre penyes, el camí, tot de perills i fondalades.

Cap a Lluc s'encamina una parella. Són home i dona.

El marit calla. Porta un capot negre sobre les espatlles. Està trist i esmús, com si estàs disgustat. No diu paraula. Ella duu un vestit de seda blava i un mocador de color de cirera. Dins les mans, un pom de flors blanques; són roses de garlanda.

Partiren a Lluc abans de pondre's el sol, quan cau l'horabaixa. El dia mor i la fosca obscureix la mirada de l'home. Té el cor ple de tenebres, el marit. Les últimes clarors han vingut a filtrar-se entre les branques. Està trist, capficat. Per això decidiren partir. Un niu de serps li rossega l'entranya, tot un infern de gelosia. Havia sospitat sovint de la muller. Les llengües... —ai, les llengües!— l'havien mormolada entre dents:

—Diuen que un carboner eixerit i despert la vetlla, nit i dia.

—Hi ha un pastor que toca per a ella aires d'amor, les vetlles en què la lluna creix.

Un dia li explicà que la pretenia, el pastor. Ella va respondre, amb la cara vermella d'empeguement:

—Tu bé ho saps que sóc casada.

La sang li pujava al cap, al marit. El dubte l'atordeix. No n'hi ha d'herbes, que curin aquest mal. La fosca torna espessa. Passa una òliba com un mal ave-

rany. És just un pedaç de llana, l'òliba, desdenyosa i feixuga. Dobleguen el cim d'un pujol i el rost s'empina. L'aigua remoreja dins el barranc. El torrent bramula, entre les roques. D'alt d'Es Grau, el camí passa al caire de l'abisme, pel costat d'una penya tallada a plom. Les aigües corren dins el fondal obscur. Entre els remors de l'aigua, hom hi sent encara ara gemecs i plors. La carn s'esborrona, només de veure la fosca del cingle.

—Donau-me la mà, marit. Les cames em tremolen.
 —Mirau la fondària.
 —Tenc por.
 —Per què n'heu de tenir?
 —L'aigua corre allà baix, entre el pedreny. No sentiu una veu que gemega?

Va respondre aquell home, cegat de ràbia:

—Hi tiraren una dona, una nit fosca com aquesta.
 —Per què?
 —Deien que enganyava l'espòs.
 —L'enganyava?
 —Vós tindreu la mateixa mort, que també m'heu traït en secret.

Ella guaitava sobre l'espadat, quan ell l'agafà per les cames i la tirà a l'abisme. Rodolà pel barranc rebotant i donant toms, aquella dona. Tingué temps de cridar:

—Mare de Déu, assistiu-me!
 Com una roca que cau rost avall, es precipità vers

la profunda negror de l'avenc. Un silenci de pedra retallà la mirada d'aquell home. Observà de prim-compte la fosca del barranc: ni un gemec, ni l'eco d'un esglai, ni la remor trèmula de les alzines. Decidí que era morta i partí escapat, depressa, sense esma, la vista emboirada, pels camins de la nit. Travessà les garrigues i les torrenteres, el boscany i l'arbreda...

És fosca clara. La nit ha començat a diluir-se i pinta de penombres els fondals i les cares. Les campanes de Lluc toquen missa primera. Rera les muntanyes, ha començat el dia talment una magrana.

Quan arriba al temple, aquell home, la claror de la llàntia il·lumina un rostre conegut. La cara es tramuda, els ulls li espiregen. És la muller pròpia qui està agenollada, sense una ferida, ni un trenc, ni la pell gens blava, ni cap moradura...

Els àngels de Lluc somriuen de veure l'esclator de ràbia del marit gelós. La dama, somnàmbula, canta lletanies i esfulla les roses blanques de garlanda.

L'ERA D'ESCORCA

Diuen per cosa certa que en un lloc que avui hi ha un fondal cobert de romeguers hi hagué antany una era.

El punt és pedregós i pla, entre marjades, no gaire lluny de la vella parròquia de Sant Pere d'Escorca. Potser d'estiu, hi bufa un alè de vent, quan el sol crema com una caliuera. Més enllà, l'espessor del bosc, una fontana i la remor transparent de les alzines, al caire d'un coster tot de garriga.

Sobre aquella era, un dia de festa de guardar —diuen que era diumenge— hi havia uns pagesos que batién el blat. Havien fet l'estesa en bon matí. Ara, les mules trotaven sota el sol roent. Una veu s'alçava, ronca, com si tingués aresta, plena de cadències:

Muletetes correu, correu,
 fareu sa palla menuda;
 si la feis llarga i torçada
 en s'hivern l'hi trobareu.

Suava el bestiar, la boca bavosa, i suaven els homes. La pols havia vingut a mesclar-se amb la suada. De vegades, les mules aturaven el trot i continuaven, lentes, la batuda, el pas cansat, feixuga la mirada. Llavors, fiblaven les flastomies i els renecs s'alçaven:

—Vatua el món, dic!
 —Mal et toc un llamp!
 —Què esperes a córrer?, mala bèstia!

La verga doblegava cinglades sobre l'esquena de les mules. Damunt la pell banyada, dibuixava ratlles de dolor, la verga. Les bèsties reprenien la carrera i tornaven a encendre's les cançons. Els carretons començaven a voltar de bell nou i esgranaven les espigues. La jornada durava de sol a sol. Passat migdia, havien començat a ventar, les forques en l'aire. S'alça la palla com una polseguera. El blat serà retent i tot són

rialles. Algú no s'atura de flastomar, perquè la feina és llarga i el sol ha començat a tornar dins els avencs.

De sobte, la dringadissa d'una campana anuncia que passava un capellà amb el Sagrament. Portava el combregar a un malalt, no gaire lluny, perventura a un pastor moribund o a un carboner. Ni pel viàtic no pararen de fer feina, aquells homes. La campana tocava, vibrant. Damunt l'era, tot eren rialles i crits. S'aturà el sacerdot i encara en feren befa, els que batién. Llavors, s'obrí un clot —talment un avenc— i l'era s'esfondrà. L'avenc s'engolí els homes i les bèsties, els carretons i el blat. Dins la negror de la boca, homes i bèsties vingueren a colar-hi la vida, aquella tarda.

L'estrèpit ressonà entre les pedres. El gemec de les mules s'ajuntà a l'esglai de la gent. El viàtic continuà el seu camí, solitari, cap a la casa del moribund que l'havia enviat a cercar. Només una dona —diu l'antiga memòria— que seia en una roca prop de l'era, salvà la vida, perquè venerà el Sagrament, mentre passava.

L'avenc, encara ara, tot de pedreny i romeguers,

fa por, de nit. La gent que en passa assegura, en silenci:

—És un clot maleït. Abans va esser una era...

I hi ha qui ha sentit remors estranyes, cançons feréstegues que vénen de l'infern, animals que troten, carretons que volten, entre l'entranya de les penyes, homes que criden, condemnats per sempre a batre entre les roques.

EL NIN D'EIVISSA

Els anys passaven i aquell matrimoni no havia tingut encara cap fill.

Cada matí, la muller sortia damunt el portal i contemplava el cel de la seva illa, blanc i net com un llençol de fil, amb els ulls una mica cansats. En volia un, d'infant, aquella dona i, potser, —ho deien les veïnes— n'hauria fet un de fang, si hagués estat possible. Observava com passaven els dies, com els anys s'escolaven, amb l'endarrer de tenir un fill de ses entranyes.

Un dia —ningú no diu qui n'hi havia parlat, d'aquella Verge—, acudí al seu empar i invocà la seva protecció. Sabia que eren lluny, les cases de Lluc, d'aquella terra seva, més enllà del mar. Eren lluny, a l'altra banda de la cinta que, tots els matins, seguia amb la mirada, fins a omplir-se l'alè de sal, èbria de llum i de salobre.

«Si em veia a esser mare —es deia a si mateixa—, acudiria a veure-la al seu mateix recer, aquesta Verge. Hi aniria peu descalç com una penitent i li oferiria el meu fillet talment una penyora».

El marit acceptà la promesa de sa muller i decidí d'acompanyar-la en el pelegrinatge, si tenien un fill. No tardaren gaire. Als nou mesos en punt varen ser pare i mare d'un nin com un ramell i atribuïren la gràcia a Nostra Senyora.

L'infant creixia, mentre els pares ajornaven un any per l'altre l'acompliment de la seva promesa. Quan va tenir vuit anys, decidiren que no podien deixar passar més temps i resolgueren d'embarcar-se en un xabec, i arribar a Mallorca, i fer el camí de Lluc, el peu descalç, el cor agrait.

La nau traçava esteles de sal sobre el mar. De sobte, el vent començà a moure les aigües i la barca, enduïta per la força del vent, saltava com una cabrida entre les ones. Aviats els entrà el mareig, als viatgers. Només el nin jugava tranquil sobre coberta, satisfet de veure la mar esvalotada, el combat del xabec en una maregassa increïble i desfeta.

Tombà la nau i el nin va caure a l'aigua.

Un mariner cridà, talment una gavina enfollida: —Aturau la barca, que el nin es nega!

Llançaren les cordes que tenien i intentaren de rescatar-lo, amb totes les forces. Acabaren que ningú no sabia què es feia i el nin es va perdre dins les ones.

Bé varen cercar-lo, els mariners, fins a posta de sol. Caigué la fosca i tothom ja el donava per perdut

entre les algues. El pare parlà de tornar arrera, cap a la seva terra, vers la llum endolada de la seva illa. La mare decidí d'acabar el viatge, d'arribar a Lluc i d'explicar-li a la Verge que ningú en no esser ella podia retornar-los el fill de ses entranyes, tot just perdut en aquella mar esvalotada i freda.

Arribaren al moll de Ciutat.

Partiren cap a Lluc. Mai no finia, el camí, i les voltes es multiplicaven com un embull de cintes tenyides d'amargor. Ploraren, dins el temple. De sobte, pel corredor de l'església vella, va comparèixer el fill...

Pensaren que es tractava d'un miratge, d'una visió quimèrica que el dolor els presentava sobre el tel de la vista.

L'infant saltava davant els seus ulls. Els va estrènyer les mans... Preguntà, sa mare:

—A quina corda pogueres aferrar-te? ¿Quin mariner vingué a rescatar el teu cos mig ofegat?

I va respondre el fill:

—Va esser aquella Senyora que em va treure del mar. M'abrigà una flassada i m'eixugà la pell, passada mitjanit.

GABRIEL JANER MANILA

(Il·lustracions de Gaston Vuillier a «Les Illes Oblidades»)

Els aniversaris de la Coronació Pontifícia de la Mare de Déu de Lluc en la nostra revista

per Pere Llabrés i Martorell

La revista **LLUC**, fundada l'any 1921, com a òrgan de comunicació del Santuari més important de Mallorca, fou eco i instrument en les seves planes de les grans festes que els anys 1934 i 1959 se celebraren per commemorar, respectivament, el cinquantè i setanta-cinquè aniversari de la Coronació Pontifícia de la Mare de Déu de Lluc, fet ocorregut el 10 d'agost de 1884, ara fa cent anys. En aquest any centenari, doncs, la nostra revista no podia mancar d'editar un número extraordinari com es féu els 1934 i 1959.

Però hi ha dos precedents que convé esmentar i comentar primerament: les publicacions que veren la llum pública el 1884 per promoure les festes de la Coronació i el 1908-1914 per celebrar-ne el 25 aniversari.

ELS ANTECEDENTS

Guia de Lluch. Quinari dedicat als pelegrins (1884)

Dia 24 de juliol, **L'Àncora**, el periòdic catòlic, llança aquesta publicació de 5 números amb l'esmentada finalitat. El n.º 1 porta la data del 24 de juliol i a la primera plana, amb un dibuix de la imatge, tal com quedaria ja després de la coronació, hi ha uns versos de Geroni Rosselló i una oració, on per cert es parla de l'epidèmia «que ens amenaça».

A la segona plana, a l'«introït» s'anuncia que cada cinc dies sortirà aquesta «Guia de Lluch» per informar tots els devots sobre els actes que es realitzarien per la Coronació. Té un cert to polèmic: «Si els nostres enemics nos escarneixen... no vos acoqueu». Acaba així: «¡A Lluch! A demostrar a tot lo món que, en temps de perills, sabem invocar es nom de Maria y posar amb Ella sa nostra confiança. ¡A Lluch! ¡A Lluch! ¡A Lluch!». Segueixen alguns escrits menors sobre la relació de la trobada, el salt de la bella dona, ses set germanes. Per cert que sobre aquest darrer punt demana que, qui sap l'arrel d'aquesta expressió, que ho comunicui a la redacció. Hi ha una poesia de Bartomeu Ferrà i Perelló, parla després sobre les presentalles, dels nous penons que es duran a Lluc el dia de la Coronació, del camí que ordenà fer el Gran i General Consell dia 12 de desembre del 1585. És bo reproduir els trossos en què es dividia aquest camí: 1, El cavall Bernat; 2, Codol d'En Seba; 3, Costa dreta; 4, Es Barracar; 5, Portell de la Punta; 6, Llençonissa; 7, Volta de l'alzinar; 8, Salt de la Bella Dona (entre dues bretxes); 9, Pont des Guix; 10, Creu des Mirant; 11, Font coberta; 12, Plaça de Lluc. Aquest primer número tracta també de «La Diada» (el diumenge següent al 8 de setembre), d'Escorca, reproduïx «Los set Goigs de la Verge Maria» (anònim), la poesia que escriví Tomàs Forteza per la pelegrinació del 1883, adverteix a «La Veu de Montserrat» que la pelegrinació a Lluc es farà més endavant, i no el dia 13 de juliol com era previst.

El segon número du la data de dia 29 de juliol. A la primera plana reproduïx el disseny de la corona de l'infant Jesús amb unes còbles i la medalla commemorativa de la Coronació. Amb to ben polèmic a la segona plana: «¿Per què anam a Lluch?» hi ha una resposta a qualque «cap de bandida» que es veu que, a algun periòdic, havia impugnat la pelegrinació del 10 d'agost. Som a l'època de la Restauració i les lluites entre integristes i liberals eren d'allò més enceses. Aquest segon número parla també dels 12 al·lots blaus de

El disseny de la Corona pontifícia al n.º 5 del «Quinari» (10 agost 1884)

Lluc, que des de fa 350 anys, per torn es van educant al Santuari i formen l'escolania. S'hi reproduïx un Himne a la Mare de Déu de Lluc de Tomàs Aguiló, i a la plana 3 hi trobam una carta d'Antoni M.ª Alcover, datada a Manacor el 21 de juliol, en què expressa la seva satisfacció perquè ha estat cridat a col·laborar a aquesta publicació i informa sobre el penó que ja està llest a Manacor per pujar en pelegrinació; i que tothom ja ha après i canta els himnes.

Després es parla de la imatge, com anava vestida amb «gonella» des de començaments del segle XVII i que ara, per la Coronació, li llevaran tot allò postís, com ja s'ha fet amb les imatges de Maria del Puig de Pollença i de Gràcia. Al final hi ha una estirada d'orelles a l'Ajuntament de Ciutat per assumptes relacionats amb la Junta de Sanitat. Ja hem dit que hi havia temor d'una epidèmia llavors a l'illa.

El número 3 porta data del 2 d'agost. A primera plana reproduïx l'antic gravat de la Mare de Déu de Lluc, tal com l'han dibuixada des del segle XVI fins al present. A la segona plana, sota el títol «¡Fora gonelletes!» torna a insistir sobre la necessitat de presentar la imatge tal com sortí de les mans de l'artista i la consulta que s'ha fet a l'Arqueològica Lul·liana. A continuació s'hi reproduïx la cançó dels pelegrins de Miquel Costa: «Dins el cor de la muntanya», composta un any abans. Escriu diverses coses sobre el santuari, reproduïx una poesia

Palma, 12 de Septiembre de 1908

LLUCH

✦ XXV ANIVERSARIO DE LA CORONACIÓN ✦

1884—10 DE AGOSTO—1909

de Francesc Perelló i ja anuncia la venda de la medalla commemorativa de la Coronació.

Dia 8 d'agost sortí el núm. 4. Acaba l'article «¡Fora goneletes!» que duu la signatura de Bartomeu Ferrà i Perelló i publica el dictamen artístic sobre aquest punt que féu l'Arqueològica Lul·liana, i que refrendà el bisbe D. Mateu Jaume. Trobam una poesia de Josefa Amer i Penya, una bona descripció de les pujades a Lluc d'aquell temps, signada per «Un traginé»: «¿Ahont anau? ¡¡A Lluch!! ¿D'on veniu?... De... Lluuuch...!» Encara hi ha tres composicions en vers, una de popular, les altres dues són obra de Francesc de P. Massanet i J. Pomar.

Finalment dia 10 d'agost, el dia de la Coronació, apareix el cinquè i darrer número. Comença per parlar de la nova corona, que reproduceix al mig, planes 2 i 3. Primerament conta l'origen de les coronacions de les imatges. L'any 1631 un marquès italià féu una deïxa al Capítol de Sant Pere de Roma per oferir corones d'or macís a les imatges més venerades de Maria Santíssima. Així començaren a coronar-se imatges a Itàlia, França, Alemanya i Polònia. L'any 1881 fou coronada la primera a Espanya, la de Montserrat. Explica després amb tot detall les corones de l'Infant Jesús i de Santa Maria de Lluc, ressenyant les pedres precioses, i les oblacions dels feels.

Després parla de la corona poètica: consta de 42 composicions, de la llegenda de la Trobada, de deu favors aconseguits per la invocació de la Mare de Déu de Lluc i conté els documents de la coronació pontificia.

Aquests documents són reproduïts a les planes 2 i 3 a cada banda del disseny de la corona: el breu de Lleó XIII concedint la coronació, un altre concedint indulgència plenària en el dia de la coronació, la súplica del bisbe de Mallorca demanant poder impartir la benedicció papal i la resposta afirmativa.

Dóna compte també aquest darrer número del projecte de la carretera que pujarà d'Inca a Lluc, passant per Selva i Caimari. Hi ha una codolada i una poesia de Mateu Obrador i Bennassar; la recordança que el bisbe Jaume va celebrar la seva primera missa a Lluc (4 octubre 1835), i finalment «L'Ignorància» ha fet saber a «L'Àncora» que això de les set germanes són les imatges de Maria que són venerades a un punt elevat de la nostra illa, i són, per això, germanes (que en mallorquí vol dir consemblants) a la de Lluc, venerada a la nostra serra. Són aquestes: Jo de Pollença, la de la Victòria, Bon Any, Consolació de Sant Joan, Sant Salvador de Felanitx, Gràcia i Consolació de Santanyí.

LLUCH. XXV aniversari de la coronació

Dia 12 de setembre del 1908 s'ençata una col·lecció de 25 números dedicats a preparar i commemorar el XXV aniversari

de la Coronació Pontificia de la Mare de Déu de Lluc, sota el pontificat del bisbe Pere J. Campins.

Notem d'entrada que el títol és en castellà i la major part dels originals que s'hi publiquen. Tot el contrari del quinari que es va publicar íntegrament en mallorquí per «L'Àncora» l'any 1884.

D'aquests 25 números cal destacar primerament la invitació que encapçala el primer número a celebrar el 25 aniversari. Segueix un article de Llorenç Riber sobre el projecte del Puig dels misteris, segons la carta pastoral del bisbe Campins. També hi ha la traducció del salm 121 segons el text hebreu: «Tot me vaig alegrar amb los companys...». El núm. 2 torna a parlar del Camí del Rosari, ja amb ofrenes concretes per a construir-lo. Ofereix la traducció del salm 133, així com aniran sortint les dels altres salms graduals en mallorquí. En el n.º 4 Llorenç Riber torna a escriure un altre article sobre el Camí del Rosari, i en aquest número apareix ja el pseudònim «Benjamin», que correspon al P. Miquel Rosselló, M.SS.CC.

En el n.º 7 es reproduceix un escrit del setmanari d'Inca «Ca-nostra» (dirigit per Miquel Duran) on s'anuncia que la dita ciutat pagarà el primer misteri de dolor. Convida els catalans també a pujar a Lluc, ja que els mallorquins quan van a Barcelona visiten Montserrat. Les pelegrinacions dels pobles s'obriran pel mes d'abril, i acabaran per l'agost. «Pujaran a Lluc onades y onades com en dies de mar grossa».

Al n.º 10 es publica la circular als Terciaris Franciscans perquè oferesquin el tercer misteri de goig, el naixement de Jesús.

El n.º 12 reproduceix la Cançó dels pelegrins de Mn. Costa i Llobera, amb la música de Joan B. Lambert. També en aquest número, p. 4, ja s'especifica qui pagarà cadascun dels misteris del Rosari. Sols queda disponible el segon de glòria. També hi ha el primer programa de pelegrinacions: abril, dies 11 i 12, l'escola obrera de la Congregació Mariana de Palma; maig, dia 10, el Col·legi de la Puresa de Ciutat; 16 de maig, els terciaris franciscans, etc.

El n.º 14 anuncia la publicació del «Manual de Pelegrinacions de la Diòcesis de Mallorca» (maig 1909). Consta de: Introducció, Benedicció dels pelegrins, Salms graduals, Càntics de l'Evangelí, Himnes del Rosari, Lletanies de Jesús, Maria i Josep. Ve després el Cantoral, amb cant gregorià i en mallorquí, entre els quals els «Himnes del Rosari» de Llorenç Riber. Aquest és el traductor dels himnes en llatí que es troben al Manual.

El núm. 18 parla de la festa jubilar del 10 d'agost, XXV aniversari de la Coronació, i el 19 ja en descriu les solemnitats. El bisbe Campins celebrà el Pontifical dia 10 a les 9'30 del matí, i donà la benedicció papal. Abans havia beneït el quart misteri de dolor i el de glòria al Camí del Rosari.

LLUCH

REVISTA MENSVAL
IL·L·STRADA

AÑO XIV - 1934

La portada de «Lluch» en el L Aniversari de la Coronació

En el n.º 21 (17 de novembre) es parla de la Diada (12 de setembre) i es reproduïx el sermó que hi predicà Mn. Llorenç Riber.

El n.º 22 s'estampa ja el 6 d'agost de 1910. El n.º 23 (17 de setembre) parla especialment dels feets eivissencs que també pujaren a Lluc per les festes jubilaris i de la devoció antiga dels nadius de l'illa germana.

El n.º 24 (14 de juliol 1914) reproduïx la carta del bisbe Campins anunciant la consagració de l'església de Lluc, després d'acabar les reformes projectades amb motiu de l'any jubilar, per dia 17 de juliol, aniversari de la consagració episcopal del prelat que tant estimà Lluc.

Clou la col·lecció el n.º 25 amb una carta d'agraïment del Rd. P. Prior del Santuari, Miquel Rosselló, al bisbe Campins per haver consagrat l'església de Lluc. L'article «Designio cumplido» ve a resumir el que s'ha fet en el santuari amb motiu de l'any jubilar: S'ha engrandit l'edifici, s'ha ampliat i millorat l'hostatgeria, s'ha renovat i engrandit el menjador dels pelegrins, s'han fet escales reposades i magnífiques i s'han construït atris i sales grandiosos. Però sobretot el temple ha estat decorat i finalment consagrat pel bisbe Campins.

Fora del santuari destaca la via del Rosari pel pujol dels

misteris, que —diu l'articulista anònim— recorren moltes personalitats il·lustres que pugen al santuari i gran nombre de pelegrins. El darrer mot d'aquest número 25 (aparegut dia 8 de setembre de 1914) anuncia l'aparició de la història de Lluc que havia escrit el canonge Mateu Rotger i Capllonch.

LA REVISTA «LLUCH» I EL CINQUANTENARI DE LA CORONACIÓ

Bé podem afirmar que aquesta revista, que ha gaudit d'una publicació ininterrompuda des del gener del 1921, té els seus orígens i fonaments en les dues publicacions (de 1884 i 1908-1914) que acab de repassar. La revista del 1921 neix amb continuïtat perfecta amb la finalitat dels dos periòdics, el quinari i els 25 números, que serviren per celebrar la Coronació de la venerada imatge i les seves noces d'argent, és a dir, la promoció de la devoció dels mallorquins a la Mare de Déu de Lluc.

Era ben normal, doncs, que la primera plana de la revista **LLUCH** del gener del 1934 (núm. 161, any 13) fes aquesta crida: «¡¡Mallorquins!! Enguany, si a Déu plau, celebrarem el cinquantenari de la Coronació pontificia de la Verge de Lluc. El dia 10 d'agost de 1884 fonch un dia de gran festa per Mallorca i de molta glòria per Maria Santíssima. Nostres pares aquell dia exaltaren de sant fervor. Nosaltres, els seus fills, per ratificar lo que ells feren, devem redoblar el nostre entusiasme».

Tot aquest any jubilar 1934 és plena la nostra revista de les invitacions i de les ressenyes dels actes commemoratius. Molts de números d'aquest any s'encapçalen amb una crida com la que hem citat més amunt.

L'esmentat primer número del 1934 (pàg. 9) reproduïx la carta del bisbe Mateu Jaume, signada el 31 de juliol del 1884, convidant els mallorquins a la coronació.

El número de febrer recorda que el cinquantenari se celebra després de l'any de la Redempció (1933), promulgat pel papa Pius XI, cosa que ens recorda que enguany es dona aproximadament la mateixa circumstància (Any Sant de la Redempció promulgat pel papa Joan Pau II).

Al llarg de l'any sovintegen els articles signats amb el pseudònim de «Benjamín» (P. Miquel Rosselló) sobre temes marians i llucans.

El núm. de març reconta com nasqué i es realitzà la idea de coronar pontificalment la imatge de la Mare de Déu de Lluc.

A la primera plana del mes d'abril hi ha una invitació a llegir la carta de l'arquebisbe-bisbe Miralles «Glorioso aniversario», que porta data de dia 25 de març de 1934. Anuncia també el dit número que des de Pasqua fins a finals d'any s'organitzaran les pelegrinacions parroquials a Lluc amb aquest programa: Missa de comunió general, Missa solemne, rosari pel pujol dels misteris. Els dies 8, 9 i 10 d'agost es faran les festes del cinquantenari de la Coronació.

Llubí va ser el primer poble que pujà en pelegrinació a Lluc, dia 22 d'abril, tal com anuncia el núm. de juny a la pàg. 108. A partir d'aquest número es publiquen nombroses fotos dels grups de pelegrins.

En la col·lecció de la revista que guarda el monestir de La Real —que m'ha ofert tot el material d'aquest article—, a continuació del núm. de juliol s'hi insereix el programa, bellament publicat, de les festes jubilaris. Consta d'un fragment de la carta pastoral del bisbe Miralles, reproduïx la «Cançó dels pelegrins» de Miquel Costa amb música de J. Lambert; els «Goigs» del P. Antoni Thomàs amb música de Rossend Massagué. Presenta després les figures del bisbe Jaume, Cervera i Campins; especifica els actes dels dies 8-10 d'agost, i segueixen altres cançons: «Ave Maria de Lluch», «A Lluc té son trono», «Puix de Déu», «Tot me vaig alegrar», salm 121, musicat per Capllonch, «Cada misteri», amb lletra de Llorenç Riber i música de Mas i Sarracant.

El núm. d'agost-setembre és extraordinari. S'obre amb una «Pregària», poesia del P. Josep Verd. Un article del P. Gabriel Seguí tracta de la història de les coronacions de les imatges de la Mare de Déu. La primera que fou coronada a Espanya fou la de Montserrat (1881), la segona la de Lluc, la del Pilar fou coronada el 1905. Segueix el poema «La Mare de Déu nostra» d'Andreu Caimari. Hi llegim també articles de P. Sampol i Ripoll sobre bibliografia de Lluc, «Triptic en honor

El Nunci Antoniutti besa la imatge de la Mare de Déu de Lluc en el LXXV Aniversari de la Coronació (Portada de la Revista LLUCH, n.º 466)

de Santa Maria de Lluc», per Mn. Joan Vich i Salom. Crònica de pelegrinacions i de la commemoració del L aniversari amb la presència del bisbe de Vic, P. Perelló, i del bisbe Miralles de Mallorca. En aquesta avinentesa s'inicià el procés diocesà de beatificació del P. Joaquim Rosselló, fundador dels M.SS.CC.

Al n. d'octubre, p. 207, es parla de la restauració de la imatge amb motiu de la coronació i hi ha també una poesia de Maria Antònia Salvà «Regina de muntanya», p. 223.

Finalment, «Benjamin» en el n.º de desembre, a la primera plana, parla del crepuscle de l'any jubilar.

Cal destacar les nombroses col·laboracions en mallorquí aquest any a la revista i, en plena II República, no s'hi veu cap polèmica sobre les celebracions cinquantenàries. Cal recordar que en aquest període de la II República el govern era de centre-dreta.

1959: LES NOCES DE DIAMANT

El núm. de gener del 1959 ja anuncia les «Jornadas diamantinas», és a dir, el LXXV aniversari de la Coronació de la Mare de Déu de Lluc. Aquest núm. comença a publicar un fragment del llibre de Maria A. Salvà: «Entre el record i l'enyorança», titulat «Lluch, primera visita de muntanya», que conta la seva primera visita al santuari per assistir a la coronació de la venerada imatge, quan encara era molt nina.

El núm. de febrer, a la p. 37, publica la carta pastoral del bisbe de Mallorca, Jesús Enciso, amb motiu del 75 aniversari

de la Coronació, signada el 27 de desembre de 1958. Precisament en el n.º de març (p. 85) dona la notícia que el bisbe, a l'assemblea de dones d'Acció Catòlica, proclamà el 1959 «Año de Lluch».

El núm. de maig comença a publicar un suplement a la revista **LLUCH** sobre les festes commemoratives. La primera pelegrinació ha estat la de Muro (12 d'abril) i anuncia les pelegrinacions de València pel 2 de maig i la d'Eivissa.

Al núm. de juny anuncia que la gran festa se celebrarà el diumenge 9 d'agost, i no dia 10. El P. R. Joan i Mestre comença a publicar l'article «La Tradició del prodigioso hallazgo de la Virgen de Lluch» (p. 182), i Miquel Gayà escriu sobre «La Mare de Déu de Lluch en la poesia mallorquina».

El núm. de juliol anuncia que el nunci Hildebrando Antoniutti vindrà a presidir la festa de dia 9 d'agost.

El núm. d'agost-setembre és extraordinari. Hi ha un article del P. Josep Nicolau, prior del santuari; poemes de Guillem Colom, Miquel Gayà, Miquel Forteza i Miquel Dolç. La crònica de la gran festa del dia 9 d'agost és redactada pel P. Josep Obrador: dia 8 hi hagué la diada dels malalts, presidida pel bisbe Enciso i la revetla. A migdia de dia 9 es feren les ofrenes dels pobles, es donaren els premis periodístics i radiofònics; s'obrí l'exposició del bisbe Jaume, com a recordança de la Coronació. La Missa Pontifical se celebrà a les 6 del capvespre, oficiada pel Nunci Antoniutti, qui també predicà l'homilia.

TAMBÉ ENGUANY

La revista **LLUC** empenyé decididament des de l'any 1968 un camí d'obertura cap a la cultura del nostre poble. Conserva les seves planes religioses a cada número però és oberta, en una justa i ampla pluralitat, als diversos corrents ideològics del nostre poble. És revista de reflexió sobre el present del poble de les Illes i és una revista al servei de la cultura nostrada.

No oblidam, però, les seves arrels: **Lluc per Mallorca és encara el sant racó de la llar**. Cantà Mn. Costa i Llobera, cantam encara els mallorquins, enguany, en l'any de Lluc, amb més força que mai. Per això la commemoració centenària de la coronació de la imatge de Maria, més estimada dels mallorquins, no pot deixar de ser ben present en aquest número de **LLUC**, just quan celebrem els cent anys de la Verge coronada, que és Mare dels creients, que és símbol d'identitat històrica i col·lectiva per a tot el nostre poble.

La conclusió d'aquest article no pot ésser més que aquesta: 1884, 1909, 1934, 1959, 1984, representen fites històriques en el trescar incessant del nostre poble, fites que troben el punt de partida i el punt d'arribada a Lluc; que certament tenen caires diversos en el temps. Àdhuc en l'ús de la llengua per part dels periòdics especialitzats que hem examinat en aquestes planes, hi ha matisos diferents: tot és escrit en mallorquí en el quinari del 1884, les vacil·lacions i mescles entre castellà i català són paleses en les publicacions següents: del 25, 50 i 75 aniversari de la Coronació; certament en el cinquantè aniversari, la revista **LLUCH** dedica més espai a la nostra llengua, degut certament a la permissió de la República sobre l'ús del català escrit. En el primer centenari de la Coronació podem estar satisfets d'haver obtingut de la Mare de Déu de Lluc allò que li demanava Marian Aguiló en la primera corona poètica del 1884: «Conservau-nos fe i llenguatge».

Sols l'exhortació pastoral del bisbe Pere J. Campins en el XXV aniversari de la coronació, i del nostre bisbe Teodor Úbeda, en el primer centenari, foren estampades en edició bilingüe.

Per acabar, en aquest Any de Lluc de 1984, recordem les paraules del nostre bisbe en l'esmentada carta pastoral, signada el 29 de juny de 1983, en proposar les celebracions centenàries: la llengua normal de les celebracions al santuari de Lluc serà la nostra: la del «Libre de Santa Maria» del b. Ramon Llull, la de les corones poètiques que ornem de lloer la venerada imatge, la que, sols ella, pot arribar a les arrels del nostre cor de creients i mallorquins. I així ha estat, gràcies a Déu i a Santa Maria de Lluc, i per a redreçament del nostre poble.

PERE LLABRÉS I MARTORELL, pvre.

Corones Poètiques

per Josep M. Llopart

El costum va revifar en els anys problemàtics de la postguerra. Era, almenys per als qui en sabíem el secret, una arma més de la resistència cultural. Mai no oblidaré aquelles excursions amb pols i calorassa —Cura, Sant Salvador, el Puig de Pollença, Lluc—, amb cadastral sota el sol i lectura de poemes per ordre alfabètic d'autors, cosa que permetia que En Jaume Vidal Alcover, l'«enfant terrible» d'aquelles saons, cloqués indefectiblement l'acte amb lluïssors d'amabilíssim i ben ortodox escàndol.

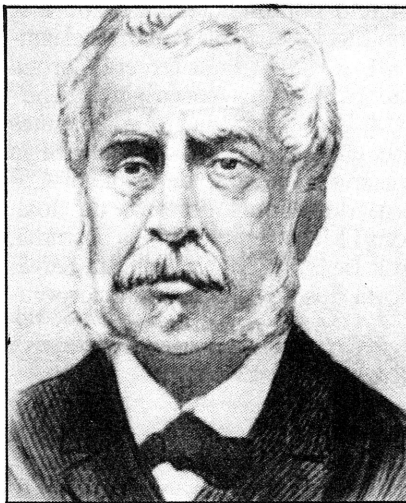
Ens hi ajuntàvem tots: creients practicants i agnòstics respectuosos, vells i joves, tradicionalistes i iconoclastes, devots i escèptics. Al capdavant, un mateix deler ens congregava a tots: la presència pública i altiva —si no gaire alta— de la nostra llengua. Ni que fos per glosar la coroneta de les dotze estrelles. La devoció mariana esdevenia aleshores quelcom més —molt més— que una devoció.

Com Lluc, d'ençà de la renaixença, havia esdevingut quelcom més —molt més— que un santuari. Els versos de Costa i Llobera no han perdut al llarg del temps ni un bri de validesa:

Lluc per Mallorca és encara el sant racó de la llar;

i als mots «sant», «racó» i «llar», poden atribuir totes les connotacions que vulgueu, des de les més sacristanesques fins a les més radicalment nacionalistes. Lluc, si voleu, és un signe nacional secular.

A Lluc començava, efectivament, aquella tradició que els poetes de postguerra —aleshores joves esburbats i despistats— vàrem reprendre a tall de deure i de servei. L'any 1884 es va escaure la coronació pontificia de la Mare de Déu muntanyesa, segons breu signat pel papa Lleó XIII. La memòria ha transformat en mítica aquella solemnitat. Per un o altre motiu, tothom hi va ésser; també els poetes: aquells mai a bastament lloats prohoms de la renaixença, concursants assidus dels

Josep M. Quadrado

Jocs Florals de Barcelona, bons poetes, poetes discrets, poetes mediocres, que, alguns endevinant-ho, molts ignorant-ho, afaçonaren per a nosaltres un pensament nacional. Com a testimoni d'aquella presència deixaren, estampada als obradors de la Tipografia Catòlica Balear, la primera —si no m'equivoc— corona poètica mariana de la història de la nostra literatura contemporània.

En aquest volum centenari, de fulls esgrogueïts, que ara no puc tenir a les mans sense una espurna d'emoció, la llista dels patriarques és prou completa: Tomàs Aguiló, Marian Aguiló, Tomàs Forteza, Josep Lluís Pons i Gallarza, Gabriel Maura..., la nombrosa tribu dels Penya —Pere d'Alcàntara, Victòria, Calamanda, Antoni M.^a, Josefa Amer i Penya— i els joves: Costa i Llobera, Mateu Obrador, Miquel S. Oliver... (manca, val a dir-ho, Joan Alcover). I a devora els noms que ens ha servat la història, altres noms esborradissos, ocasionals, mig oblidats. Enmig de tots cal destacar, gairebé presidint l'aplec, la figura de Josep M.ª Quadrado, tan reticent davant el fet de la renaixença, tan escèptic davant les possibilitats d'aquell moviment, tan castellanitzat com a escriptor, que contribueix a la Corona amb un

poema prou deficient de llenguatge però de bella factura i d'un dèmbre solemnia tot escaient, en el qual no manca alguna al·lusió al sentiment essencial de catalanitat.

Hi ha en el llibre algunes lleus i ben excusables espifiades. Per exemple, llegim a la coberta: «Homenatge / que dedican / a la Verge de Lluch / los poetas mallorquins / ab motiu / de **llur** coronació pontificia», d'on resulta que, llegit segons les regles de la bona gramàtica, els qui han estat coronats pontificiament són els poetes mallorquins. També és divertida la candorosa trampa que féu Miquel Victorià Amer, que, per tal d'estalviar-se feina, va dedicar a la Mare de Déu de Lluc el mateix poema que havia dedicat a la Mare de Déu de Montserrat, només substituint el vers «Reina del Montserrat, Verge Maria», per aquest altre: «Mare de Déu de Lluc, Verge Maria». Degué pensar, amb bon criteri, que, tant del punt de vista religiós com del punt de vista patriòtic, tot quedava en casa.

Tant se val. Jo no diria que la primera Corona Poètica sigui un exponent d'alta qualitat literària; és, emperò, un document valuós i emocionant de l'esperit i dels objectius que es proposaven els homes de la renaixença. Un subtil esperit nacional aflora adesiara per entremig dels versos devots i circumstancials, com és ara en el poema de Josep Lluís Pons i Gallarza, un dels més bells de l'aplec:

Jo sols vos porto si puc pujar, un brot de murta de Montserrat.

Un esperit nacional que reivindica la llengua com a propi signe d'identitat. No hi podia mancar la pregària per la llengua, i és, naturalment, Marian Aguiló qui la formula:

Al coronar vostra imatge, conservau-nos fe i llenguatge.

La història seguia mentre la Balanguera filava. L'any 1934 s'esqueia el cinquantenari de la coronació i de

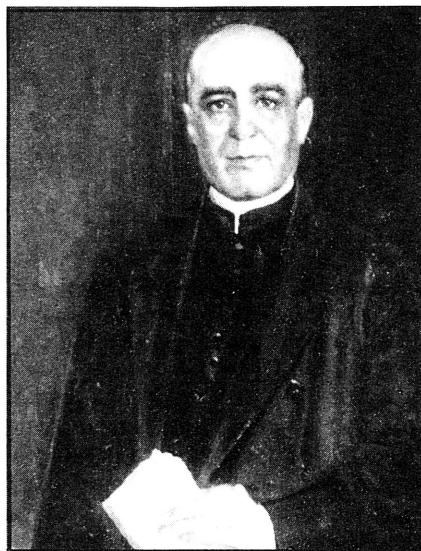
bell nou s'aplegaven els poetes per elaborar una nova Corona. Al romanticisme tardà dels floralistes havia succeït el confortable noucentisme de l'Escola Mallorquina. Desapareguts els grans mestres —Costa, Alcover, Oliver—, només alguns supervivents de la tribu dels Penya, que ja havien col·laborat —i ho recorden— a la Corona de 1884, representen la baula amb el passat. Hi ha, en canvi, les figures majors de l'Escola: Maria Antònia Salvà, Miquel Ferrà, Llorenç Riber, i els més joves: Guillem Colom, Miquel Forteza, Joan Pons i Marquès. I, a devora ells, els habituals poetes menors —alguns de ben notables, com Joan Ramis d'Ayreflor i Josep M.ª Tous i Maroto— i d'altres de més o menys circumstancials. No hi són, per raons òbvies, dos poetes de primera línia: Gabriel Alomar i el jove Bartomeu Rosselló-Pòrcel.

Aquesta segona Corona Poètica es va publicar dins la biblioteca «Les Illes d'Or» de l'Editorial Moll. El nivell mitjà no passava tampoc de la discreció. Els poetes de l'Escola Mallorquina s'aixopluguen en el tòpic pietós, agombolat dins versos ben escandits. No res més. Fins i tot diríem que aquell caliu colgat de sentiment nacional que hom endevinava en la Corona de 1884 s'ha com esmortuït. O potser es dona tant per suposat que troben que no cal insistir-hi gaire. Només batega de veritat en el poema de Miquel Ferrà, tal volta el millor i el més emotiu del recull:

**Vull submergir-me en l'ona
dels beneïts records,
pregar pels qui us cantaren
un dia, i ja són morts,
pels qui plegats encara,
lluïtam, amam, sofrim;
per la Mallorca vostra
i allò que més n'estim...**

El cinquantenari se celebrava en un temps de crispacions polítiques. L'Escola Mallorquina, emperò, se situava part damunt d'aquelles tensions i fingia ignorar-les. Em sembla que només l'abundós i verbós Mn. Andreu Caimari hi feia al·lusió en el seu poema, referint-se als «drets de Déu» que «homes sens pàtria» —pocs anys després en dirien «rojo-separatistas»— «han fet el greu pecat de dissipar-nos».

La veritat és que la història caminava de pressa i cop en sec es va tornar sinistra. Fou, doncs, dins un context de lluita per la supervivència cultural i lingüística que es varen celebrar els setanta-cinc anys de la coronació pontificia, donant lloc a la publicació, el 1960 i a cura del santuari de Lluc, de la tercera Corona Poètica. De totes tres és la més bigarada, la més variada i tal volta la més poc coherent. Cal assenyalar-hi la presència, encara, de Guillem Colom, de Miquel Forteza, de Joan Pons i Marquès; uns textos pòstums, molt bells, de Maria Antònia Salvà, morta dos anys abans; la incorpora-

L'Antic Blavet Mn. Llorenç Riber

ció d'alguns poetes de Catalunya-Principat i l'afegit d'alguns representants de la poesia insular de postguerra: Miquel Dolç, Miquel Gayà, Llorenç Moyà Gilabert, Bernat Vidal i Tomàs, Miquel Castanyer, Baltasar Coll, Josep M. Palau i Camps, Llorenç Vidal, Josep M. Llompart, Josep M. Miró Lluïll...

El resultat no es pot qualificar tampoc de massa brillant; però és el testimoni d'una conjuntura difícil a nivell històric i agitada a nivell d'evolució de l'expressió poètica. La rutina del tòpic devot encara es fa ben palesa, però també els aires novells que s'havien congriat al llarg dels anys cinquanta i que orejaven, brunzents, els versos de Bernat Vidal, de Llorenç Moyà, de Miquel Dolç. I també la tensió dramàtica del mo-

ment —lluïta a vida o mort, a tot o res—. Vegeu aquestes estrofes, no gaire reeixides però prou significatives, de Llorenç Vidal:

**Terra arreu ressonarà
la llengua dels nostres avis,
i la lluirem als llavis
com si fos de mel un gra.**

**Mare de Lluc, és la nostra,
la que tant vos ha resat.
No deixeu abandonat
aquest poble sempre vostre.**

Ha passat el temps, el món ha fet voltes i la Balanguera ha filat. L'any del centenari arriba en un temps de primavera incerta i difícil, plena, tanmateix, d'esperances. El nostre poble ha de jugar ara les darreres missions; d'elles depèn el seu futur definitiu. Hom prepara —diuen— la quarta Corona Poètica en honor de la Mare de Déu de Lluc. Serà, segurament, la darrera. L'última anella testimonial d'una història exemplar i emotiva: la història d'un país a la recerca d'ell mateix.

JOSEP M. LLOMPART

Diario de Mallorca

un diari
per a tots els
mallorquins

L'Escolania antiga de Lluc

per Rafel Juan, M. SS. CC.

La veu dels nins és una nota de tendresa en la lloança perenne que, com encens musical, dedica l'Església a Déu; un eco de l'Hosanna que el nins hebreus cantaren al Senyor el primer dia dels rams i de les palmes.

De la boca dels nins n'ha feta l'Església alabança perfecta en les catedrals, col·legiates, monestirs i fins i tot parròquies.

En elles hi floriren les **Scholae puerorum** per ensenyament de cant i lletra; de lletra per la recta dicció i comprensió del text sagrat; de cant per l'educació de la veu als modes i tons del cant litúrgic.

Lluc, que des de 1456 fonc priorat o, si voleu, col·legiata de Canonges de Sant Pere, tengué també, al seu nivell, **Scholae puerorum**, Escolania de nins, dels quals en coneixem qui arribaren a Canonges de Sant Pere, com en Pere Garí i en Pere Blai, i un Rafel Bover, qui a l'hora de rebre l'acolitat l'any 1473 és anomenat **in ecclesia beate Marie de Luch beneficiatus**.

Des de l'any 1515, quan mossèn Gabriel Vaquer, assistent del prior el canonge Pere Eixartell, anava pensant en nova estructuració del priorat de Lluc, els documents ens tornen parlar de nins o minyons que «estan» a Lluc: Antoni Gual, Gabriel Mora, Gaspar Martí, Damià i Gabriel Carbó... A aquests i altres que no ens consten, els podem mirar com a predecessors immediats de l'Escolania que quedarà establiment assentada amb grup de sis minyons, en la bul·la fundacional d'un nou Col·legi de preveres a Lluc, el 25 de setembre de 1531, segons el model de Montserrat.

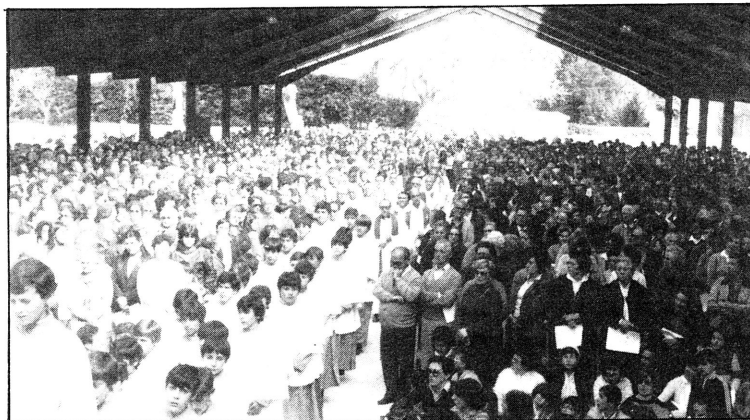
Tal volta per obres que no s'eren acabades o per les turbulències successives a la mort del prior Vaquer, esdevinguda a la fi de l'octubre de 1531, no llegim menció de l'Escolania fins després de 1537, any en què fonc confirmada la bul·la clementina de 1531, puix el 13 de gener de 1539 (¿40?) es començà a dir missa cantada a nostra Dona, i el 18 de desembre llegim una distribució de sis diners pels minyons.

Des d'ara es reprèn la sèrie dels minyons del cor que ja no s'interromprà.

La seva missió, cantar la missa matinal com a Montserrat, agregar-se als preveres Col·legials a les Hores canòniques, cantar també els **Goigs** de la Mare de Déu de Lluc als pelegrins, i les misses dels **Goigs** per motius determinats, sobretot per la persistència dels eixuts; i la **Salve** i el **Tedeum**.

El cant dels **Goigs** era pels pelegrins, a més d'un plaer quan sentien la veu fresca dels minyons, un memorial dels principals favors, atorgats per la santa Figura de la Verge de Lluc, que els augmentava la confiança en la seva intercessió.

Les almoines que dels **Goigs** es recollien dins un bacinet propi, solien beneficiar els minyons.

L'escolania dels Blavets a un acte del Centenari

Quan es «feia» la Confraria a la Ciutat, dos minyons amb vesta litúrgica, un portant la campaneta i l'altre, les imatges (estampes) de la Verge de Lluc, acompanyaven el prevere Col·legial, que, llibre en mà, resseguia els carrers on hi havia famílies apuntades a la Confraria.

El cant de la **Salve** el podem remuntar testimonialment a l'any 1572, quan un mariner dona deu reials castellans, dels quals es distribueixen 4 sous per una **Salve** i uns **Goigs**; i el **Tedeum**, a 1617, en què una devota persona de la Ciutat encarrega 6 misses, un **Tedeum** i **Goigs**.

El nivell artístic de l'Escolania degué tenir les seves alternàncies, si ens atenem a les disposicions de les Visites pastorals, que tal volta urgeixen el bon ensenyament dels minyons coristes; encara que, pensam, no sempre aquestes han de palesar abusos, sinó simplement recomanar la continuïtat en el compliment de les obligacions.

Per cert, si l'any 1567 hi ha qui, com Mn. Jeroni Trobat d'Inca «ha estat en casa per aprendre de cant», i l'any 1604 es troben a Lluc autors com Palestrina i Morales; i l'any 1710 n'hi ha qui han anat al Santuari «per aprendre d'orga o per aprofitar-se d'orga o per pendre de tocar orga», hi hauria a Lluc bona escola de música.

Ni era l'orgue l'únic instrument que a Lluc es cultivava; també altres de tecla, per aprendre, i de corda i de vent.

Efectivament els minyons de Lluc practicaven als segles XVII i XVIII el monocor i el címbal; sonaven el baixó, l'oboè, la xeremia, els menestrils, la corneta...; tocaven el violí, polsaven la guitarra i tal volta l'arpa, com respecte d'aquesta i del violí ho recomana la Visita de l'Il·lustríssim bisbe Esterripa i Iranajáuregui, l'any 1714.

És lògic que per la destresa que adquirien els minyons de Lluc fossin sol·licitats en les esglésies de

l'Illa per a solemnitzar esdeveniments extraordinaris, com funerals de reis (Felip II, Felip IV); per a cantar Sibil·les en les festes de Nadal (Sóller, Campanet, Pollença, Búger, Santa Margalida, Sa Pobla, Binissalem...); Misereres, en Setmana Santa (Sineu); i a la Ciutat, en l'octava del Corpus (creim a la Seu), i en alguna festa particular, com l'any 1670, «en la festa de les Tereses».

A Lluc la veu dels minyons rellava, naturalment, amb més encant en les festes litúrgiques, d'entre les quals cal destacar la patronal de Nostra Senyora pel Setembre, dia en què es rebia la col·laboració d'elements venguts de les Capelles de la Ciutat; i en la de Nadal, amb matines i «villancicos» (nadales), que en tot temps han donat nom i fama preuades a Lluc.

Amb raó podia escriure el Dr. Rafel Busquets l'any 1684 que, augmentat a quinze o vint el nombre dels minyons, «està sempre el cor més abultat de veus, y per los dies solemnes té capella formada de cant de orga y los matexos Miñons canten ab molte ermonia de veus, y instruments los goys de Nostre Señora Santissima, y altres cantichs per consolació, y recreo espiritual dels devots peregrins qui los demanan» (**Libre de la Invenció, y Miracles...** Pera Frau Impressor, Any 1684, ps. 17 i 18).

Amb la formació musical feia parella la literària de la gramàtica, la qual s'ha d'entendre per excel·lència la llatina, indispensable per a la formació clerical dels minyons, dels quals en sortiren bons llatínistes, com el que després fonc prevere Col·legial Mn. Rafel Rosselló, de Selva.

Aprenien en el «Semperi», text del gran mestre alcoià Andreu Sempere, que també ensenyà a Mallorca, on morí, i fonc comparat per qualcú al mateix Nebrija.

Era, doncs, Lluc escola de Música i Seminari: al seu temps els minyons anaven a la Ciutat a prendre corona i ordes de mans del bisbe, i acabada la carrera podien tenir lloc al Santuari com a Col·legials, o passar a les parròquies com organistes i primatxers, i més encara, com a mestres de capella.

El vestit dels minyons era de color blau, d'on els ve el nom més tardà de **minyons** o **al·lots blaus** o simplement **blaus**, que recentment ha derivat al hipocorístic de **blavets**, nom que en segles anteriors mai havem llegit. Al cor endossaven cota blava i ruquet blanc, i, al segle XVI, els qui servien l'altar vestien també petita dalmàtica.

Quan deixaven la santa Casa rebien la gratificació de cinc lliures i, si es feia necessari, aquesta els cosia roba perquè poguessin presentar-se a ca seva ben vestits.

L'Escolania antiga de Lluc, pel repertori que ens queda, podem col·legir que al segle XVIII arribà a molt estimable grau de qualitat, en bona part pel llarguíssim magisteri del seu director Mn. Antoni Company, de Lluçmajor.

Bellament Mallorca es pot complaure d'haver nodrit una institució, tan entranyablement seva com l'Escolania de Lluc, que tan alt ha aixecat i remunta avui més encara els noms de Lluc i de l'Illa.

R. JUAN

edicions

disseny gràfic

fotocomposició

publicitat impresa

tALLER GRÀFIC
RAMON

balmes, 39 tel. 25 44 32 palma de mallorca

Llibreria Jovellanos

UN SEGLE AL SERVEI DEL LLIBRE
I DE LA CULTURA

Jovellanos, 1

Tel. 22 14 66

CIUTAT DE MALLORCA

La popularitat de Lluc

(Reflexions a l'entorn de l'«Any de Lluc»)

per Ramon Ballester

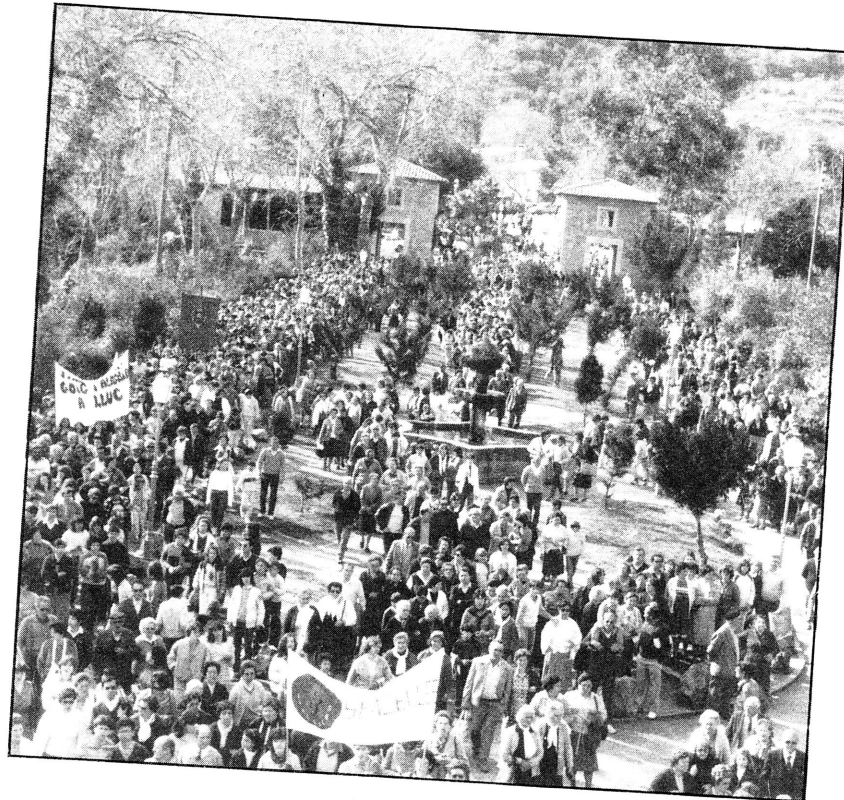
EL FET RELIGIÓS

A més de la tradició secular, ininterrompuda i d'ampla provenença social, aquests darrers anys hi ha hagut un marcat reviscolament i redescobriments popular de Lluc que ha desembocat lògicament, de forma més notable i general, a les celebracions del Centenari de la Coronació Pontifícia.

En primer lloc valorant-lo degudament com a santuari religiós, espai privilegiat que propicia l'experiència de relació amb Déu, des de la participació a la Litúrgia, fins a les variades manifestacions de pietat popular a nivell comunitari o personal.

Aquest fet religiós sorprèn els qui viuen dins unes coordenades secularitzants i fins i tot els creients practicants que temen un «revival» nostàlgic i oportunista. Altres des d'un gran respecte a tot el que és veritablement popular ho prenen seriosament i important per engegar una pastoral evangelitzadora. Alguns han pensat —participant l'entusiasme de certes pelegrinacions— si no seria una certa manifestació de certes celebracions rutinàries i fredes que no sacien l'experiència religiosa, o el retrobament d'un llenguatge de pietat popular, calent i directe, de front al llenguatge i condicionaments de la litúrgia oficial.

El Centre de Pastoral Litúrgica de Barcelona, a «Missa Dominical» reproduïx un editorial de «La Vanguardia» destacant el cas del Diumenge dels Rams com una «manifestació sorprenent de popularitat d'una festa», «quan l'Església tendeix a tancar-se entre els seus, quan els feels han estat “reciclat” per a formar un ramat com més reduït, més assabentat». Hom afirma: «El sentiment popular mereix respecte perquè també té el seu do profètic; hi ha dies que el mouen i dies que no el mouen. Hi ha festes que omplen les esglésies conjuntament de feels i pròdigis, convençuts i nostàlgics, festes en què l'alegria popular ressona dins els carrers amb sol o fins i tot en un diumenge ennuclat i de pluja. Els pobles tenen ressorts secrets que els savis no sempre preveuen o encarilen. Per això és difícil copsar el sentiment d'un poble amb preguntes i respostes o escoltant les raons que es proposen o tractant de classificar a la població en grups ben definits. Les famoses raons del cor que la raó no comprèn apareixen de sobte a una festa, sense que ningú ho hagi previst, i els petits estiren la mà dels grans per a recobrar tradicions familiars que semblaven perdudes» (1).

Una pelegrinació del Centenari

La «Comissió de Celebracions i Pregària» d'aquest «Any de Lluc», sense oblidar uns esquemes generals que va establir, sembla que ha volgut en certa manera alliberar el llenguatge religiós i deixar als responsables de sector de les peregrinacions parroquials espais per a la creativitat. Per això certes celebracions eucarístiques han assumit la genuïtat de la cultura popular. Les rúbriques tradicionals s'han descompost un poc per a deixar pas a noves expressions de la fe: «els fruits de la terra i el treball dels homes» són també grapades d'ametles i senallons de blat xeixa, xarxes i morenells, roba de brinet brodada o una trunyella de llatra pacient... Les pregàries han estat perllongació de les converses placeres, del cafè o de la camilla: duen les preocupacions i les esperances de quan es guaita el temps desitjant pluja. Els símbols i peticions són vida que s'aboca damunt el plat i la copa de l'ofertori, de

vegades participades amb mamballetes entusiastes o amb silencis corprenedors.

Les peregrinacions parroquials s'han celebrat els diumenges de novembre (1983), març, abril, maig i juny (1984) i certament han tingut una resposta popular gran, superant els càlculs que es preveien. Algun sector —sempre segons càlculs aporoximats— ha arribat a superar la xifra de 10.000 peregrins, dels quals uns 2.000 pujaren a peu des del seu poble.

A les peregrinacions diocesanes cal afegir les qui han vingut de fora de Mallorca, molt emotives per la seva significació i esforç que han suposat; en concret les d'Eivissa, Barcelona i Madrid.

Una agradable sorpresa han estat les pujades dels Col·legis després d'una escaient catequesi. Escoles públiques i privades s'han agermanat també per a pregar i fer festa des d'un caire juvenil. Algun divendres passaren els 2.000 escolars.

Les peticions de celebracions especials —els diumenges o dissabtes buits de pelegrinatges parroquials— s'han succeït una rera l'altra i des de les institucions més variades i, quasi amb totes, s'ha programat una litúrgia o paralitúrgia, ofrenes commemoratives i festa popular. Per veure l'abast d'aquestes celebracions i per la seva valoració, crec imprescindible fer-ne almanco una simple menció encara que en pugui quedar alguna sense recordar: Grup Esportiu de Campos, Grup del ICONA, Clubs Esportius de La Salle, AA. del Sagrat Cor, Religioses majors de la Caritat, Idem de les Germanes Franciscanes, AA. de La Salle de Manacor, Foment de Turisme, Religioses Vida Apostòlica de Mallorca (CONFER), Obra Cultural Balear d'Inca, Centre Associació «Lluerna» Pro-subnormals, Trobada Bandes de Música de Mallorca, Amics de l'Òpera, Diada de l'Esplai, Escoltes de Mallorca (no confessionals), Unió Seglar «Ramon Llull», Trobada «Unió Mallorquina», Jubilats «La Caixa», Religiosos de Mallorca (UNDIREMA), Diada dels Ciclistes de Mallorca, Trobada Escoltes de Mallorca (de l'Església), Casa Catalana, Club Escola d'Equitació de Mallorca, Escola del Magisteri «Alberta Giménez», Fogar dels Vells, Trobada Escoles Mallorquines, Celebració Sagrament de la Confirmació, Trobada regidors del P.S.M., Famílies de «Mallorca Missionera», Pastors de l'Església de Suècia (pregària ecumènica), Religioses Contemplatives de les Balears, Peregrinació Diocesana d'Eivissa, AA. PP. de Mare Alberta, Jornada dels Malalts, Trobada de Premsa Forana, Cele-

bració «Ràdio Mallorca», Ultreya-Sabatina dels Cursetistes de Cristiandat, Trobada Corals de Mallorca, Trobada Comunitat Educativa «Pare Poveda», Diada Germanor Sacerdotal, Tercera Edat de Sant Joan, Jubilats de Banca March, AA. Antics Blauets als Mestres de Música, Coral de Nins Cantors de Sant Francesc, Missioners dels Sagrats Cors, Centre Aragonès de Mallorca, Peregrinatge de soldats Art. Reg. 91.

Aquesta llarga enumeració de celebracions, encara no acabada, és prou eloqüent i sens dubte el millor comentari a l'atracció que exerceix Lluc damunt el nostre poble.

Per descomptat aquesta atracció es polaritza en la imatge de la Mare de Déu. És Ella la qui desperta les ganes de pujar les muntanyes en esperit de peregrins: peregrins que continuen la llarga desfilarada dels avant-passats, combregant la seva fe antiga i captant llibertat i esperança pel futur.

EL FET CULTURAL

La cultura del poble mallorquí no crec que es pugui definir amb una fórmula exacta. Però li podem trobar una fesomia dibuixada per molts de trets particulars. Tenim unes arrels històriques i llegendàries, una llengua, la catalana, amb modalitats i fonètiques pròpies, un art popular, un folklore, una gastronomia, una literatura, etc. tot un teixit espiritual que les diverses civilitzacions ens deixaren i conformaren l'ànima.

Malgrat aquesta certesa hom no pot oblidar que a Mallorca s'hi donen diverses subcultures dignes de tenir-se en compte: urbana, rural, forastera, estrangera... Tanmateix quan es parla de Lluc com a factor cultural o de cercar-hi allà les nostres arrels es pensa en la cultura que ens defineix com a poble enfront de les altres cultures o subcultures.

A part del que Lluc ha fet al llarg de la història —un tema molt vast per a tractar amb poques ratlles— a favor de la cultura popular, aquest Any del Centenari ha estat una bona ocasió per a congriar-se a Lluc noves activitats i obres de caràcter cultural.

El primer esdeveniment d'aquest tipus fou la convocatòria de la IV Corona Poètica, que aquesta vegada s'ha pretès eixamplar el seu àmbit, que sigui «ampla en significació i col·laboracions —escriptors juntament amb músics i pintors—. De tots, sense excepció de persones, ni d'indrets on es parla i es conra la llengua que enaltiren el beat Ramon Llull, Sant Vicenç Ferrer i Mn. Jacint Verdaguer, esperam un treball. Són moltes

RÀDIO POPULAR

una amiga de tot lo dia

C. O. P. E.
MALLORCA

Els escuts del poble presentats a Lluc

les motivacions que ens menen a fer-ho: la fidelitat a les nostres arrels populars, el redescobriment per a les generacions actuals de Lluc com a "far resplendent que la senya ha dat" —com el contemplaren els escriptors de la Renaixença—, l'impuls a retre homenatge a la "Reina de Mallorca" que des de fa set segles ens "conserva Fe i Llenguatge". En definitiva, us convidam a tots: per tot el que Lluc ha estat i és i esperam que sigui per a Mallorca: pel que voldrieu que fos» (2).

Fins ara, sense entrar en qualificacions, la resposta ha estat molt nombrosa. S'han rebut composicions poètiques de 60 autors a més de 10 estudis d'investigació, i 12 glossats (que es podien ampliar amb moltes glosses que es digueren a la «Festa del Poble» en ocasió dels pelegrinatges). Dels pintors s'han recollit 29 obres, a més de quatre escultures i una ceràmica. Els compositors són 10, alguns també han musicat cançons pels pelegrinatges.

Per altra banda han aparegut una estimable sèrie de publicacions relacionades amb Lluc, que han volgut esser adhesions culturals en aquest any commemoratiu. La majoria han trobat suport econòmic a institucions diverses el que ha facilitat en gran mesura la difusió i gratuïtat. Sense pretenir fer una llista bibliogràfica faré esment de les edicions que han sortit i d'aquells que les han promogudes i dirigides (3):

«Manual del Pelegrí» i el «cassette» «Càntics dels Pelegrins» (Comissió de Celebracions i Pregària); «Maria, Mare i Model», Pastoral del Bisbe de Mallorca (versions catalana i castellana de la Comissió d'Administració); «En el Centenari de la Coronació de la Mare de Déu de Lluc: Maria» (Número monogràfic de «Comunicació» del CETEM); Calendari de 1984 sobre poesies de Lluc (Obra Cultural Balear); «La minyonia d'un infant orat» de Llorenç Riber (Edició preparada per l'A. AA.BB. amb el suport de «La Caixa»); «Història de Lluc» en còmic, de Pep M.ª Forteza (Ed. A. AA.BB. amb el suport de l'Ajuntament d'Escorca i

Consell Insular de Mallorca); «Mallorca i la Mare de Déu», quadern de catequesi per E.G.B. (Comissió de Pastoral); «Guia dels Pelegrins - Quinari de 1884» (Reedició a cura de l'A. de Premsa Forana); Cartell del Centenari i vista del Santuari (Foment de Turisme de Mallorca); «Mensaje del Obispo de Mallorca a la Religiosas en el Año de Lluc» (Ed. de la CONFER i Vic. Episcopal Vida Religiosa); «Poema de l'Ave Maria de Lluc» de Miquel Gayà (A. AA.BB.); «El Salt de la Bella Dona» de G. Janer Manila i Joan Guerra (A. AA.BB. amb el suport de l'Ajuntament de Palma); «Goigs a la Mare de Déu de Lluc» de Llorenç Moyà i Vicenç Juan (Col·lecció «La Sibil·la»); Impressió de la més vella xilografia de la Verge de Lluc (Edic. facsímil eixamplada, Biblioteca Pública de Mallorca); Glossari per a orgue, de Jaume Palou (Quaderns de Música Ximbel·lí); «Els Bisbes i la Coronació de la Verge de Lluc» de Baltasar Morey (Ed. Confraria de N. S. de Lluch). I, estan a punt de sortir: «Les llegendes de Lluc» de G. Janer Manila, una nova edició del «Llibre de la Invenció i Miracles de N. S. de Lluch» de Rafel Busquets (Ed. amb el suport de la Fundació March) i, un disc de cantautors de les Illes Balears sobre temes folklòrics lucans.

És important també el senyalar el gran ressò que ha tingut l'Any de Lluc a la premsa de Ciutat o de la Part Forana. Hi ha hagut profusió de notícies, articles, etc. (4) fins alguns números monogràfics, ex. «Apòstol y Civilizador» (n.º 104, febrer 1984) i «Perlas y Cuevas» (n.º 596, 12 de maig 1984).

Diverses activitats musicals han estat convocades a l'entorn del Centenari: III Trobada de Bandes de Música de Mallorca, Trobada de les Corals de Mallorca, Concerts de la Capella Mallorquina (a Ciutat, Lluc i Torrent de Pareis juntament amb l'Escolania de Blauets), Nins Cantors de Sant Francesc, etc.

Hi ha hagut també exposicions commemoratives: Col·lecció de 24 pintures de J. Guerra sobre «El Salt de la Bella Dona» (Lluc), Expo-Palma 1984 de Filatèlia (Ciutat) i Col·lecció de Goigs mallorquins a la Mare de Déu (Lluc) amb la col·laboració de la Biblioteca de La Real i F. Salleras.

I, encara un afegit simpàtic d'activitats esportives: Diada Ciclista, Marxa sincronitzada de Ciutat a Lluc, diverses marxes populars des de pobles i la ja espectacular «Des Güell a Lluc a peu» organitzada pel popularíssim Tolo Güell, que aplega mils de persones de tots els nivells socials.

EL FET IDENTIFICADOR

La distinció de «Popular-83» que va rebre el Santuari de Lluc —juntament amb altres persones— de part de «Ràdio Popular» (COPE) va tenir com a motivació que és una institució que «contribueix a fer País Mallorquí».

L'Obra Cultural Balear al primer full que presenta el Calendari 1984, on es recullen poemes de les tres corones poètiques a la Mare de Déu de Lluc, el dedica amb aquestes paraules: «Amb el present calendari volem retre homenatge a un monestir que, tant com un centre de devoció, ha esdevingut, per la seva vincula-

ció a la història de la nostra cultura, símbol de la identitat nacional dels mallorquins».

L'Agrupament d'Escoltes «Gabriel Alomar» i l'O.C.B. el 6 de març de 1983 dipositaren la «Flama de la Llengua Catalana» dins aqueix cor bategant de les Illes que és el Monestir de Lluc. Aquesta distinció històrica és un honor i comprometedor fermall de Lluc amb l'esdevenir de la nostra identitat simbolitzada en el manteniment ferm i viu de la nostra llengua; Jaume Serra féu l'ofrena: «Acceptau, la Flama de la Llengua i servau-la sempre encesa. Que sigui ella, ara i sempre, el signe del nostre dret irrenunciable a esser qui som» (5).

En uns moments històrics de forta despersonalització cultural i en què els drets autonòmics que ens pertocuen no són reconeguts suficientment, qualsevol simbolisme ens és necessari per a mantenir dreta i present la nostra consciència de poble. I Lluc, cada vegada més, és redescobert i senyalat com a tal.

Un editorial del «Balears» que després fou traduït i publicat també al diari barceloní «Avui» mostra interès pel que anomena «esperit de Lluc». Després de demanar-se que és el que empeny tants de milers de mallorquins a pujar a Lluc, senyala que a més dels catòlics practicants, esportistes, etc. hi pugen «aquells altres mallorquins que cerquen, al costat de les arrels de llur poble, un sentiment d'identitat col·lectiva. A Lluc gairebé cadascú pot trobar el seu nord, i en això precisament sembla que rau aquest ressorgiment de l'esperit de Lluc». Després d'aquest intent d'anàlisi l'editorialista afegeix: «En aquest "Any de Lluc" que ha començat, que coincideix amb l'any primer de l'autonomia balear, religió i política s'entrecruen en una cosa realment crucial per al futur del poble mallorquí; en la necessitat de menar bé les regnes del seu futur històric. Mallorca entera viu una gran crisi de personalitat, crisi nacional i crisi econòmica. Una crisi que és de la competència de totes les forces socials de les Illes, i l'Església, com una més, ha d'intervenir il·luminant els milers de practicants catòlics que es continuen mantenint fidels a la norma de l'Església. Però aquesta Església, si més no en els seus símbols, com passa a Lluc! també s'ha de posar al servei de la societat civil per tal de trobar solució als greus problemes que l'affligeixen» (6).

Aquest paper de Lluc dins la situació actual del poble mallorquí és descrit encertadament per Manuel Bauçà: «Lluc ajuda a mantenir la consciència de poble, i a la vegada el sentiment nacional (un poble conscient de si mateix és el lloc, l'únic lloc on es pot viure el cristianisme).

Lluc és també el símbol més profund i més estès a Mallorca de la religiositat popular. La religiositat popular és el mirall on el poble aboca els seus anhels, les seves insatisfaccions i les seves enyorances. En aquest sentit Lluc és una de les pistes més segures per arribar al centre de la consciència del poble mallorquí. Mallorca i Lluc no es poden identificar. Però Lluc és i continuarà essent un dels llocs de trobada del poble mallorquí i un dels factors més determinants de la identitat del poble de Mallorca» (7).

Molts de projectes i signes prometedors han nascut o brosten a Lluc. Fou encoratjadora la I Trobada d'Escoles Mallorquines que explícitament elegí Lluc per la significació que enclou. I surten noves marxex que tenen a Lluc com a terme desitjat, i es multipliquen els grups anònims que arriben a peu i a qualsevol hora... Pregàries i ofrenes senzilles, escuts dels municipis i senyeres, i tantes aspiracions nobles que es tornen oració i troben acollida i estímulo a la «Casa Pairal», al «Ca Nostra», a la Casa de la Mare...

Sí, Lluc és indiscutiblement popular i aquesta és la gran raó o epliació del perquè Lluc construeix Poble.

RAMON BALLESTER I VIVES, Prior
16 juliol de 1984

(1) «Un dia popular» als fulls «Missa Dominical», any XVI, n.º 11, p. 16.

(2) «Lletra de Convit a la Corona Poètica de la Mare de Déu de Lluc en el Centenari de la seva Coronació Pontifícia» a «Comunicació-Lluc», abril-juny 1983, n.º 22, p. 18.

(3) Des d'aquí el nostre agraïment sincer a tots. Potser destacar l'esforç de l'Associació dels Antics Blauets amb l'incansable Josep Obrador, coordinador de la Comissió Cultural del Centenari.

(4) A l'Arxiu de Lluc es guarden classificats 398 retalls de premsa des del setembre de 1983 fins al juny 1984, gràcies a l'ajuda de Jaume Martorell.

(5) Parlament de J. Serra «Ofrena de la Flama de la Llengua» a «Comunicació-Lluc», n.º 21, pp. 15-17.

(6) Editorial reproduït també a «Comunicació-Lluc», n.º 23, juliol-setembre 1983, p. 7.

(7) Manuel Bauçà, «Lluc com a factor d'identitat» a «Comunicació-Lluc», n.º 22, abril-juny 1983, p. 4.

FAVAS **Reinas** CORSETERIA
J. Masdeu
Josep Tous Ferrer, 1 - Tel. 216033 - Palma de Mallorca

*al servei
de la dona
jove i elegant*

dona
corseteria
J. Masdeu
COLON, 62 - Tel. 216558
Palma de Mallorca

La Mare de Déu de Lluc i l'Església local de Mallorca

per Llorenç Alcina

I

LA MARIOLOGIA DEL CONCILI VATICÀ II

Celebrant enguany el primer Centenari de la Coronació de la Mare de Déu de Lluc, la comunitat cristiana de Mallorca ha tengut el desig de renovar la seva comprensió de tot el que significa la Verge Maria, la Mare de Jesús per als creients. I la reelaboració de la reflexió teològica sobre Maria originada pel Concili Ecumènic Vaticà II, certament que ha ajudat als cristians mallorquins a descobrir una nova faç de Maria, punt de referència eclesial des que a la Pentecosta, Ella estava enmig del bessó de la comunitat dels deixebles de Jesús.

¿Quines han estat les fites mariològiques del Vaticà II? Primerament la reflexió conciliar en aquest punt precís de l'ample ventall temàtic tractat, va significar una reorientació del «moviment» marià, que des de la Reforma Catòlica al segle XVI, havia ajudat als creients —amb les seves llums i ombres, com tot moviment de pensament i de vivència espiritual— a mantenir una valoració de la figura de Maria, davant la forta desvalorització de les Esglésies nascudes de la Reforma Protestant, i que per reafirmar una identitat diversa a la catòlica es desconnectaren dels valors mariològics, sostinguts pels reformadors com Luter i Calví, tornant quasi a la situació anterior al Concili d'Efes (any 431), que per a la mariologia és certament un punt de desenvolupament bàsic.

Aquesta reorientació esmentada del marianisme postridentí, significava no un prescindir-ne del camí fet, sinó que per transmetre el fonamental a les generacions del segle XXI, era necessari evitar la part negativa de sentimentalisme, artificialitat, etc. Per altra banda, la renovació dels moviments bíblic, patristic, litúrgic, pastoral, ecumènic, etc., havien d'influir constructivament en aquesta reorientació mariològica i calia, per tant, un «recentrar» la comprensió de Maria enmig de tantes valuoses aportacions, que treien, d'alguna manera, la mariologia del seu aïllament amb les altres branques de la Teologia.

És veritat també que en tota confrontació hi ha conflictes, però en el cas de la mariologia els que hi hagué, foren superficials, perquè aquesta no era un producte de la contrarreforma catòlica i en canvi totes les aportacions donaven a Maria una major valoració, fins al punt que els Pares Conciliars —malgrat de moment no fos plenament entès— optaren per situar Maria en el darrer capítol de la Constitució Dogmàtica «Lumen Gentium», sobre l'Església, i tots els diversos moviments renovadors, anirien donant-li aspectes nous a la seva figura: seria descoberta novament com

Estampa antiga i clàssica de la Mare de Déu de Lluc (s. XVI)

«Arca de l'Aliança» del Nou Testament; com la Verge que és la nova Eva; com testimoni i model de la vida de fe dels creients; com la figura de l'Església; com la dona en pregària i la dona que viu en l'acció de gràcies permanent; com la primera anunciadora i missionera de Jesucrist; com Aquella, en qui ha començat la plena realització de la «sola gràcia», com el mateix Luter havia ensenyat.

Endemés, tots aquests moviments tenen una convergència central: Maria està al cor del misteri de la salvació, perquè Ella va tenir la missió de fer entrar Crist en connexió total de la humanitat, des de l'Encarnació del Fill de Déu en el seu ventre. Maria, des de la perspectiva del Vaticà II, podria ser proposada com una germana major per a tots els creients, que ens acompanya en el decidit seguiment de Jesús.

II

MARIA I L'ESGLÉSIA

Per entendre el lligam entre Maria i l'Església, l'hem de comprendre plenament referida a l'Esperit Sant, perquè així com l'Esperit de Déu formà en Ella Crist amb la seva total col·laboració de fe i d'acollida, Maria, tan vinculada a l'obra del seu Fill Jesús, que és l'Església, col·laborà des del començament al créixer de Crist en la comunitat creient, sota l'acció de l'Esperit Sant. Així entenem verament Maria: la servidora de l'Esperit en el desenvolupament de Crist en el seu Cos, que és l'Església.

La figura de Maria surt clarificada des d'aquesta perspectiva. Perquè Ella és la primera vinculada, després de Crist encarnat, a l'Esperit Sant, perquè Ella va ser també, abans, a l'Anunciació, la primera en la Història de la Salvació, a establir un lligam absolut amb l'Esperit Sant, que la «cobrí amb la seva ombra» (Lluc 1,35), fent-ne d'Ella, la Mare de la Paraula de Déu esdevinguda carn, del Fill de Déu fet home.

Pau VI, recolzant-se en Sant Lluís Grignon de Monfort, va resumir aquesta experiència eclesiològica-mariana el dia de l'aprovació de la Constitució «Lumen Gentium» (21-XI-1964), afirmant que a causa de la relació de Maria amb l'Esperit, Ella n'és testimoni i signe, espai revelador de l'Esperit, icona i temple seu. I per al Papa Montini, la conseqüència, era anomenar-la «Mare de l'Església», és a dir, Mare de la comunitat creient, de la comunitat dinamitzada per l'Esperit Sant, com ho va ser Maria, qualificada com «primera Església».

III

LA MATERNITAT ESPIRITUAL DE MARIA I MALLORCA

La celebració de «l'Any de Lluc», és un fruit de la renovada presa de consciència de la maternitat de Maria sobre la comunitat cristiana de Mallorca, exercint aquest servei d'amor des del seu Santuari de Lluc, marcat per la continuïtat dels segles, el clam popular i la sensibilitat incansable dels mallorquins, en referir-

se a la Mare de Déu de Lluc, com la Mare de cada deixeble de Jesucrist d'aquest espai cultural i geogràfic que anomenam Mallorca.

Si Maria té una plena relació amb Jesucrist des de la seva infantesa, és perquè Ella n'és la Mare i la seva educadora: Ella que li va ensenyar a pregar, a escoltar els homes i Déu, va quedar vinculada plenament als deixebles del seu Fill. I és una Mare que continua educant, perquè desitja que els germans de Jesús, tots els que viuen segons l'Evangelí, visquin con a fills i filles de Déu, acollint la gràcia de la Redempció que els és oferta continuadament per l'Església, Comunitat dels Salvats.

Ella vol alliberar tots els homes del que els impedeix que puguin realitzar-se segons la Nova Aliança de l'Amor i la Misericòrdia, i té una singular presència enmig de cada comunitat creient ajudant misteriosament —ho sabem des de la fe— a pregar, a estimar, a tenir actituds de fonda fe, a viure segons les Benaventurances, i així col·labora amb l'Esperit Sant a fer créixer, segons el comportament del Regne de Déu, tots els feels. Pau VI ho expressà així a l'exhortació apostòlica «Marialis Cultus»: «Maria és la Mare de tots els deixebles de Crist i per això tenen entre ells uns lligams fraternals, fruit de ser fills de la Verge Maria, que coopera amb amor maternal en la seva generació espiritual i educació» (N. 28). L'Església Mallorquina ho sap i al Santuari de Lluc, ho descobreix cada dia més.

LLORENÇ ALCINA

llibres
en català
i juguetes

—

CARRER RUBÍ, 5
TEL. 21 38 21
PALMA

FÀBRICA D'ARTICLES DE PELL
guants
bosses
peces de vestit
i marroquineria en general

Gran Via de Colón Telèfon 50 19 00
INCA

Notes florístiques sobre el terme de Lluc

per Francesc Bonafè

Per dur a bona fi aquesta petita guia florística de les espècies més interessants que es fan pel terme d'Escorca o, si voleu, de Lluc, necessitaria més espai i més dedicació de la que li puc dedicar. Em limitaré, doncs, a senyalar les localitats de les plantes que bonament recordi, amb algunes notes històriques de les herboritzacions i dels botànics que han passat pel Santuari.

Quan pels anys 40 la Congregació dels Sagrats Cors traslladà el seu seminari major al Santuari de Lluc, el claustre de professors solia invitar, perquè hi pujassin, especialistes de Mallorca i Catalunya, arqueòlegs, geòlegs, botànics, entomòlegs, ornitòlegs, historiadors, sociòlegs... els quals donaven conferències, feien excavacions, herboritzaven, classificaven i orientaven els estudiants. D'aquesta manera, limitant-me a la botànica, es feren alguns descobriments florístics que detallaré un poc més avall. Entre els estudiants que s'entusiasmaren en aquest ram he d'anomenar els pares Bartomeu Alcover, Cristòfor Veny, Ramon Ballester i el doctor Guillem Mateu. Els botànics que amb més freqüència pujaven a Lluc eren els farmacèutics Pere Palau, català que vivia a Ciutat, i Llorenç Garcies, d'Artà (1).

Fou una il·lusió constant del Pare Bartomeu Bauçà, professor de ciències naturals, poder establir en el Santuari una petita tenda on es poguessin vendre les herbes medicinals que es troben dins el seu terme, i per això va demanar al Sr. Palau que li fes una llista d'aquestes amb les seves propietats i manera d'usar-les.

1. *Cepalanthera rubra*. És raríssima a les Balears. Hi ha una cita d'Antoni Richard de l'any 1761. L'any 1978 se'n trobaren dos exemplars dins l'alzinar del Puig de Massanella.

Pareix que aquesta idea agradà al Sr. Palau i encara que a Lluc no s'arribàs a fer res en concret, va servir de detonant perquè aquest senyor compoqués el llibret que més tard es publicà a la col·lecció «Les Illes d'Or» amb el títol «Les Plantes Medicinals Baleàriques». Palma de Mallorca, 1954 (2).

Aquests senyors, com he dit, classificaven les plantes de l'Herbari de Lluc, preparat pels estudiants. Un dia, un d'aquests, vengué d'una passejada del Puig Roig amb una ortiga negrenca, de pèls llargs, molt urticant. Els dos botànics en tengueren una gran alegria. Era l'*Urtica atrovirens* ssp. *bianorii*, de la qual sola-

ment se'n coneixia un redolet d'unus dos metres quadrats, a l'ombra d'unes penyes de la Serra d'Alfàbia, prop de la Telefònica, trobat l'any 1915 pel G. Bianor de les E. C. Pel Puig Roig és abundant i s'estén des del Quarter de la Guàrdia Civil fins a les basses de Mortitx.

Un altre dia descobriren devora Cosconar la *Pimpinella bicknelli* o *Adiantum bicknelli*, que únicament es coneixia de la possessió d'Ariant, i que també és més o menys abundant pel Puig Roig, la qual s'estén des d'Ariant fins devora el Torrent de Pareis.

Ja faré menció d'altres troballes.

Mallorca, quant a sa flora, forma part, malgrat les seves diferències, de la gran aliança dels boscatges d'alzines que envolten la mediterrània occidental des de València, passant per Catalunya, Sud de França, Provença i part de la península italiana, la qual amb termes botànics s'expressa amb el nom de *Quercetum ilicis galloprovinciales*, o més simplement *Quercion ilicis*.

Pareix que en temps remots de clima més humit, com observà amb clarividència Knoche, tota Mallorca, i fins, segons alguns, Cabrera no haurien estat altra cosa que un immens boscatge d'alzines.

Però el clima, a poc a poc, s'anà encalcentint i, ajudat per l'acció destructora de l'home, començà una lluita lenta contra l'esponerosa vitalitat de l'alzinar. Aquí i allà sorgien redols de garriga, mentre altres terres es convertien en conreus. D'aquí en nasqué una altra associació, anomenada *Oleo-ceratonion*, que va

anar lluitant amb l'altra, reduint-la incessantment.

L'arbocera, *Arbutus unedo*; l'esparguera d'ombra, *Asparagus acutifolius*; la mata, *Pistacia lentiscus*; el xuclamel, *Lonicera implexa*; la vidalba o santjuaní, *Clematis flammula*; el llampúdol, *Rhamnus alaternus*; l'alavernet, *Phillyrea angustifolia*; l'alzineta, *Teucrium chamaedrys*; el bruc o cireretes de Betlem, *Ruscus aculeatus*; l'aríjta, *Smilax aspera*; la rotgeta, *Rubia peregrina*; la falzia negra, *Asplenium onopteris*; són les principals plantes que formen el sotabosc de l'alzinar.

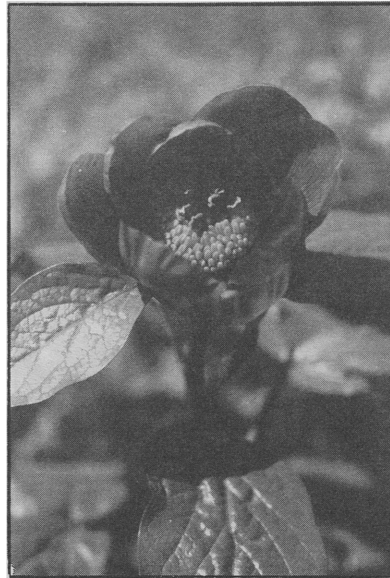
L'arbre més nostre, més autòcton, més propi del clímax de Mallorca és, sens dubte, l'alzina, *Quercus ilex*. Hem d'agrair al nostre poeta Costa i Llobera que cantàs la tribu de l'alzina en el seu magnífic poema «La deixa del geni grec», i el seu sonet «L'alzina de Mossa». Actualment les deixalles més importants d'aquest clima són els grans alzinars de Lluc, Escorca, bosc del Massanella, Bonnàber i Can Prom.

El revell, *Olea europaea* var. *sylvestris*; el garrover, *Ceratonía siliqua*; la murtera, *Myrtus communis*; i he de fer notar que per Lluc hi ha dues varietats, al creuer de la carretera d'Inca a Pollença i per dins Margenor, la *Myrtus microphylla*, i la *Myrtus micromicrophylla*; l'esparguera vera, *Asparagus stipularis*; l'esparguera blanca, *Asparagus albus*; l'olivella, *Cneorum tricoccon*; la ginesta borda, *Ephedra fragilis*; el garballó, *Chamaerops humilis*; la vidalba, *Clematis cirrhosa*; la lletrera arbòria, *Euphorbia dendroides*; la sivina, *Juniperus phoenicea*; l'albó, *Asphodelus microcarpus*; el pi, *Pinus halepensis*; etc. són les plantes més característiques de l'*Oleo-ceratonion*.

Totes les plantes fins aquí citades són més o menys conegudes, i les trobareu fàcilment dins el terme de Lluc menys la sivina.

No parlar de la falguera, *Pteridium aquilinum*, seria com que anar a Roma i no veure el Papa. Abunda pels entorns humits del Santuari. Amb ella els pelegrins enramaven els carros i les guarnidures de les bísties quan se'n tornaven satisfets cap a les viles del pla. Endemés la preferien a la dels altres llocs per a rebaixar la sang.

Les altres falgueretes més abundants són: la falzia roja, *Asplenium trichomanes*; la falzia negra, ja citada, *Asplenium onopteris*; la daurada, *Ceterach officinarum*; el polipodi, *Polipodium australe*, que per aquí entre les roques humides i fresques troben el seu més òptim microclima. L'*Asplenium Petarchae*, pels Puats de Menut, Puig Roig i Sa Calobra. La falzia blanca, *Asplenium ruta-muraria*, és bastant rara per tota

2. *Paeonia cambessedesii*. Es fa per la Serra des de 300 a 1200 metres. Abunda pel Puig Major i baixa fins a la vora del mar a Tuent i La Calobra.

la Serra. A Lluc és una mica més abundant per dins els Puats de Menut i sobretot a la pujada del Puig Massanella, anant-hi per davant, no pel camí dels nevaters, a les primeres roques que se troben després d'haver deixat el coll del bosc del Massanella.

A una paret de l'hort del Santuari, mirant cap al pujol de l'aparició o dels misteris, o en el camí del Clot d'Albarca, devora la primera barrera, hi podreu recollir una falguereta delicada i fina, d'uns 5 a 10 cm., l'*Anogramma leptophylla*. Citaré altres falgues en parlar del cim del Puig Major.

Prop del Coll de la Batalla, a la banda de Lluc, dins Son Amer, hi creix una orquídia, tota ella d'un groc d'ivori, la *Neottia nidus-avis*. Aquesta era l'única localitat coneguda en aquell temps.

En les meves correrries la vaig trobar més enllà de l'Ermita de Son Amer, quan comença la baixada del camí que va a Alcanella. També la vaig trobar al Prat de Cúber. Altres orquídiades com la *Spirantes spiralis* i la *Himantoglossum longibracteatum* hi són ben rares. L'*Epipactis helleborine*, l'únic lloc on l'he trobada és dins l'alzinar, vora la font de l'Ermita de Son Amer. Record un exemplar magnífic d'*Orchis mascula* just al bell cim més alt del Massanella.

I és dins el bosc del Massanella, vora el Coll, que André Sotiaux, el 8 de juliol de 1978 hi va trobar la *Cephalanthera rubra*. D'aquesta planta la Flora de Mallorca, tom II, pàg. 40, en diu: Mallorca. Antoni Richard, segons Barceló. Ningú més no l'ha trobada. Knoche creu que no existeix a les Balears. Oriol de Bolós la dóna com a dubtosa. A verificar (3).

D'una altra orquídia hem de fer menció encara, la *Gymnadenia conopsea*, retrobada l'any 75 per J. R. Jurado. Se fa pels voltants del Massanella, Coll dels Coloms, pujada pel Prat de Cúber i camí dels nevaters.

El *Leucojum pulchellum* és una planta que es fa a Mallorca, Còrsega, Sardenya i Alps marítims francesos. Forma unes motes plenes de campanetes blanques amb una taca verda a la part exterior de l'apex de cada pétal. L'estació més alta de Lluc sembla que és davant les cases de Comafreda, a la vora del torrent. Es troba també dins la Vall de Josafat i a la Font del Puig Ferrer, dues primeres branques del començament del Torrent de Lluc. Es torna trobar ran d'aqueix mateix torrent al Clot d'Albarca, devora els horts de Can Pontico. No sé si entre el Clot d'Albarca i el Torrent de Pareis hi torna a esser, puix aquí es troba a l'Entreforc i després a la desembocadura on, com diu Oriol de Bolós, a l'ombra dels *Vitex agnus-castus*, les campanetes blanques cobreixen el sol a l'abril. Hi ha una cita d'En Cambessedes a Almallutx; jo no l'hi he vista.

Dins la Vall de Josafat hi vaig trobar l'*Arum lucanum*; té l'espata tota tacada de morat i les fulles plenes de taques negres. En aqueix mateix lloc s'hi fa la consolda menor, *Symphytum tuberosum*, única localitat coneguda a Mallorca i l'*Arctium tomento-*

sum. Fa uns 60 anys que el fons d'aquesta vall fins a la cascada era una selva espessíssima de falgueres i coes de cavall, *Equisetum maximum*, d'un metre o més d'altària; però com que aquesta planta té moltes propietats medicinals, cura un enfilall de malalties, entre elles les hemoptisis, ha arribat quasi a desaparèixer. No en queden més que uns raquítics exemplars. També s'hi feren uns hortets que la destruïren molt.

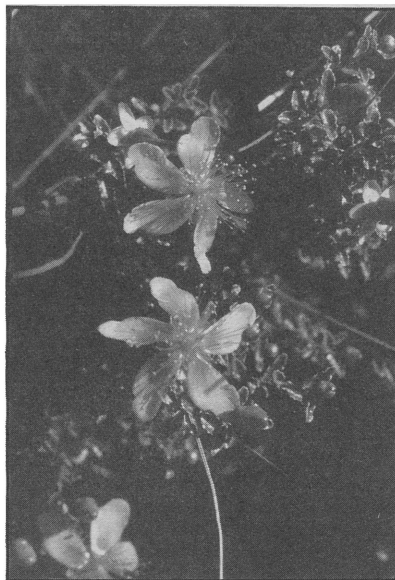
Pels voltants de Lluc, Cosconar i Puig Roig trobareu un trepó, *Verbascum boerhaviae* var. *potae*. Sembla que endemés d'aquesta té altres varietats que fins ara no han estat ben estudiades.

Pel camí del Clot d'Albarca, a mà esquerra, abans de la primera barriera, hi podreu admirar, en el mes d'abril i maig, les bellíssimes catifes de les petites floretes blanques de l'*Arenaria balearica*, planta tirrènica que abunda a l'ombra dels penyassegats dels cims i que davalla fins aquí per adornar aquest trosset de camí del Santuari.

Ja dins el Clot d'Albarca hi hem de citar primerament la *Isoetes duriaei*. *Isoetes* vol dir igual tot l'any i no és més que un manyoquet de fulles de 8-12 cm., filiformes i rígides en roseta. A Menorca és abundant, però a Mallorca no es coneix d'altre lloc. La *Filago pyramidata* var. *prostrata* enlloc abunda tant ni es fa tan esponerosa com aquí. Una altra planta que hi vaig trobar també abundant és la *Silene bellidifolia* que també creix per dins l'hort del Santuari. D'un quadern de camp copii aquesta llista: *Reseda luteola*, *Hypericum ciliatum*, *Medicago minima*, *Melilotus sulcata*, *Vicia angustifolia*, *Epilobium parviflorum*, *Echium calycinum*, *Verbascum sinuatum*, *Chrysanthemum coronarium*, *Helminthia echioides*, *Althea hirsuta*, *Bartsia viscosa*, *Knautia hybrida*, *Carex vulpina*, i per dins els gorcs del torrent el *Ranunculus heterophyllus*.

Si del Clot d'Albarca ens enfilam cap a Cosconar i donam la volta al Puig Roig, hi podrem recollir les següents plantes interessants, prop de les cases o a l'ombra de les petites coves del tombant que mira cap a la mar, sense quasi haver de sortir del caminóiet: *Pimpinella bicknelli*, *Euphorbia bianorii*, *Euphorbia pilulifera*

var. *balearica*, *Verbascum portae*, *Pastinaca lucida*, *Ferula communis*, *Helleborus foetidus* var. *balearicus*, *Helleborus lividus*, n'hi ha un redol a mitjan camí de la vessant que mira a la mar. Per aquesta mateixa vessant l'*Aurum pictum* i la *Merendera filifo-*

3. **Hypericum balearicum.** L'estepa joana o oliera és un dels endemismes més bells amb ses fulletes rissades i les seves flors grans i grogues. Es fa per totes les Balears, sols falta a Formentera. Abundant a Mallorca en totes les muntanyes des d'uns 300 metres fins als cims més alts, rara en les demés illes.

lia hi són ben abundants, i dins una de les covetes ombrívols hi vaig trobar una sola mota de la *Soleirolia soleirolii*, planta raríssima que don Jeroni Orell ha vista també pel Barranc de Sóller. Per dins les roques, quan deixam de veure la mar i ens dirigim cap a les cases de Mossa, hi podrem encara recollir la *Viola jaubertiana*.

Una de les excursions més profitoses que podem fer botànicament pels endemismes que s'hi poden recollir, diria millor veure i fotografiar, és l'excursió a Ses Casetes de Sa Neu del Massanella. Hi hem d'anar per Comafreda i pel camí del nevaters. Davant les cases, com he dit ja, hi ha el *Leucojum pulchellum*. Per dins el bosc, ran del camí i del torrent us trobareu amb una fonteta. Record que solia estar ombrejada per les tiges curulles de grans flors grogues del bellíssim *Hypericum hircinum*. Pel llit del torrent hi ha el *Juncus*

fontanesii var. *balearicus*. Si caminam unes doscentes passes cap a les penyes de l'altra part del torrent hi ha la *Pimpinella tragium* var. *balearica*, i a l'esquerra s'hi veuen alguns exemplars de *Taxus baccata*.

Arribats a les clotades de les deruïdes cases de la neu inspeccionem atentament tota aquesta carena, a cada banda de paret que fa partió entre Comafreda i el Prat de Cúber, fins a les roques del cim. Aquest és el petit paradís de plantes endèmiques i tirrèniques. Copii en part d'un quadern de notes. Aquí dalt hi he vist:

Erinus alpinus var. *parviflorus*; *Lonicera pyrenaica* var. *majoricensis*; *Digitalis dubia*; *Teucrium asiaticum*; *Pteridium aquilinum*; *Hypericum balearicum*; *Santolina camaecyparissus*; *Astragalus balearicus*; *Teucrium subspinosum*; *Carlina corymbosa*; *Thymelaea myrtifolia*; *Rosmarinus officinalis*; *Helichrysum ambiguum*; *Helichrysum italicum* ssp. *microphyllum*; *Phlomis italica*; *Smilax aspera* var. *balearica*; *Cistus albidus*; *Cistus salvifolius*; *Euphorbia maresii* var. *balearica*; *Euphorbia fontqueriana* (a la vessant del Prat, a uns 1170 metres, a un redol no gaire ample, molt sec, creix aquest endemisme mallorquí. Aquesta és l'única localitat coneguda). *Schoenus nigricans*; *Helleborus foetidus*; *Paeonia cambessedesii*; *Vincetoxicum nigrum*; *Primula vulgaris* ssp. *balearica*; *Acer granatense*; *Ilex aquifolium*; *Erodium chamaedryoides*, associat amb l'*Arenaria balearica*, formant belles catifes de flors blanques; *Arenaria serpyllifolia*; *Arenaria grandiflora* var. *glabrescens* i la subespècie *bolosii*, trobada pel P. Cañigueral. Aquesta era l'única localitat coneguda, després la vérem pel cim del Puig Major. Per acabar aquesta llista citaré la *Brassica balearica* i la *Hippocrepis balearica*, la col mallorquina i les violetes de penyal.

La *Pistacia terebinthus*, de fulla i fruit és semblant a la mata. La cosa més particular d'aquesta planta és la seva distribució geogràfica, formant un cinturó del Massanella, a l'altura del Gorg Blau, camí del Prat de Cúber als Tossals Verds; a mà esquerra d'aquest camí, dins el torrent que baixa del Prat hi ha bastants exemplars que s'han fet uns veritables arbres que cobreixen tot el llit del tor-

rent. Es molt abundant pel camí dels Horts. Puja per la carretera de Lluc, Comellar de Sa Jonqueta i el Galileu.

El Coll dels Coloms, damunt Almallutx, és el *locus classicus* de la *Genista acanthoclada* var. *balearica*; abunda un poc més amunt en el Colomer i a la vessant nord de l'Ofre. La *Genista cinerea* la podeu recollir a una raconada de la Bretxa de la carretera de Lluc.

De les penyes del Gorg Blau hi tenc citades la *Viola jaubertiana*; *Viola barceloi*; *Viola segobricensis*; *Acer granatense*; *Laurus nobilis*; *Phyllitis hemaionitis*; *Dryopteris villarii*; *Hypericum cambessedessi*; *Viburnum tinus*; *Brassica balearica*; *Cephalaria balearica*; *Arum pictum*. Dins l'embassament *Potamogeton coloratus* i *Potamogeton lucens*.

El terme d'Escorca arriba fins a la barrera del Barranc de Sòller. De l'Ofre i la seva vall tenc aquesta llista: *Asplenium trichomanes*; *Asplenium ruta-muraria*; *Dryopteris villarii*; *Romulea columnae*; *Romulea assuptionis*; *Urginea maritima*; *Gladiolus illiricus*; *Ophrys fusca*; *Ophrys speculum*; *Ophrys sphegodes* ssp. *atrata*; *Ophrys tenthredinifera*; *Orchis tridentata*; *Orchis longicornu*; *Orchis mascula*; *Aceras antropophorum*; *Cephalanthera ensifolia*; *Neottinea intacta*; *Sesleria caerulea*; *Anemone coronaria*; *Ranunculus arvensis*; *Adonis annua*; *Hornungia petrea*; *Genista cinerea*; *Genista acanthoclada*; *Leuzea conifera*; *Centaurea spinosa*; *Bartsia viscosa*; *Pulicaria odora*.

A quasi totes les fonts de l'Ofre, Binimorat, Pla de Cúber i d'Almallutx hi trobareu: *Juncus bufonius*; *Juncus subnodulosus*; *Lytrum junceum*; *Lytrum hyssopifolia*; *Prunella laciniata*; *Dipsacus fullonum* dins els torrents; *Achillea ageratum* i les bellíssimes i extenses catifes de l'*Anagallis tenella*. Per tota aquesta regió l'*Euphorbia pithyusa* domina arreu.

El Puig Major té 1443, o segons altres 1445 metres d'altura. El segueix el Massanella amb 1352. El Puig Roig 1009. Moltes altres crestes del Pla de Cúber i Almallutx arriben a 1000. És l'anomenada Zona Balearica. No hi ha cap botànic que s'enfilí al Puig Major per herboritzar que no se senti profundament comogut. Hem d'agrair als militars que ens el guardin gelosament com si fos

un hort tancat. Si per mala sort hagués caigut en mans del turisme la degradació vegetal, a l'hora d'ara, seria ben evident. Aquí, per acabar, posaré la llista de les plantes citades a la Flora de Mallorca, de 1000 a 1445 metres en el Puig Major. Bastantes d'elles se troben per damunt les altres crestes.

Selaginella denticulata (1028)
Adiantum capillus-veneris (1070)
Asplenium trichomanes (1200)
Asplenium ruta-muraria (1420)
Cetrach officinarum (1400)
Phyllitis scolopendrium (1400)
Cystopteris filix-fragilis (1450)
Polystichum setiferum (1430)
Dryopteris villarii (1000)
Polipodium australe (1400)
Taxus baccata (1440)
Juniperus oxycedrus (1000)
Pinus halepensis (1100)
Ephedra fragilis (1040)
Anthoxanthum odoratum (1020)
Ampelodesma mauritanicum (1400)
Holcus lanatus (1400)
Sesleria caerulea (1200)
Melica bauhini f. *balearica* (1445)
Scleropoa rigida (1440)
Cynosurus elegans (1435)
Bromus hordaceus f. *nana* (1390)
Brachypodium sylvaticum (1300)
Carex halleriana var. *rorulenta* (1400)
Asphodelus microcarpus (1440)
Smilax aspera var. *balearica* (1400)
Tamus communis (1270)
Crocus cambessedessii (1300)
Cytinus ruber (1000)
Rumex intermedius (1000)
Paronichia capitata (1000)
Arenaria grandiflora (1400)
Arenaria bolosii (1200)
Arenaria balearica (1400)
Moehringia trinervia (1400)
Cerastium brachypetalum (1400)
Silene cucubalus (1200)
Silene succundiflora (1400)
Silene mollissima (1200)
Paeonia cambessedessii (1000)
Helleborus foetidus (1400)
Helleborus lividus (1000)
Clematis cirrhosa (1430)
Ranunculus weileri (1415)
Papaver rhoeas (1000)
Brassica balearica (1415)
Hymenolobus procumbens var. *maritimus* (1000)
Hornungia petrea (1440)
Clypeola jonthlaspi (1440)
Erophila verna (1300)

Cardamine hirsuta (1000)
Arabis verna (1400)
Arabis sagittata (1400)
Arabidopsis thaliana (1200)
Sedum dasyphyllum (1000-
Saxifraga tridactylites (1400)
Sanguisorba minor (1000)
Potentilla reptans (1200)
Potentilla caulescens (1300)
Aphanes floribunda (1445)
Sorbus aria (1400)
Amelanchier ovalis (1420)
Crataegus monogyna (1000)
Prunus spinosa (1000)
Calicotome spinosa (1000)
Genista cinerea (1000)
Astragalus balearicus (1400)
Lathyrus climenum (1100)
Lathyrus aphaca (1100)
Ononis minutissima (1435)
Melilotus infesta (1300)
Melilotus sulcata (1300)
Medicago arabica (1000)
Trifolium campestre (1340)
Trifolium scabrum (1440)
Lotus tetraphyllus (1000)
Anthyllis vulneraria f. *balearica* (1200)
Hippocrepis balearica (1400)
Scorpiurus muricatus (1000)
Geranium rotundifolium (1410)
Geranium molle (1400)
Geranium columbinum (1000)
Geranium lucidum (1440)
Geranium robertianum (1440)
Erodium chamaedryoides (1200)
Erodium cicutarium (1000)
Erodium cicutarium (1100)
Euphorbia maessii var. *balearica* (1400)
Euphorbia characias (1400)
Polygala rupestris (1200)
Acer granatense (1200)
Ilex aquifolium (1300)
Rhamnus lycioides (1400)
Daphne gnidium (1000)
Thymaelea myrtifolia (1300)
Hypericum balearicum (1440)
Cistus albidus (1200)
Cistus salvifolius (1000)
Helianthemum apeninum (1100)
Fumana ericoides (1000)
Hedera helix (1000)
Eryngium campestre (1000)
Pimpinella tragium var. *balearica* (1000)
Bupleurum baldense (1420)
Bupleurum barceloi (1200)
Ligusticum lucidum ssp. *huterii* (1400)
Pastinaca lucida (1400)
Daucus carota (1445)
Arbutus unedo (1400)
Primula vulgaris (1400)
Cyclamen balearicum (1400)

Centaurium pulchellum (1070)
Convolvulus cantabrica (1000)
Convolvulus arvensis (1180)
Buglossoides arvensis (1400)
Echium italicum (1380)
Myosotis ramosissima (1390)
Teucrium asiaticum (1200)
Teucrium chamaedrys (1000)
Teucrium subspinosum (1400)
Teucrium cossonii (1000)
Scutellaria balearica (1415)
Phlomis italica (1000)
Calamintha nepeta ssp. *glandulosa* (1300)
Micromeria filiformis (1000)
Rosmarinus officinalis (1400)
Srophularia canina (1000)
Chaenorhinum origanifolium (1200)
Linaria aeruginea ssp. *pruinosa* (1100)
Cymbalaria aequitriloba ssp. *aequi-*
triloba (1400)
Cymbalaria hepaticifolia (1400)
Digitalis dubia (1300)
Erinus alpinus var. *parviflorus* (1400)
Sibthorpia africana (1200)
Globularia cambessedesii (1000)
Plantago lanceolata (1400)
Rubia peregrina (1000)
Rubia angustifolia (1400)
Galium balearicum (1000)
Galium divaricatum (1000)
Galium murale (1000)
Asperula laevigata (1400)
Sherardia arvensis (1025)
Crucianella latifolia (1000)
Lonicera pyrenaica (1100)
Centranthus calcitrapa (1420)
Scabiosa cretica (1300)
Logfia gallica (1000)
Evax pigmaea (1100)
Helichrysum stoechas (1000)
Helichrysum fontanesii (1000)
Helichrysum ambiguum (1000)
Santolina chamaecyparissus (1300)
Anthemis arvensis (1000)
Carlina corymbosa (1410)
Carduus tenuiflorus (1000)
Carduus pygnocephalus (1350)
Cirsium echinatum var. *willkommia-*
num (1400)
Cirsium arvense (1200)
Picnomon acarna (1000)
Onopordon illyricum (1365)
Scolymus hispanicus (1200)
Hyoseris scabra (1400)
Rhagadiolus stellatus (1300)
Hypochoeris achyrophorus (1250)
Leontodon tuberosus (1000)
Reichardia picroides (1280)
Lactuca viminea (1200)
Lactuca tenerrima (1000)
Crepis triasii (1000)

Hieracium eliseanum (1400)
Hieracium amplexicaule (1400).

En aquest treball hem citat moltes flors de les muntanyes de Lluc, però la més bella —no cal dir-ho— la trobareu en el cambril del Santuari: n'és la regina.

FRANCESC BONAFÈ, M.SS.CC.

4. *Polystichum setiferum*. Possiblement és la falguera més formosa que tenim a Mallorca. Les seves fulles arriben a fer més d'un metre de llargària. Es troba dalt del Puig Major i del Massanella. No és endèmica de Mallorca.

NOTES

(1) L'afecció a les ciències naturals dins la Congregació ve de molt més enrera. Pels anys 20, el P. Gaspar Munar, el mateix temps que va començar la replega de llibres per a l'actual magnífica Biblioteca Balear de La Real, també va entusiasmar els estudiants per a la formació d'un museu d'història natural. D'al·lot vaig assistir a la instal·lació de la primera vitrina-calaixera pels insectes. Lepidòpters, ortòpters, himenòpters etc. eren caçats, preparats i classificats. El P. Miquel Ripoll arribà a tenir una col·lecció nombrosíssima de coleòpters. També s'embalsamaven aucells i tota casta d'animals. Aquest museu, l'any 1941, va ser traslladat a Lluc. Allà també s'hi va fer molta feina. D'entre els estudiants sorgí un dissecador ben intel·ligent, Bernabé Biurrún. Hem de lamentar que aquest museu no haja estat ben conservat i que en part haja desaparegut. El P. Bartomeu Barceló, apicultor insigne, va muntar una auelleria, on s'hi podien admirar moltes de les espècies ornitològiques de l'illa. Es féu famosa una parella de voltors d'aquest petit parc de Lluc.

(2) Dins l'exemplar de la «Flora de les Balears» de F. Barceló i Combis, del qual se servia el P. Bauçà, hi vaig trobar aquesta missiva del Sr. Palau dirigida al mateix.

«Rnt. P. Prior. Molt Sr. meu, amic i capellà: Van les quartilles de la flora medicinal. Les

descripcions de les plantes no diuen res al vulgus, i es poden suprimir perfectament.

Poso les plantes que són espontànies a Lluc i voltants, les que hi crec possibles i les que es solen trobar arreu cultivades.

Vostè pot fer una poda: eliminar les que no siguin a aqueixes terres. Per altra banda, em pot suggerir escriure sobre una llista que V. em doni de plantes que jo no citi.

Si el llibre resultés massa llarg, hom pot suprimir algunes plantes d'escassa importància.

El llibre no té res de folklòric; no escauria pas ací. Per altra banda, de folklore mallorquí sobre les plantes, no en conec ni un borrall i per cert que em plauria molt de conèixe'l i fer un bon aplec de notes per a un altre llibre que tindria aquest caire exclusiu.

Tampoc no pot ésser un llibre científic. Ací ens dirigim al vulgus i en vulgar li hem de parlar; sinó no seriem entesos.

Entenc que no ha d'anar malament un apèndix amb fórmules útils. Ací van desperdigades; però si les accepta, hom les pot classificar en tres o quatre grups: licors, economia domèstica, medicinals, etc.

Finalment, quan la llista sia definitiva, caldrà posar una llista de malures i, al costat de cada nom, les plantes indicades per a gorrir-les o pal·liar-les.

No em dic Pau; em dic Pere Claver, i mon nom complet és un rodolí ben rimat: Pere Claver - Palau i Ferrer, amb un vers coix, si no sumprimmim la i, del que no sóc partidari.

Molt agrait per haver-me recollit la *Bonjeania recta*.

Com pot veure, ja gairebé tot el manuscrit el tenia en castellà per a una flora medicinal mallorquina. No m'entretinc en posar-ho en català, puix que, si cal traduir-lo al mallorquí, serà igual fer-ho de qualsevol dels dos idiomes. Per a un pròleg, com jo voldria, no tinc dades històriques de N.^a S.^a de Lluc, ni m'és gaire coneguda la topografia i, sobretot, la toponímia.

Afectes cordials i respectes de tots. Que la Moreneta em perdoni. P. C. Palau».

(3) El descobridor m'envià aquesta missiva: «Waterloo, Belgique, 16 abril, 1979. Muy señor mío. Compré hace poco su Flora de Mallorca, obra insigne tanto por su carácter completo como por su rigor científico y la precisión de sus ilustraciones. Es la obra imprescindible al aficionado a la vegetación de su isla.

El 8-7-1978, subí al Puig Massanella per la senda de Comafreda. En la altitud de 700 metros aproximadamente, en el bosque de *Quercus ilex*, hallé dos *Cephalanthera rubra*, especie cuya presencia en la isla fue puesta en duda por ciertos botánicos. He avisado de este descubrimiento a mi colega J. Duvigneau que lo va a señalar en la 2.ª edición de su catálogo de la flora de las Baleares.

Adjunta encontrará una diapositiva de *Cephalanthera rubra* tomada en este paraje del Puig Massanella».

En una altra missiva del 9 de maig de 1979 em deia:

«J'ai bien reçu votre lettre du 26/4/1979 et vous remercie de bien vouloir signaler dans le 4e volume de votre flore la redécouverte de *Cephalanthera rubra* a Majorque... Je suis persuadé que c'est le pâturage intensif qui empêche la plante de se développer normalement et que celle que je vue, avait pu fleurir grâce a la protection du bois mort qui la recouvrait».

Una experiència educativa: els tallers de «la Caixa a les escoles»

per Sílvia E. Bestard Cid
Pedagoga

«A vegades, la forma en què s'ensenya l'art pot anul·lar la creativitat, i és possible que l'ensenyança tendent a desenrotllar la creativitat anul·li l'art».

(W. Lowenfeld - W. L. Brittain, Desarrollo de la capacidad creadora, Kapelusz, 1980, p. 81).

L'**Obra Social de la Caixa de Pensions**, dins el seu programa «la Caixa a les escoles», organitzà el propi curs 1983/84, entre altres activitats, tres tallers destinats a oferir als escolars de Mallorca un apropament a la pràctica artística en un context extraescolar i en contacte amb monitors allunyats de l'experiència quotidiana dels escolars, i especialitzats en les matèries corresponents.

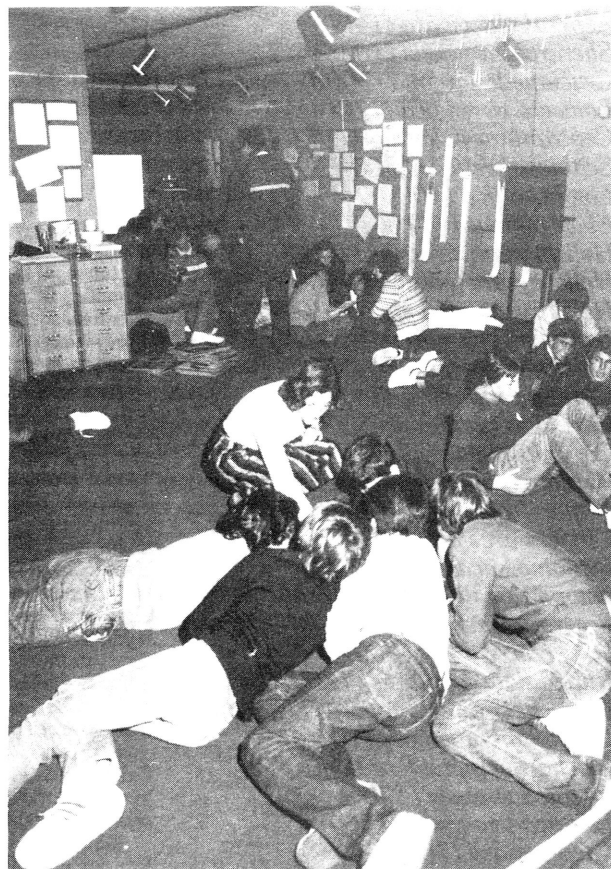
El taller constitueix una de les activitats pràctiques més dinamitzadores de la creació i de l'autoexpressió infantil puix que és cada un dels individus el subjecte de l'experiència proposta i per això crea una actitud que, essent participativa, és a la vegada una vivència individual de la creació a partir d'unes dades i d'una informació comunes. Aquestes dades, les proporcionen els monitors, o animadors, i el material que dóna suport a la presentació del tema sobre el qual es desenrotlla el taller. Cal no oblidar que el taller és eminentment treball i expressió individual, mentre que altres activitats col·lectives, com el seminari, la classe de plàstica en el centre escolar o la visita didàctica, afecten fonamentalment la capacitat receptiva dels escolars i no exigeixen d'ells una resposta creativa, almenys tal i com es plantegen generalment ara i aquí.

Cal destacar que en el procés del taller el monitor és una peça clau perquè és qui, a més d'aportar adequadament la informació, marca les pautes teòriques del tema concret. A partir d'això, brinda les circumstàncies i suggerències als subjectes, cerca elements motivadors per al grup en general i per a l'individu en particular i utilitza en aquest procés la presentació dels materials que serveixen de base al taller.

Partint de la base de la necessitat expressiva dels escolars, els materials han d'esser elegits acuradament, tant els que serveixen de suport per presentar la informació, com aquells que els nins tenen a la seva disposició per a utilitzar lliurement. No es tracta, doncs, de presentar un model perquè després sigui imitat, sinó que es tracta de vehicular un concepte

artístic particular que serveix d'estímul a la lliure expressió dels subjectes amb els materials —paper, pintura, pinzell, etc.— que el monitor posa a la seva disposició.

Tant l'activitat del monitor com els materials que aporta s'han adaptat, en els casos que presentam, a l'etapa de desenrotllament del grup d'escolars que assisteixen als tallers, i amplia el seu bagatge d'experiències incorporades anteriorment, dinamitzant-les i elevant el nivell d'interrelació dels subjectes i el medi, car l'objectiu principal de tot taller o activitat d'aquest tipus és el procés creatiu, l'experiència, l'autoexpressió, més que el resultat final. Per això, el taller en si, desenrotllat adequadament, és gratificant per si mateix, a cada una de les fases i l'alumne no manté expectatives a propòsit de les solucions finals del seu treball, encara que es doni, al finalitzar el taller, una exposició de resultats i una valoració artística d'ells per part dels propis subjectes.

En resum, l'objectiu d'un taller és el de brindar experiències que augmentin el grau de desenrotllament físic, afectiu, intel·lectual, social, estètic i creador del subjecte.

En aquest sentit, «la Caixa a les escoles» va oferir tres tallers:

—**Les paraules es veuen** (maleta pedagògica de creativitat)

—**Ulls i Estrelles. Els nins i Miró**

—**Visca el Color.**

LES PARAULES ES VEUEN és, essencialment, un joc al qual, partint de l'atzar, els alumnes s'acosten a l'estètica surrealista sense una informació prèvia i detallada de les característiques del moviment surrealista o dels seus representants, sinó que, a mesura que avança el joc el monitor fa referència a les seves tècniques, temes i possibilitats. Així, el joc es converteix en una provocació a l'inconscient que es manifesta en tres formes:

- llenguatge (oral i escrit), al qual es practica, a més d'altres, un exercici d'associació absurda d'idees que tot seguit són visualitzades mitjançant plantilles o reproduccions de fotografies creades per aquest fi (així «les paraules es veuen»); també l'escriptura automàtica, els cadàvers exquisits, cal·ligrames, etc.

- pintura: aplicant ja tècniques utilitzades pels surrealistes: frottage, grattage, collage, etc.

- escultura: creades mitjançant el muntatge de plantilles i bastonets de fusta a les quals es combina imatge, color, forma i volum.

Una vegada la pintura i l'escultura es donen per acabades l'equip que les ha realitzat elabora una història «absurda» relacionada amb la temàtica desenrotllada obtenint un text clarament surrealista.

ULLS I ESTRELLES. ELS NINS I MIRÓ.—El coneixement de l'obra mironiana, la seva simbologia, llenguatge, formes, signes, colors s'inicia a partir del treball a l'escola realitzat per cada alumne sobre un conte il·lustrat al qual es presenten alguns dels signes, o aspectes formals —els ulls, els animals, els insectes, les constel·lacions, la figura humana—, emprats per Miró.

Una vegada al taller, el comentari del monitor de deu reproduccions d'obres de Miró i l'aclariment de qüestions suscidades a partir de l'observació dels seus detalls més significatius donen pas a diferents opcions de treball:

Un grup de nins es dedica a la interpretació escrita de les reproduccions, mentre un altre, basant-se tan sols en el títol d'algunes obres de Miró, realitza la seva interpretació gràfica mitjançant un dibuix individual. Un tercer grup, amb els colors purs característics de Miró, omple les formes creades amb el color negre.

La darrera fase del taller consisteix en la transformació d'objectes aportats pels propis assistents i que té com a finalitat la creació d'un espai tridimensional mironià que es va modificant pels propis nins en tallers successius.

Voldríem aclarir que aquest taller no pretén que els alumnes imitin l'obra de Miró, més bé que comprenguin, puguin sentir i actuar amb la mateixa llibertat amb què ho feia Miró.

VISCA EL COLOR.—Anomenat «taller-exposició» perquè a ell es poden distingir dos moments:

—**l'exposició.**—A ella, la informació que rep l'alumne sobre el color com a fenomen físic, la seva classificació, percepció, obtenció, etc., li arriba d'uns plafons experimentals i explicatius que són comentats pel monitor i que constitueixen una primera reflexió sobre el fenomen cromàtic.

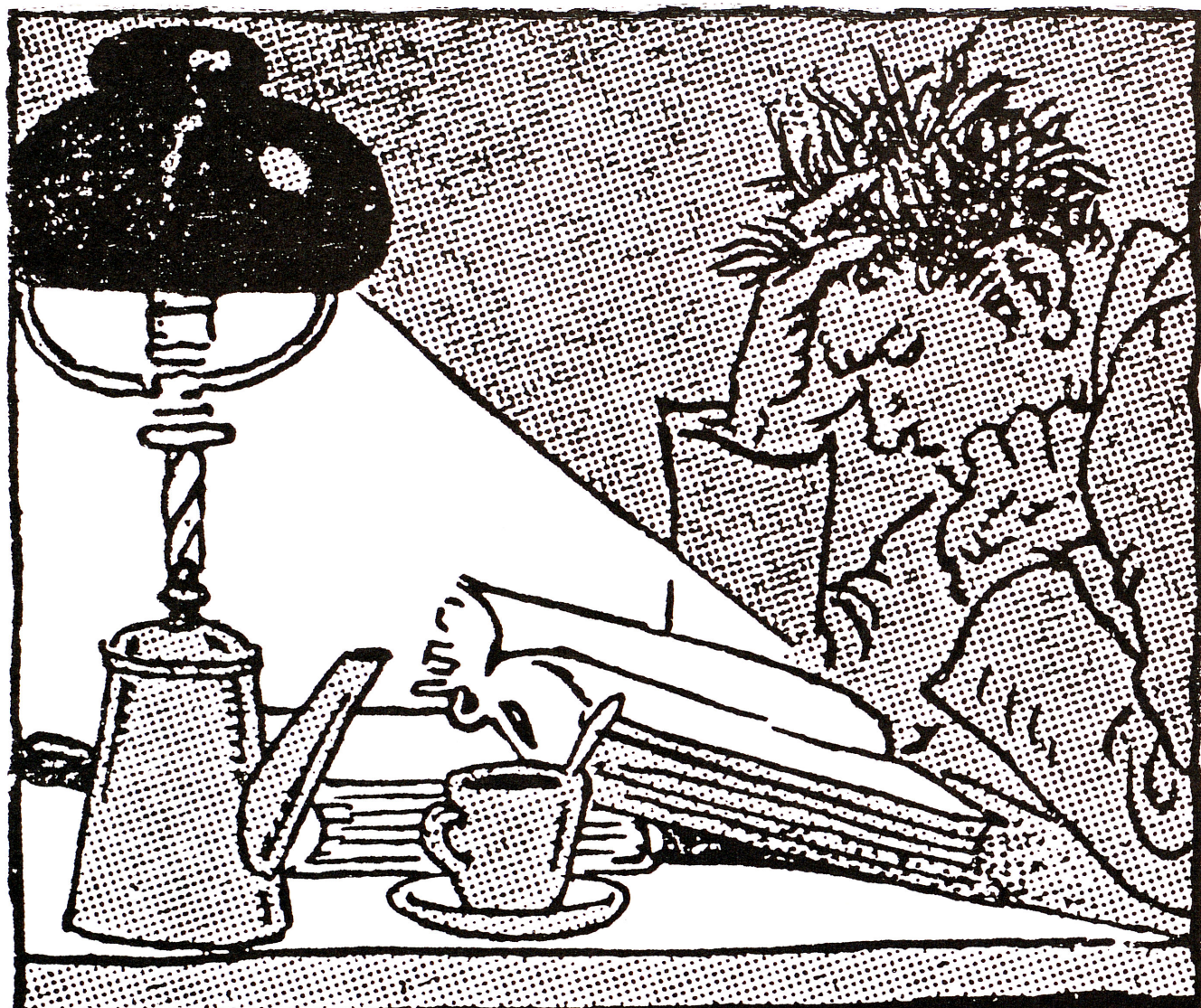
—**els tallers.**—Segons l'edat del grup d'alumnes, aquests poden experimentar diferents aspectes del color. Així, al taller «L'obtenció de colors a partir de la natura», els alumnes de 6 a 9 anys treballen l'obtenció de colorants vegetals i la fabricació de pintura amb pigments minerals i artificials. Una vegada obtinguts els colors (d'origen vegetal, mineral o artificial) es passa a la realització de murals utilitzant materials i eines generalment poc usuals (pinzells de totes mides, esponges, pintes, rodets, fulles, arena, etc.), ja que la finalitat d'aquests murals és treballar la pintura i no el dibuix.

«Les coses són de color» és el taller dedicat als alumnes de 10 a 12 anys, els quals experimenten les diverses relacions entre el color i els objectes de tot tipus, el tenyit d'aliments i les reaccions que provoca, etc. Es treballa conjuntament color i volum, pintura i textura de deixalles, el mosaic, el collage...

Els alumnes de 12 a 14 anys participen en el taller «El color i els homes», al qual es tracta el color com a símbol i signe a les diferents cultures, el valor expressiu del maquillatge i les possibilitats del camuflatge.

Encara que aquests tallers han estat pensats per oferir experiències amb el color i sobre el color segons diferents grups d'edat, cada un d'aquests tallers es pot adaptar a qualsevol edat.

Com s'ha pogut veure, a cada taller s'ha previst presentar diverses opcions de treball amb la intenció que cada individu o cada equip es dediqui a aquell aspecte que més respongui a les seves necessitats expressives. Per altra banda, hom ha limitat l'assistència a un nombre de 40 escolars, a fi de no crear divisions en el grup-aula i d'evitar, en el que sia possible, un ambient de treball massificat que no afavoreixi la interrelació entre els propis alumnes i amb el monitor. En aquest sentit, «la Caixa a les escoles» està preparant diversos tallers nous que, a més de la plàstica, incorporaran altres camps de la creació artística.

*La història és l'únic instrument que pot obrir
les portes a un coneixement del món d'una manera,
si no científica, sí almenys raonada.*

Pierre Vilar

L'AVENÇ

Revista d'història mensual
Regàs, 14, 4t, 3.ª, Barcelona-6 - Telèfon 218 62 08

Diners sense distàncies.

Aquest és el símbol de "la Caixa".

La Caixa d'Estalvis més important del país..

Més de 800 oficines, connectades per teleprocés, a Catalunya i Balears, Madrid, València, Saragóssa i Bilbao.

A qualsevol, i en el moment que vulgui, vostè pot disposar dels seus diners a l'instant, a través de les llibretes d'estalvi, els talonaris de compte corrent, les targetes de crèdit, els caixers automàtics...

A "la Caixa" no hi ha distància per als diners.

CAIXA DE PENSIONS

"la Caixa"

LLUC

SUBSCRIVIU-VOS,
ARA

LLUC

**Bolletí
de
subscripció**

NOM
DIRECCIÓ
POBLACIÓ

es fa subscriptor de la revista **LLUC** per l'any 1984 Pagarà l'import (960 pts.) (estranger 1.150 pts.)

..... enviant gir postal o taló bancari barrat

..... per un rebut domiciliat a Banc o Caixa

Marcau amb una X la forma de pagament que us interressi.

Retallau i enviau aquest bolletí de subscripció a **LLUC, apartat de correus 619, Palma de Mallorca**, i rebreu puntualment al vostre domicili la nostra publicació bimestral.